Kt
91(7)

Amerikas Latweeschu Lautkahrtes isstahstischana,

apgahdata

R. Schulza.

Kt
91(7)

Amerikas Lantkahrtes

isstahstischana,

(Latweeschu Awischu peelikkums),

apgahdata

no

R. Schulza,
Jelgawas mahzitaja.

VALSTS BIBLIOTEKA
Прикаблеснимъ Dix Прибавка [illegible]
N 23

Jelgawâ,
drikkehts pee J. W. Steffenhagen un dehla.
1857.

Part. 59
Inv. 55-13.757

Brihw drikkeht,

ar to sinnu, ka no schihs grahmatas, kad ta buhs isdrikketa, tik gabbalu us Rihgas grahmatu pahrluhkoschanas komiteti buhs atstelleht, zik pehz likkumeem waijaga.

Rihgâ, 20tâ Webruara mehn. deenâ 1857tâ gaddâ.

Dr. C. E. Napiersky,
drikkejamu grahmatu pahrluhkotajs.

LATV. PSR VALSTS BIBLIOTEKA

Rahditajs.

Pirma nodalla.

Lappa.
1) Kà Ameriku usgahjuschi 1
2) Kahda wissa ta Amerikas pasaules-dalla 12
3) Kahdas tahs Amerikas juhras 14
4) Kahdi tee Amerikas kalni, esari un uppes 20
5) Kahdi dsihwi un nedsihwi Deewa raddijumi Amerikâ . 23
6) Kahdi laudis Amerikâ 36

Ohtra nodalla.

A. Seemel'-Amerika.

1) Seemel'-Amerikas Pola-semmes 48
2) Enlendereem peederriga Seemel'-Amerika 53
3) Seemel'-Amerikas brihw-walstis 58

B. Widdus-Amerika.

1) Mekika 86
2) Gwatemalas, Onduras, Moskitas, Kostarikas, Nikaraguäs un Panamas brihw-walstis 90
3) Wakkara India 92

C. Deenas-widdus Amerika.

Lappa.

1) Jauna Granada 104
2) Wenefuëla 105
3) Ekwadora 106
4) Peruä 107
5) Boliwia 111
6) Tschile 112
7) La Plata 113
8) Paraguäja 117
9) Uruguäja 117
10) Patagonia 118
11) Tahs fallas Amerikas gallâ 119
12) Gijana 119
13) Brasilia 121

Peelikkums.

Par semmes abbejahm pus-lohdehm 129

Pirma nodalla.

1. Kà Ameriku usgahjuschi.

Wezzu wezzôs laikôs mantu-kahriga pasaule jaw tihkoja pehz India s baggatahm prezzehm un tadehk meekleja pehz labbaka zella us scho isslawetu austruma semmi. Jo pa leeleem Asias smilschu tuksnescheem, augsteem kalneem un niknahm laupitaju tautahm tikkai ar bailehm un mohkahm prezzi warreja atwest. Ar kuggeem ne buht nesinnaja no Eiropas us Indiju kluht; jo tobrihdi wehl ne bija tahdas labbas lantkahrtes, kas skaidri israhdija, kur wissas pasaules semmes un juhras. Arri nesinnaja, ka ta semme irr leela lohde, kur pa leelahm juhrahm ar kuggi wissapkahrt warr eet un nokluht us wissahm pasaules-dallahm. Tik sinnaja ka India tahlu us rihta pussi un wissur leelas semmes preekschâ. Tà tad palikke kamehr kahdus gaddusimtenus preeksch muhsu laikeem Eiropas tautas pehz gudribas leetahm stipri sahze dsihtees. Portugischi, paschâ Eiropas gallâ pee leelas Atlantikas juhras mahjodami un leeli kuggineeki palikkuschi, paschi pirmee usnehme to pa-

dohmu, pa ſcho leelu juhru mekleht zeltu us Indiju. Gedrohſchinajahs ar ſawahm maſahm laiwahm, — jo tobrihdi wehl ne taiſija tik leelus un ſtiprus kuggus kà taggad, — tahtaki pa juhru dohtees un ſahze braukt garr Awrikas juhrmallas wakkara-puſſi, mekledami, woi tad Awrikai ne buhſchoht tahds gals, ka garr ſcho warretu kluht us rihta-puſſi un tad us Indiju nobraukt. Skattees lantkahrtes puſs-lohdês, redſeſi ka gan riktigi bij gudrojuſchi. Tomehr gaddu gaddeem ar to iſpuhlejahs un ne nokluë us Indiju. Daudſ ſimts juhdſes bij ja-eet pa leelu ſweſchu juhru garr ſweſchu Awrikas ſemmi, kur nikni pagani, un melnee zilweki. Nehgeri mahjoja; laudis tobrihdi mahnu pilni bihjahs no wiſſadahm breeſmahm, ko useeſchoht ja wehl tahtaki eeſchoht, arri apkawejahs labbu andeli usnehmuſchi ar tahm baggatahm paganu tautahm, kas dſihwoja taîs ſallâs un juhrmallâs, ko pa ſcho zeltu bij usgahjuſchi. Tadehl us Indiju wehl ne kluë.

Ap ſcho laiku (15tâ gadduſimtenî pehz Kriſtus peedſimſchanas) gaddijahs kahds labbi mahzihts, gudrs un drohſch kuggineeks, Kriſtaps Kolons jeb Kolumbus, dſimmis Italijâ, Genuäs pilſahtneeks, kas ſawus zeltus pa juhru un ſemmi ne bij ſtaigajis kà nejehgs, bet kà prahta zilweks, kam azzis un prahts allaſch mudrs un kas wiſſu

leek wehrâ un labbi pahrdohma. Schis puhlejahs ar tahdahm dohmahm: Semme eſſoht leela lohde ar ſemmehm un leelahm juhrahm wiſsapkahrt. Ja nu ar kuggi pa ſcho ſemmes-lohdi kaut kahdâ weetâ ſahzis ar ween tik teeſcham eetu us preekſchu — (lai nu buhtu us wakkara-puſſi ween, jeb us rihta-puſſi ween, jeb us ſeemeli jeb us deenaswiddus-puſſi ween turredamees) — tad ar tahdu taiſnu un paſtahwigu eeſchanu ar laiku wiſſai ſemmes-lohdei apkahrt warretu kluht un beidſoht tai paſchâ weetâ atkal pahrnahkt atpakkaļ, no kurrenes ſahzis eet. Nemmi leelu ahbolu jeb bumbu, usleezi pirkſtu kaut kahdâ weetâ un apſihme ſcho weetu ar krihti, welz ar to pirkſtu us kurru puſſi tu gribbi, bet luhdſams us kurru puſſi ſahzis wilkt, us to paſchu puſſi tik welzi teeſcham ween us preekſchu wilkdams, tad wiſſai tai lohdei kluhſi apkahrt un atnahkſi atkal us to paſchu weetu, kur eeſahzis un ko ar krihti eſſi apſihmejis. Kriſtaps Kolumbus ſcho padohmu ſewim iſſtahſtija tà: Us rihta-puſſi ar kuggi brauzoht us Indiju newarr kluht to leelu Aſias ſemmu deht, kas tur preekſchâ ſtahw. Bet ja pa ſemmes lohdi braukſchu tik teeſcham ween us wakkara-puſſi, tad mannim ſemmes lohdei apkahrt eijoht janahk us rihta puſſi un tur Indiju tad gan useeſchu. To nu labbi apdohmajis ſtipri tizzeja un usnehmahs

isdarriht. Bet kur lai nabbags dabbu tik daudſ naudas ar ko kuggus, kaudis un pahrtikſchanu us tahdu neſinnamu leelu zeltu gahdaht, kur lai atrohn tahdus matrohſchus un kuggineekus, kas tik gudri to tizzeht un tik drohſchi tahdu bailigu zeltu usnemtees?! Kolumbus ſawai waldiſchanai ſcho padohmu isteize un kuggus luhdſahs. Tai gan israhdija, kahds leels labbums buhſchoht, kad baggato Indiju atraddiſchoht un panemſchoht; bet welti! Tam ne tizzeja un paſaule to isteize par gekki! Nu wihrs gahje pee Eulenderu Kehnina luhgtees, — ir tè tas pats. Tomehr ne atſtahje no ſawa padohma, jo tizzeja kà riktigi tà riktigi. Arri tizzeja ka Indija par daudſ tahlu ne buhſchoht; jo bij dſirdejis un arri ſawôs juhras zelkôs pats redſejis, ka juhras wilni atneſſuſchi kahda zilweka lihki un ſchahdas tahdas leetas, kas pawiſſam zittadas israhdijahs ne kà us muhſu puſſi redſamas un rahdija, ka no ſweſchahm karſtahm ſemmehm pa juhru bij nahkuſchas. Tadehl pee ſawahm dohmahm ſtipri ween turrejahs un gahje wehl luhgtees pee Portugiſchu Kehninu, kurra Prinzis leels kuggineeks. Tizzeja un buhtu gan paklauſijuſchi to luhgſchanu, bet Portugiſchi tobrihdi puhlejahs ar to kuggeſchanu un andeli garr Awrikas juhrmallahm un teem arri ne bij naudas; tadehl Kolumbu atraidija. Bet bij wiltineeki kas dohmaja to leetu

ir bes Kolumbus paliga isdarriht, un tadehl ſuhtija ſleppen kahdu kuggi no Liſbonnes us wakkarapuſſi. Mulka kuggineeks labbu gabbalu us wakkara-puſſi nobrauzis, atmette zerribu, palikke bailigs, atgreeſahs atpakkaļ us mahjahm, leezinadams ka tee eſſoht tihri neeki.

Tomehr Kolumbus ne atkahpahs un gahje pee Spanjeru Kehnineenes Iſabelles, kas patlabban bij apprezzejuſees ar Perlanti, Spanjeru-ſemmes ohtras dahmas Kehninu. Schee abbi bij gudri un ſtipri waldineeki, kas tohs Maureeſchus (Turku tizzibâ) bij uswinnejuſchi un no Spanjeru-ſemmes isdſinnuſchi, kur ſchee ilgus gaddus bij waldijuſchi, paklauſija Kolumbu, bet wehl negribbeja Kolumbum ihſti tizzeht, tadehl wihram daſch gads bij jagaida, kamehr dabbuja 3 maſus wezzus kuggus ar 90 kuggineekeem. Deewam ſawam Kungam ſtipri ustizzedams un lohti preezigs ka nu wiſſas kibbeles ar ſcho tumſchu un pahrgudro paſauli uswarrejis, Kolumbus 3ſchâ Auguſtâ 1492 isbrauze no Palas maſas ohſtas pee Widdus-juhras, un pa Gibraltares juhras-kanahlu eegahjis leelâ Atlantikâ juhrâ, nu tik laide teeſcham ween us wakkarapuſſi.

Eeſkattees nu lantkahrtê abbejâs puſslohdês, kur Spanjeru-ſemme un kur India, zik tas tahlu, kahdas leelu leelas, plattas juhras taî ſtarpâ.

Muhſu laikâ kuggineeki gan ſkaidraki ſinn ſchohs juhras-zeļļus, ne kà mehs wiſſus ſemmes zeļļus paſihſtam, bet tobrihdi neweens tohs wehl ne ſinnaja; tur prettim mahņu pilni nemahziti kuggineeki tizzeja wiſſadas blehņu paſakkas un wezzu bahbu aplamu wallodu, kas ſtahſtija par ſcho juhru tahdas breeſmu leetas, ka ne warreja ne dohmaht dſihws pahrnahkt mahjâs.

Laiks bij iſdewigs un brangi gan nobrauze us tahm Aſoru ſallam, ko Portugiſchi jaw bij usgahjuſchi un tè usmettuſchees; arri Kolumbus ſennak tè jaw bij bijis. Kuggineeki par ſcho jaunu ſemmi iſpreezajahs, kuggus labbi apkohpe, un bij ar meeru. Bet kad aisbrauzoht Kolumbus ne greeſahs us mahjahm kà zerrejuſchi, bet nu tik laide un laide deen' nakt' teeſcham ween us wakkara-puſſi, besgallejâ leelâ juhrâ teeſcham eekſchâ, kad rihta wehjſch ſtipri puhte un kuggus dſinne us preekſchu, kad neddeļu neddeļahm jaw ohtrâ mehneſi ne dabbuja zittu redſeht, kà tikkai leelo ſaļļo juhru un ne iſmehrojamu ſillo debbeſs iſplattijumu, kur naktis ſwaigſnu pulks wehl daudſ jaukaki un gaiſchaki ſpihd un mirdſ ne kà pee mums, — tad kuggineekeem apnikke un tee kurneja, ka ne kahdu ſemmi ne dabbujoht redſeht. Gaddijahs leeki gudrineeki kas mahņus un baideklus zitteem eeſtahſtija un eemuſſinaja tà: Kolumbus tohs tikkai gribboht gallinaht ar ſawu

neeka padohmu un ſtihwu prahtu; jo muhſcham ne useeſchoht to Indiju Auſtruma ſemmê, us wakkara-puſſi ween brauzoht. Kolumbus to mannijis, ar wiſſadu gudru padohmu ſawus laudis gan meerinaja, bet welti. Iſzehlahs wiſſôs 3 kuggôs leels dumpis. Uskritte Kolumbum wirſû, ſohlija to nokaut, ja tuhdal tohs ne weddiſchoht atpakkaļ us mahjahm. Kà lai nu wihrs weens pats iſglahbjahs no tik daudſ beſprahtigeem dumpineekeem! Kà tohs ſawaldiht! Bet nu redſi zik eeſpehj deewabihjigs, gudrs un labbi mahzihts drohſch wihrs. Teize tà: Ja paſchi ſewi gribbeet gallinaht, tad manni kaujeet; es nahwi ne bihſtohs. Bet ſakkeet: kurſch juhs pa ſcho ſweſchu zeļļu tik tahļu atweddis? Deews Kungs un es! Kurſch juhs atweddihs atpakkaļ, kad manni nokahwuſchi? Ne Deews Kungs, ne es, bet jums us ſawu rohku eedameem ja-eet pohſtâ. Ne jums tik daudſ ſapraſchanas, ne tik daudſ maiſes un dſerrama uhdens. — Bet nu klauſeet, ko jums peeſohlidams apſohlohs. Nowehlejeet mannim wehl 3 deenas braukt ſawu zeļļu. Ja tad ne buhſim ſemmi usgahjuſchi — tad darrait kà ſinneet, — tad manni kaujeet!

Zik tad tahs 3 deenas! Tahs tam nowehleja gan, jo paſchi mannija ka Kolumbus gudraks par ſcheem un teem bes winna ja-eet pohſtâ. — Nu brauze atkal. — Bet kaut Kolumbus gudri gan bij

runnajis un to deen' isglahbees, kà tad winſch tik drohſchi warrejis apſohlitees us tahm 3 deenahm? Warreja gan, jo bij ihſti gudrs wihrs, kas par garru laiku kà meega puhkis ſcho zellu un darbu ne bij waddijis.

Brauzoht bij mannijis ka beidſamâs deenâs juhras uhdens wairſ ne bij tik dſitſch, bet jo deenas jo ſeklaks palizzis. Usgahje weetu, kur leels pulks ſahles peldeja, arri wiſſadi leeli un maſi putni ſkrehje, kas no wakkara-puſſes nahze un ne bij juhras putni; tadehl ſpreede un ſtipri tizzeja, ka kahda ſemme buhſchoht ne zik tahlu. Tàlabbad ohtrâ wakkarâ jaw pawehleja, lai ne uswelk ſehgeles, likke par nakti ſargus us maſta-kohkeem un apſohlija 312 dahlderus ikgaddus tam ismakſaht, kas pats pirmais to ſweſchu ſemmi dabbuſchoht manniht un ar azzim redſeht. Laudis itt netizzigi galwu gan krattija, bet ir to naudu gribbedami pelniht, klauſija gan un redſi — 7tâ Oktoberî 1492 gaiſminai auſtoht no ta kugga kas preekſchâ gahje kahds eekleedſahs: ſemme! ſemme! — Nu tik wiſſi kahjâs, us maſta-kohkeem ſkattitees, — un pateeſi — ar azzim redſama ſemme rahdijahs paſchâ rihta blahſmâ! Nu wiſſi gawile, bet Kolumbus pakriht us zelleem, wiſſi winnam pakkaļ un ſahk dſeedaht: Deews Kungs tew ſlawejam ꝛc.! Isdſeedajuſchees tee pahrgalwigi kuggineeki paleek ſirdî ſagrauſti un

kriht Kolumbum pee kahjahm luhgdamees, lai teem peedohd to leelu grehku prett tahdu teizamu gohda wihru. Peedewe itt ſchehligi. Nu wiſſi preezigi, apluhkoja isbrihnodamees to ſweſchu ſemmi kas rahdijahs leelâ jaukumâ. Bij ne redſetas jaunas leetas, kohki, augļi un zilweki wiſs zittadi kà mahjâs. Bet ir teem ſweſchas ſemmes zilwekeem bij jo leeli brihnumi redſoht tohs kuggus un muhſu kuggineekus, kad ſchee ar laiwahm peegahje pee mallas. Tahdus baltus wihrus ar leelahm bahrſdahm, ar zeppurehm, tahdeem eerohtſcheem un ar drehbehm apgehrbtus wehl ne bij redſejuſchi, jo paſchi bij plikki, bes itt ne kahdas bahrſdas un ſarkani-bruhni waigâ un meeſâ kà no warra isleeti. Kolumbus ar ſaweem laudim pee mallas nahzis pakritte us zelleem, Deewam pateize, likke eerakt kruſta ſtabbu un Spanjeru Kehnineenes karrogu un gohdam un preekam nu ſchahwe ar plintehm un leeleem-gabbaleem. Mulka juhrmallneeki par to nihzin nihke no bailehm, drebbeja un trihzeja tizzedami, ka nu atnahkuſchi ar pehrkoni un ſibbeni winnu ſw. deeweklu behrni. Kolumbus laipnigi un mihligi pee teem nahze un turrejahs gohdam, un ſchee paganu lautini to augſti zeenija, paklauſija un darrija Spanjereem wiſſu labbu.

Kur tad Kolumbus nu bij nobrauzis? Indija ta jaw ne bija wis, jo ſinnaja tur eſſoht zittadi lau-

*

dis? Kahda tad ſchi ſemme? Dſirdeja no ļaudim ka ſchi tikkai ſalla, ko ſauze par Gwanaänu un tahdu ſallu tè wehl eſſoht leels pulks maſo un leelo. Skattees tikkai lantkahrtè tahs Baämu jeb Lukaju ſallas. Kolumbus noſauze to par ſw. Peſtitaja ſallu (San Salwadoru) tapehz, ka tas winnu ar ſchihs ſallas useeſchanu bija atpeſtijis no nahwes-breeſmahm. Kad praſſija kur tahs ſelta-plahtites dabbujuſchi ko ſchee ſallineeki ar tahm raibahm putnu-ſpalwahm mattôs, auſis un deggunî likkuſchi ar tahm iſpuſchkodamees; tad rahdija us wakkara un deenas-widdus puſſi, kur eſſoht leela ſemme un ſelta papillam. Turpu nu Kolumbus gahje mekleht Indiju, bet tikkai atradde tahs leelas un maſas Antillu un Karaïbu ſallas, leelo Kubas, Aitas un Jamaikas ſallu, bet ne Indiju nei to leelo ſelta pulku. Pa tam jaunais gads jaw bij atnahzis, weens kuggis ſaluhſis un bij jabrauz atpakkaļ ſawai Kehnineenei ſinnu doht un pirmas dahwanas, ſeltu, wiſſadus raibus putnus un zittas leetas no jaunahm ſemmehm par parahdiſchanu eedoht. Ar leelu gohdu un preeku Kehnineene to usnehme un eezehle par Wihze-Kehninu pahr wiſſahm tahm jaunahm ſemmehm ko atraddis un wehl atraddiſchoht. Kolumbus pehz nobrauze ar leelaku ſpehku, usgahje wehl daudſ ſallas un ir paſchu Deenas-widdus Ameriku. Bet kà nu ſchim gohda wihram

ihſti gahjis, ar kahdu pateizibu tam ta paſaule makſajuſe, to ſchî grahmatinâ ne warru iſſtahſtiht, kaut gan ļohti patiktu. Ja Deews palihdſ, ſarakſtiſim ſaweem mihļeem Latweeſcheem ar laiku ihpaſchu ſtahſtu grahmatu, kà Kolumbus darrijis, un kà pehz tam wehl zitti wihri Amerikas baggatas ſemmes atradduſchi un ar maſu pulzinu karra-wihru tahs leelas walſtis uswinnejuſchi un kahdus pohſta un breeſmu darbus tur padarrijuſchi. Tè tik teikſim, ka wiſſa paſaule nu dſinnahs us to jauno paſaules dallu ļohti iſſlawetu. Enlenderis Kabots 1497 usgahje Seemeļ-Amerikas juhrmallu. 1499 Amerigus Wespuzzis atraddis arri Seemeļ-Ameriku un leelo Braſiliju, un ſchim wihram kas pirmo Amerikas lantkahrti uſſſihmejis, tas nepelnihts gohds gaddijees, ka pehz winna wahrda wiſſa ſchi jauna paſaules-dalla tohp noſaukta par Ameriku. Bilboä 1513 usgahje Panamas ſchauro ſemmi, kur no augſta kalna abbas paſaules juhras to Atlantiku un Kluſſu-juhru warr redſeht. 1519 Kortes, Spanjeris, atradde baggatu ſtipru Mekikas walſti un 1525 Spanjeris Pizarrus to jo baggatu Peruäs-walſti, kur ſelta bes ſinnas daudſ dabbuja, tà ka nu mantu kahriga paſaule aismirſe Indiju un wiſſa paſaule ſkrehje pehz Amerikas baggatibahm, un ſcho jauno ſemmi un tohs nabbaga paganu lautinus ahtri iſlaupija un iſpohſtija.

Tà nu juhras-zellu us Indiju meklejoht usgahje to janno pasaules-dallu Ameriku, un tadehl warr buht schahs fallas, ko Kolumbus atraddis, nosauze par Wakkara-Indiju.

2) Kahda wissa ta Amerikas pasaules-dalla.

Amerika ne zik masaka par Asiu, prohti kahdas 750 tuhkstoschas □juhdses leela*), bet lantkahrtê ta pawissam zittada isskattahs; tik skattees abbejâs semmes pus-lohdês. Asia itt kà no weena leela gabbala, Amerika garri issteepta no Seemeļa-Pola par wissu to wakkara pus-lohdi pahr, tik ne lihds deenas-widdus Pola-rinkim kà us 2 dallahm isschkirta, par widdu itt schaura, pee Panamas semmes-schauruma tikkai 4 juhdses platta. Tadehl ta jaleek 3 dallâs: Seemeļ'-Amerikâ, Widus-Amerikâ un Deenas-widdus Amerikâ, un schihs arri pawissam sawadas un naw

*) Asias isstahstischanâ missejees. Lassi pirmâ lappâ tà: Asia 1½ reises leelaka par Awriku un 1/7 leelaka par Ameriku; jo Asia irr 850 tuhkst. □juhdses leela, Amerika 750 tuhkst. □juhdses, Awrika 550 tuhkst. □juhdses, Eiropa 180 tuhkst. □juhdses un Australia 160 tuhkst. □juhdses leela.

weenadas semmes. Abbejôs gallôs irr lohti aukstas, ne-augligas ar lohti stipru seemu; tad nahk mehreni siltas un augligas; par widdu starp Wehscha nu Kalna-ahscha rinkeem un starp Ekwatoru lohti karstas, augligas un baggatas semmes. Tomehr Amerika naw tik karsta, nedš tur tahdi leeli smilschu-tukšneschi un ne-augligas weetas kà Asiâ un Awrikâ; jo tè redši lantkahrtê, ka juhra wisapkahrt un irr pulks masu un leelu esaru un warren leelu uppu, tà ka ne kur naw uhdens truhkuma. Tadehl ne kur pasaulê aug tik leela sahle, tik leeli un brangi meschi un wissadi derrigi augli kà Amerikâ. No weena galla lihds ohtram kahdas 1900 juhdses, un plattakâ weetâ warr buht kahdas 670 juhdses. Lantkahrtê redsi, ka Amerika stahw sawrup, mums teescham prettim, ohtrâ jeb semmes wakkara pus-lohdê un ka tikkai mas gabbals no Asias un kahdas fallas no Australias pasaules-dallas us scho pussi. Wissas zittas pasaules-dallas irr tannî rihta pus-lohdê. Eiropu, Asiu un Awriku sauz par to wezzo pasauli tamdehl, ka senn deenahm no tahm jaw sinnaja, bet Ameriku un Australiu nosauz par to jauno pasauli tamdehl, ka preekšch Kolumbus laiku itt ne neeka no tahm ne sinnaja. Nu tikkai 364 gaddi ka Kolumbus Ameriku usgahjis.

3) Kahdas tahs Amerikas juhras.

Pee Amerikas pee=eet 4 leelas pasaules=juhras, Atlantika, Leela jeb Kluſſa un 2 Leddus juhras.

1) **Seemeļa leddus juhra**, kas no Seemeļa=Pola eet garr Eiropas, Asias un Amerikas seemeļa juhrmallahm, jaw ſinni no Asias isſtahſtiſchanas; jo ir pee Amerikas winna tahda patte kà tur. Leeli 6—700 pehdas augſti leddus=kalni tur peld, un weetahm juhra aisſalluſe, tà ka tikkai lihdſ 75 gradam ar mohkahm un bailehm warr kluht, un wehl tahļaki us Pola puſſi tik breeſmigi ſalſt, ka ne warr wairſ glahbtees no aukſtuma. Lantkahrtê redſi zik tè ta ſemme no juhras isrohbita, zik tur to leelu un maſu juhras lihkumu, kanahlu un ſallu. Tahs leelas ſalnas un leddus kalnu labbad kuggineeki ne warr kluht us preekſchu un tadehļ par daudſ weetahm wehl ſkaidri ne ſinn, woi tur juhra, woi ſemme, woi ſallas.

2) **Deenas=widdus leddus=juhra** irr no deenas=widdus Pola ſemmes=lohdei wiſsapkahrt lihdſ deen. widd. Pola=rinkim. Par ſcho juhru ne zik ne ſinn, jo tè ſalſtoht wehl daudſ niknaki un ne warroht tamdehļ ne zik tahļu kluht ar kuggeem. Lantkahrtê tannis puſs=lohdês warreet redſeht, ka ir tè leelas ſemmes, ko eeſaukuſchi par Deenas=

widdus Pola=ſemmehm, bet tahs leelas muhſchigas ſalnas labbad tur ne kohki, ne ſahle, ne zilweki, bet tikkai wiſſadi ſwehri kas no ſiwim pahrteek. Ir ſchinnî juhrâ tahdas paſchas leetas kà Asias lantkahrtes iſſtahſtiſchanâ eſſi laſſijis par Seemeļa leddus=juhru.

3) **Atlantika=juhra** irr ta leela juhra ſtarp Eiropas un Awrikas wakkara=puſſi un ſtarp Amekas rihta=puſſi no Seemeļa lihdſ Deenas=widdus Leddus=juhrai, (ſkattees lantkahrtê abbejâs puſslohdês). Pee Awrikas deenas=widdus galla (Kapasragga) ta ſa=eet ar Indijas leelo juhru un pee Amerikas galla (Orna=ragga) ta pee=eet pee Kluſſas=juhras. Ta irr kahdas 900 juhdſes platta un kahdas 2 tuhkſt. juhdſes garra, un irr gan aukſtâs, gan mehreni ſiltâs, gan paſchâs karſtakâs ſemmesdaļkâs (Zonês) un pee=eet pee wiſſadahm ſemmehm; tadehļ ſchi juhra naw wis wiſſur weenada. Schai juhrai un arri wiſſahm zittahm leelahm pasaules=juhrahm Deews radditais to likkumu dewis, ka pee juhrmallahm juhras uhdens 6 ſtundas aug, un atkal 6 ſtundas kriht, jeb no juhras=mallahm 6 ſtundas uhdens atkahpahs atpakkaļ juhrâ, un atkal par 6 ſtundahm atnahk atpakkaļ us juhrmallahm, un tà tad eet deen' nakt', gaddu gaddeem. To ſauz par juhras=kriſchanu un augſchanu, un dabbas prattigi mahza, ka to padarroht ſaule un

wiſſuwairak mehneſs. Jo taî weetâ kur mehneſs ſemmes-lohdei apkahrt tekkoht pahr par juhru eet, tur mehneſs ar to ſpehku, ko Deews dewis, to juhras-uhdeni welkoht druſzin us debbeſi. Ja nu ſchinnî weetâ tas juhras-uhdens no mehneſs pee-wilkts ſakrahjahs, tad tam no tahm juhrmallahm kas tur tuwumâ ja-atkahpjahs un tahs paleek ſeklas jeb ſauſas. Bet tà ka par 6 ſtundahm mehneſs no tahs puſſes aiſgahjis tahłaki un tè to uhdeni wairſ ne welk us augſchu, tad uhdens atkal atſkreen atpakkaļ us ſawahm juhrmallahm un tè nu atkal aug. Pee tam arri palihdſoht ſaule un arri ka ta ſemmes-lohde tik ahtri apkahrt greeſchahs. Gan ne ſaprattiſi tuhdal itt ſkaidri, kà tas warr buht, to-mehr tizzi drohſchi, jo tas itt riktigi irr iſrehki-nahts. Garrôs un ſchaurôs juhras-lihkumôs, kur uhdens augſchanas-laikâ no juhras atpakkaļ nahk-dams ſtarp kraſteem ſaſpeeſchahs un kad wehl klaht wehtras gaddahs, kas to uhdeni no juhras dſenn eekſchâ, daſchdeen uhdens warren aug un 20 ir lihdſ 50 pehdas augſti uskahpj un nopluddina un nomaita to juhrmallu. Weetahm kur juhrmallâs juhra łohti ſekla, tur kriſchanas-laikâ uhdens tà nokriht, ka kahdu werſti woi wairak ſauſahm kah-jahm juhrâ warr ee-eet; bet pehz 6 ſtundahm tur at-kal uhdens kà bijis. Kuggineekeem garr mallu un ohſtâs eedameem labbi waijaga ſinnaht, kad katrâ

weetâ irr juhras-augſchana un kriſchana, lai ne usſkreen us ſeklumu. Maſâs juhrâs, kà muhſu Auſtruma-juhrâ, uhdens tà ne aug un ne kriht tadehł ka maſas. — Wehl tahm paſaules-juh-rahm tahds likkums, ka weetahm juhras-uhdens kà ar ſtraumi eet. Leela platta juhras-ſtraume eet no Awrikas wakkara-puſſes juhrmallahm par Atlantiku juhru pahr us Mekikas juhras-lih-kumu; no turrenes kahdas 80 juhdſes paltta ſchi tekk juhrâ garr Seemeł'-Amerikas juhrmallu us Jaun-Pundlantes ſallu un tad dohdahs atpakkaļ us Aſo-ru ſallahm. Schihs ſtraumes uhdens daudſ ſiltaks ne kà tas uhdens, kas tahs ſtraumes abbejâs puſſês. Tikpat leela un platta juhras-ſtraume arri pee Ame-rikas wakkara-puſſes pee Peruâs un Tſchiles juhr-mallahm; ta tekk par Leelo jeb Kluſſo juhru pahr us deenas-widdus Pola-ſemmehm un us Auſtraliu un atkal pahr Indijeru-juhru us Awrikas rihta-puſſi un us Kapas-raggu, no turrenes eedama atkal us Amerikas rihta-puſſi, un tà tad winna wiſſai ſemmes-lohdei tekk apkahrt pa 2 gaddeem un 10 mehneſcheem. Dabbas prattigi to wainu mekle pee tam, ka ſemmes-lohde łohti ahtri apkahrt gree-ſchahs un zaur to tee uhdeni eekuſtinati dohdahs us preekſchu. Bet tee uhdeni ne warr tik ahtri ſkreet kà ta ſemmes-lohde greeſchahs, arri leelas ſemmes juhras-ſtraumei irr paſchâ zeļâ; tè ta ſtraume ne

warr kluht teeſcham us preekſchu, bet peedurrahs, atſittahs un eet atkal juhrâ atpakkaļ un tad usnemm zittu zellu, woi eet garr juhr-mallahm kamehr atkal warr kluht us preekſchu. Ar to tad ſchi ſtraume tà apkawejahs, ka, jebſchu ta ſemmes-lohde pa 24 ſtundahm weenu reiſi apgreeſchahs, ſchi ſtraume gan drihſ 3 gaddus eet pirms ſawus zellus rinkì noſtaigajuſe.

Atlantikâ juhrâ un ir Kluſſâ juhrâ*) ſtarp Wehſcha un Kalna-aſcha rinkeem karſtâ ſemmes-dallâ wehjſch puhſch itt riktigi un paſtahwigi tà: no Ekwatora us deenas-widdus puſſi wiſſu gaddu puhſch puſs deenas-widdus, puſs rihta-wehjſch, bet no Ekwatora us Seemeļa-puſſi wiſſu gaddu puhſch puſs ſeemeļa, puſs wakkara-wehjſch, un ſcho wehju ſauz Paſſatu. Par widdu, kur tas Ekwatora rinkis, tur daudſkahrt ilgu laiku wehja itt ne buht naw, un kuggineekeem tahdâ laikâ un weetâ eebraukuſcheem tad tihri pohſts. Japaleek us weetas gulloht. Nu ſaules karſtums tik breeſmigi

*) Indijeru juhrâ tas irr zittadi, un tà kà tas irr ſtahſtihts Aſias iſſtahſtiſchanâ 10tâ lappâ 6tâ rindê; bet tur neganti miſſejees: jo tur jalaſſa tà: puſs ſeemeļa, puſs rihta-wehjſch, bet ne: puſs rihta, puſs wakkara-wehjſch, kà irr drikkehts.

ſpeeſch, ka no karſtuma ne warr glahbtees; uhdens un ehdamas leetas puhſt kohpâ, bads un breeſmigas ſlahpes jazeeſch (jo juhras uhdeni ne warr dſert), nelabba ſmakka zellotees no juhras un ja ilgi tà eet un pee laika ne kahds wehjſch ne zellahs, tad breeſmigs gals ar baddu un ſehrgahm! — Sinni, juhras uhdens irr ſahligs un ruhkts, (leelâs juhrâs daudſ jo ſahligs ne kà pee mums), ſilgani ſalſch, jo dſilſch jo ſalſch iſſkattahs, tomehr kur ſekla weeta jeb kad eeleij glahſê, tikpat ſkaidrs un balts kà awota uhdens. Weetahm, pee Wakkara-Indias ſallahm uhdens tik ſkaidrs, ka dſilli juhras dibbenî warr redſeht ir to maſako ſiwtiņu jeb ſahles lappiņu. Daſchkahrt nakti juhra ſpihd ar ſilgani baltu jeb paſarkanu gaiſchumu, ar Woſwora ſpihdumu, itt kà tumſibâ peeſtrihkejis ſehweles-kohziņu pee ſeenas ſpihd; jeb arri ſpihd tas uhdens, kas no kugga ſkreeſchanas ſajaukts un draggahts kuggim pakkalâ putt un werd. Dabbas prattigi ſakka, tas zellotees no itt maſeem kuſtoneem kas tàpat ſpihd kà maſais ſpiggols jeb Jahņa-tahrpiņſch, kas ſiltôs wakkarôs meſchôs un kruhmôs drehgnâs weetâs ſpihd. Schee glummee juhras kuſtoniſchi tik maſi, tik maſiņi, ka ar azzim knappi tohs warr faredſeht un to irr tahds ne-iſprohtams leels pulks juhrâ, ka juhdſu juhdſehm wiſſa juhra ar ſcheem apklahta un jauki ſpihd.

4) **Leela jeb Kluſſa juhra** irr patti leelaka, ſtarp Seemeļa un Deenas-widdus leddus-juhru un no Amerikas wakkara-puſſes lihdſ Aſias un Auſtralias rihta-puſſi. To juhras-dakku kas pee Auſtralias ſallahm, arri ſauz par Deenas-widdus juhru. Par ſcho leelu juhru teikſim Auſtralias isſtahſtiſchanâ. Atlantikâ un ir Leelâ juhrâ un wehl wairak Leddus juhrâ itt baggata ſweija un wiſſadi leeli un maſi ſawadi juhras ſwehri un Deewa raddijumi, juhras rupputſchi (Schildkröte) wiſſadi leeli un maſi wehſchi, gleemeſchi, mohdigas ſiwis, juhras-wels, ahmera-ſiws, kam ta galwa ſchkehrſam kà weſſera dſelſe, ir tahdas, kam pee ſpurreem tahda ahda jeb ſpahrni kà ſikſpahrnei un kas no uhdens iszehluſchees kahdu gabbalu paſkreen. Jr ta nikna leela Aiſiws tè reij un rihj leelus un maſus; wehl irr juhras-lauwa, juhras-telli, delpini un daſch-daſchadi Deewa raddijumi ne-iſſkaitamâs ſortès un ſkaitlâ, ka ne warr beigt isbrihnitees un Deewu ſlaweht zik gudri winna ſpehks wiſſas leetas raddijis. Winnam lai irr gohds muhſchigi. Debbeſs un ſemme irr pilnas winna gohdibas un irr un paleek winnam par augſtu ſlawas dſeeſmu!

4) Kahdi tee Amerikas kalni, eſari un uppes.

Lantkahrtè redſi ka us rihta-puſſi to kalnu nqw daudſ, nedſ arri tee tik augſti. 1) Seemeļ-Amerikâ irr

tee Alleganu-kalni un Kumberlantes-kalni. 2) Deenas-widdus Amerikâ tee Gijanas-kalni kahdas 6—8 tuhkſt. pehdas augſti un tee Braſilijas-kalni, kurreem wiſſadi wahrdi. 3) Amerikas wakkara-puſſè tee Kordilleru jeb Andukalni ſahkahs pee Seemeļa-juhras un eet allaſch ne zik tahlu no juhrmallas zaur wiſſu Ameriku us deenas-widdu lihdſ pat Amerikas gallam, Ornaraggam, un weetahm islaiſch leelus ſarrus us rihta-puſſi. Seemeļa-puſſè ſchee kalni eet 3 rindès, weena garr juhru un tè tas 17 tuhkſt. pehdas leels Elija-kalns un 15 tuhkſt. pehdas augſts Schippiwekalns. Eeſahkoht ſchee kalni naw augſti, bet jo tahlaki jo augſtaki paleek. Tahs 2 rindes eet ar leelu lihkumu kamehr Mekikâ tee atkal ſaweenojahs lohti augſti palikkuſchi. Seemeļ-Amerikâ tohs ſauz Roku- jeb Oregones-kalnus, Kaliworniâ kur daudſ ſelta, ſudraba un dſihwa ſudraba kalnôs un uppitès atrohn, tohs ſauz par Kaliwornias-Kordillereem. Mekikas ſemmè, kur kalnôs arri daudſ ſelta un ſudraba rohk, irr tee warreni un breeſmigee ugguns-wehmeji kalni: Toluka 15 tuhkſtoſch. p. augſts; Zitlaltepetels 17 tuhkſt. p., Jztakjuältels 15 tuhkſt. p., Popokatepetels 18 tuhkſt. p. Tahdi paſchi ugguns kalni irr Gwatemalas un Nikaraguäs ſemmitès, un ar ugguns-wemſchanu un ſemmes-trihzeſchanu breeſmigas

pohsta leetas padarra. Panamas schaurâ semmê schee kalni paleek tikkai 9—3 simts pehdas augsti; bet tà ka eegahjuschi Deenas-widdus Amerikâ, tee atkal itt augsti pazelkahs, irr breesmigu ugguns-kalnu pilni un islaisch warrenus sarrus us Wenesuëlas semmi, kur arri semmes-trihzeschanas daschu weetu gluschi ispohstijuschas. Jo warren augsti schee kalni uszelkahs Ekwadoras, Peruäs, Tschiles un Boliwias-walstîs, kur lantkahrtê redsi schohs breesmigus ugguns-kalnus: Tolima-kalnu 15 tkst. p. augstu, Tschimborassu 20 tuhkst. p., Antisanu 18 tuhkst. p., Kotapaki 17 tuhkst. p., Kokibambu 21 tuhkst. p., Soratu 23½ tuhkst. p., Illimanu 22½ tuhkst. p., Akonkaguä-kalnu 22½ tuhkst. p. augstu un wehl zittus, kuxu augschgalli schinnîs lohti karstâs semmês ar muhschigu sneegu un leddu apklahti. Irr kahdi 20 kalni, kas iswemj ugguni, pelnus un uhdeni, atkal zitti kas senn gaddeem meerigi un kluffi stahw. Selta un dahrgu leetu tè atrohn itt papillam. No Tschiles tee kalni paleek jo semmaki un Patagonias semmê irr tik tahdi masi kalni.

Jaw teikuschi, ka Amerikâ naw ne kahda uhdens truhkuma, bet leels pulks esaru un uppu. Lohti leeli esari irr Seemeļ-Amerikâ, bet ne zik tahdu Deenas-widdus Amerikâ. Arri ne kur pasaulê naw tik warrenas leel-uppes ka schinnî pasaules-

dallâ. Jo no teem ar muhschigu sneegu apklahteem leeleem kalneem tahdâs karstâs semmês un no teem purwjeem un esareem aukstâ Seemeļ-Amerikâ, kur stipra seema un daudz sneega, kà arri no ta leela leetus, kas karstâs semmês lihst mehneschu mehneescheem un appluddina wissus klajumus kà ta tee paleek par leeleem esareem, — no tam rohnahs tik daudz uhdens, ka uppehm ne warr buht ne kahds truhkums un tamdehl schihs tik leelas. Bet par tahm leeluppehm un par esareem stahstisim peederrigâs weetâs. Tè tik peeminnesim, ka tikkai pahrs leel-uppu Kluffâ juhrâ tadehl ee-eet, ka pee schihs juhrmallas tee leelee Kordilleru-kalni tik tuwu klaht; turprettim tahs warrenas leel-uppes, Missisippije ar Missurijes-uppi, Niönorte, Madleenes, Orinokas, Amazones (patti leelaka), La Platas un Lohrentscha uppes eet Atlantikâ-juhrâ un winnas lihkumôs un ta leela Makenzijes-uppe Leddus-juhrâ.

5) Kahdi dsihwi un nedsihwi Deewa raddijumi irr Amerikâ.

Wissu ko Deews wirs semmes raddijis dabbas prattigi eedalla 3 leelâs schkirrâs. 1) Pee pirmas schkirras peederr wissi nedsihwi raddijumi, ihpaschi tee kas no akmina un semmes-kahrtas, kà

akmini, wiſſada ſemme, ſmiltis, mahls, kalkis, ſelts, ſudrabs, dſelſe, warſch, dihmants ꝛc. 2) Pee ohtras ſchkirxas peederr wiſs kas aug ar ſakni, kà kohki, kruhmi, ſahle, pukkes, wiſſadi augli, ſtahdi, ſaknes, ſuhnes ꝛc. 3) Pee treſchas ſchkirxas peederr wiſſi dſihwi Deewa raddijumi, kà zilweks, ſwehri, lohpi, putni, ſiwis, ſalktis, kruppi, kirſahkſchi, kuſtoni, bambali, muſchas, taurini, tahrpi uu wiſſada dſihwa dwaſcha wirſ ſemmes, pa uhdeni un gaiſâ*).

Tà ſcho leetu isſchkihruſchi teikſim tà: Ar tahm leetahm no pirmas ſchkirxas Deews Kungs Ameriku gan itt baggati apdahwinajis, un ar ohtras ſchkirxas leetahm Ameriku tik warren baggati apſwehtijis, ka itt ne kahdâ zittâ paſaules-daļļà tik preezigi un brangi aug un tik baggatus augļus isdohd kà tè. Turprettim no treſchas ſchkirxas Deews Kungs Amerikai naw dewis ne tik daudſ, ne tik warrenus un labbus dſihwus raddijumus kà Eiropai, Aſiai un Awrikai. Jo kad

*) Tas tik tà pa wirſu grahbſtihts. Gruntigi tas Latweeſcheem gan buhtu iſſtahſtijams no kahda ihſti dabbasprattiga wihra, kas Latweeſchu wallodu gruntigi mahk, jo ļohti gruhti tahdas gudribas-leetas Latweeſchu wallodâ iſſtahſtiht tà, ka ļaudis to warr ſapraſt. Kahdu gudru wihru gan eſmu uſrunnajis un paſkubbinajis tahdu grahmatu ſarakſtiht, bet wehl ne gribb to uſnemtees un ſakka, ļaudis tahdu grahmatu ne gribbeſchoht pirkt.

Kolumbus Ameriku usgahje, tad tur nei tee zilweki bijuſchi tik ſtipri un derrigi pee darba, nei tee ſwehri tik warreni kà Aſiâ un Awrikâ, un derrigu mahjulohpu tè zittu ne bij, ka tik karſtâs ſemmês tas Lahmas un Wikunas lohpinſch, kas dohd peenu un kam mihkſta garra willa un arri derrigs pee maſu naſtu neſchanas. Stiprais niknais Biſona wehrſis leelôs barrôs irr Seemeļ-Amerikas meſchôs un kalnôs un tahs ſtipras ahdas labbad tohp meddihts, bet irr bailiga meddiſchana. — No Eiropas bij jaatwedd ſirgi, gohws lohpi, ehſeļi, aitas, zuhkas, ſunni, kakki un mahju putni, arri muhſu labbiba. Tahdâ jaukâ augligâ ſemmê ar gaddeem ſchee muhſu mahju-lohpi tik ahtri un baggati waiſlojuſchees, ka tee taggad papillam ne ween pee mahjahm, bet ir meſchôs, kalnôs un wiſſuwairak tannîs leelôs ſahles klajumôs pa tuhkſtoſcheem ſawâ wallâ dſihwo, un ka ſirgi un lohpi tur irr palikkuſchi no leelakas un ſtiprakas ſlakkas. Gehgeri ikgaddus pa tuhkſtoſcheem gan ſchà gan tà meddidami tohs nokauj, tohs leelus kaulus un raggus, ko muhſu dreimanni ļohti zeen, tohs taukus un ahdas muhſu kuggineekeem isdohd, bet par to gallu, ja ne warr eeſahliht, maſ ko rehkina un atſtahj meſchâ ſwehreem par barribu, tadehļ ka tahdâs karſtâs ſemmes gallà ahtri ſapuhſt. — Leddus-juhrâ irr tee leelee walſwehri, walroſi, baltee lahtſchi, pulks rohnu un wiſſadu

137-13.757

ſiwju, juhras-uhdri; Seemeļ-Amerikâ wiſſadas lapſas, ſakki, luhſchi, wilki, dahrgee zauni, bebri, ſehrmuli, ſchebri, ſeſki, meſchakakki un wahwerinî tàpat kà Sibirijâ un tè gehgereem ihſta dſihwe. Lauwu un tihgeru Amerikâ ne buht naw tahdu kà eekſch Aſias un Awrikas, ir elewantu ne, bet tannîs ſiltakâs ſemmês irr pee tihgera un lauwas flakkas peederrigi tas Jaguärs, Puma un Kaguärs, kas gan daudſ maſaki bet łohti nikni plehſigi ſwehri. Itt ſawadi ſwehri tas: Tapirs, tik leels kà muhlehſels, bet pee purna tam leels garſch degguns un dſihwo pa uhdeneem. Tas Slinkajs ehd kohku lappas, bet tik aplam kuhtrs, ka ne kahju ne gribb pazelt, ja bads ne ſpeeſch. Brehz un waid kad jakahpj us kohku un ſtundu ſtundahm kahpele pirms us kohku uswelkahs un tè nu paleek kamehr to plikku no-ehdis. Tas Smirdejs prett ſawu eenaidneeku isdohdoht tahdu nelabbu ſmakku, ka jabehgoht nohſt. Skudrulahzis irr melns un pluſchkains kà lahzis ar garru purnu un garru mehli un leels gudrineeks. Eet pee ſkudrahm, isſteep garru mehli, ſkudras tizz ka nolikts gallas gabbals, ſatekk wirſu un gribb ehſt; bet tikko labs ſkudru pulks uskahpelejis, blehdis eewelk to mehli muttê un tahs norihj. Armadilam tik ſtiprs un zeets kaulu kaſchohks, ka to ne warroht ne pahrdurt ne ſafchaut. Wehl irr melnee

un pellekee lahtſchi, ir tahdi ar baltu peeri, leelas ſtirnas, breeſchi un antilopi. Karſtu ſemmu meſchi pilni ar maſeem un leeleem ehrmeem, kas mudri un ehrmigi deeſgan, bet pee augłeem dahrſôs daudſ ſkahdes padarra. Leelôs eſarôs un leeluppês irr tas Lewjatans jeb Krokodils kas Amerikâ tohp faukts par Alligatoru un Kaïmanu un par kurreem juhs Latw. Awiſês laſſijuſchi. Wehl irr wiſſadi kirſalkſchi, rupputſchi, — tas leelais Surinamas ruppuzis Gijanas ſemmê, — un niknu tſchuhſku un ſalkſchu papillam, kas gluhn meſchôs un pee uhdeneem. Ir tè ta leela Boä jeb milſutſchuhſka (ſkattees Aſias isſtahſtiſchanâ 27tâ lappâ), ta garra klabbiku jeb klapperu-tſchuhſka, kurai ap aſtes gallu kaulu-rinkiſchi, kas klabbina un parkſchkina tà kà tik winna eet un warr dſirdeht ka nahk. To Kungs Deews ſchehligi tà raddijis, jo ta par warru nikna un tik łohti giptiga, ka, ja eereij, tuhdal jamirſt. Tur eſſoht maſa farkana tſchuhſka kas jo giptiga; ir ta pahtagas tſchuhſka, kas garra un teewina kà pahtagas ſchnohre, irr nikna. Kur tad nu wehl ne-isſkaitamais pulks muſchu, ohſchu, dunderu, knauſchu un to moſkitu, kas nabbaga lohpineem un zilwekeem ne dohd meeru ne deen ne nakt. Tahs Tſchikas, tahdas bluſſas, kas ee-ehdahs appakſch kahju naggeem un padarra niknus augonus un apwirdes; irr maſi kuſtoni, kas kahdu

nammu apstahjuschi sa-ehd wissas kohka leetas. Tà tad nu ir schinnî baggatâ semmê wissadas behdas, mohkas un bailes. — Amerikâ arri itt jauki un lepni raddijumi, pulks leelu un masu taurinu un kukainu kas mirdsj un spihd ar wissadahm jaukahm pehrwehm kà selts un dahrgi akmini spihdedami. To Koschinillas maso kustonu, no kurrahm taisa to dahrgo sarkano pehrwi, tè papillam audsina. Lohti jauki issskattahs tee masee Kolibri, kurru spalwinas mirdsj un spihd kà selts un dihmants, kà purpurs un ugguns; zitti tik masini, ka seewischki schohs putninus auschu gredsenôs un us aubehm leek kà jaukas pukkes. Valassees Latw. Awisês 1854 Nr. 45, kur zeen. Puses mahzitajs Kawall skaidri issstahstijis par scheem jaukeem un sawadeem putnineem, kas skraida pa pukkehm kà taurini un bittes un ar sawu garru mehliti seedôs mekle kukkainischus un padserrahs no rassas, lohti ahtri un sirdigi buhdami kaujahs ar leelu niknibu. Lohti skaistas spalwas irr teem Papageijeem, kas gan leeli mulki un lohti kuhtri, bet eemahzijami wahrdus isrunnaht un tad schohs wahrdus, kà jaw nejehgi bes sinnas sauz un plahpa ka jasmeijahs. Ara un Kakadus arri peederr pee scho putnu sortes. Tohs buhseet redsejuschi pilsatôs pee baggatu lauschu lohgeem missina buhdinâs. Jr muhsu tihteri no Amerikas zehluschees. Augstôs kalnôs

juhrmallâs perre Kondors, pats leelakais ehrglis, kas ir tellu spehj aisnest prohjam. Us tahm masahm sallinahm, kur zilweki ne mahjo, irr wissadi leeli un masi juhras putni, ir esarôs, purwjôs un leeluppu grihwâs putnu leels pulks gehgereem par preeku. Jtt ihpaschi tannîs masâs Tschinkas sallinâs pee Pirkas ohstas Peruâs juhrmallâ, jaw simtu simteem gaddeem perre un mahjo tik bes sinnas daudsʻto juhras-putnu, ka tahs sallas ar putnu suhdeem ween apklahtas un schee suhdi weetahm daudsʻ pehdu dsilli sakrahjuschees. Eulenderi, lauku-kohpschanas ihstee meisteri, labbi sinn kur suhds tur gruhts un tadehl makstu par suhdeem ne schehlo, bet sapehrk semmu semmês un ar kuggeem sawedd wissadas leetas kas suhdeem derrigas, — kà ir tohs kaulus, Tschiles-salpeteri ꝛc. Eulenderi schihs sallas usgahjuschi nu eet daudsʻ tuhkst. juhdses pa juhru pehz scheem putnu-suhdeem ko nosauz par Gwanu, peelahde kuggus un nu birkaweem un pohdeem tohs isdohd lauzineekeem. Taggad ir zitti Belgeri, Sprantschi un Wahzsemneeki scho Gwanu papillam pehrk, jo tee lohti derrigi suhdi un ir Rihgâ un Leepajâ jaw dabbujami. Tik jasargahs ka bohtneeki laudis ne krahpj un ne isdohd ar semmi sajauktus. Teem kas tohs kuggôs lahde, irr pohsta darbs. No leela saules karstuma ne warr glahbtees, suhdu smakka gauscham suhra,

faufee fuhdi putt un plikku ſtrahdneeku meeſu ehd kà dſihwi kalki tik neganti, ka lakkats jaſeen preekſch muttes un degguna un zilweks tik kahdu ſtundas laiku tahdu darbu warroht iszeeſt. Tomehr ikgaddus wairak kà ſimts kuggi ar to darbojahs. Redſi zik tee Eulenderi puhlejahs un ruhpejahs par ſawu druwu un pławu ſuhdoſchanu. Bet ir Wahzſemmê warri redſeht, zik ruhpigi tur ſuhdus krahj un taiſa no wiſſadahm leetahm; jo behrneem ar tarbinu un lahpſtinu ja=eet ikdeenas pa zelleem, gatwahm, fehtmallahm un gannekleem un jafalaſſa itt wiſſi ſuhdi un mehſli un kas ween ſuhdôs derr, tà ka wiſſas mallas ſkaidras un glihtas, bet ſuhdi aug. Woi pee mums tà warri tà? Ko gan teiktu par to ſaimneeku, kas tahdu darbu no behrneem praſſitu? Brehkt gan dſird brehzoht, ka ne warr lauku apſuhdoht, jo ſeena un ſalmu truhkſtoht, — bet ne dſird ka kahds tahdus ſuhdus buhtu pirzis kà Eulenderi un zitti pehrk un taiſa.

Bet lai buhtu! Teikſim par Amerikas augleem, kas ne kur paſaulê tik baggati aug, jo tè ſemme labba, gaiſs ſilts un drehgns un naw uhdens truhkuma. Eiropeëri tur atradde un wehl weetahm atrohn tahdus warren leelus meſchus, kas no muhſchigeem laikeem auguſchi un kur zilweku rohkas wehl ne bij puhlejuſchees. Zilweku tur maſ, tadehl tahdôs meſchôs ne zelku, ne tekku, un ja

kahds tur ee=eet, tas lai pats ſinnahs kà ee=ees, kà iskluhs ahrâ, lai tik ſargahs ka ne apmaldahs, jeb plehſigi ſwehri un nikni ſalkſchi to ne gallina. Bet eſſoht ihſta luſte tahdâ meſchâ ee=eet, kas pawiſſam zittadi kà muhſu meſchi. Ne eſſoht tee kohki no weenas ſortes ween, woi egļu, woi behrſu, woi ohſolu meſchs, bet irr kohki jukku jukkam no wiſſadahm ſortehm, brihnum ſtalti, taiſni, reſni, ſlaiki un augſti auguſchi, wiſſi ſarri pee gallohtna ween, tà ka warr ſtaigaht leelâ ehnâ appakſch lappu jumta. Buhtu gan labba paſtaigaſchanahs, jo ne eſſoht tà kà pee mums meſchi ſa=auguſchi ar jauneem kohkeem un kruhmeem; tomehr ne warroht kluht us preekſchu. Jo meſchôs augoht warren daudſ to Lijanu pukku, kas aug un aptinnahs ap kohkeem kà appinu ſtihgas, bet naw tik ſmalzinas kà ſchahs. Isaug reſnas un ſtipras, islaiſch ſarrus, aptinnahs un kahpele no weena kohka us ohtru un tà pee=audſina wiſſu meſchu, un irr wehl zitti tahdi augli un ehrkſchki, kas Braſilias meſchôs ne wehle eekluht. Schahm Lijanahm un ir daudſ kohku ſortehm irr lepni ſeedi; ir wiſſadi raibi putnini, taurini un meddijami putni tur tà luſtejahs, ka zilwekeem un gehgereem ſirds preezajahs tahdâ meſchâ eenahkuſcheem; bet lai ne eet bes labba zirwja un dubbultas plintes, zittadi pohſts! Amerikâ aug kahdas 26 ſortes ohſolu, wiſſadas egles un preedes,

zipreſſes, zeederas-kohks, zukkura kława, no kurras ſullas ſihrupu wahra. Aug wiſſadi kohki un kruhmi, kas ir zittâs aukſtâs, ſiltâs un karſtâs ſemmês aug, ir palmu, maulbeeru, gummijas un tas Maiſes-kohks, kam augli kà maiſes-kukkulihts un ko zepp un ehd kà maiſi. No zittahm ſemmehm atweſti un brangi aug muhſu labbiba, zukkura needra, rihſe, bohmwillas- un kappejas-kruhmi, un arri tehju audſina, bet ſchi naw tik labba. Weenweenigi Amerikâ aug dahrgais ſarkanais Maägonias-kohks no kurra diſchleri taiſa muhſu kungu krehſlus un klaweeres; tas Kampeſches-kohks, łohti derrigs pee kuggu taiſiſchanas; no Braſiłłas kohka taiſa tahs bruhnas ſahles ar ko pehrwe. Aug wiſſadi kohki, kruhmi, augli, ſtahdi un ſaknes, no ka Apteekês ſahles taiſa, kà Kihnas miſa jeb drudſcha baltais pulweris, Saſſaparils jeb ſwihdamas ſahles, Jalappes ſakne, Ipekakuäna jeb wemjamas ſahles un daudſ zittas ſahles. Manjokas ſakne łohti giptiga, bet kad to giptigo ſullu labbi ismaſga, tad ehd kà maiſi. Aug Kakaöpuppas no kurrahm taiſa to ſchakkaladi. Wanilłas kruhma pahkſti makſa pa puſsrubuli ir wairak un jauki ohſch.*)

*) Par jamſi, batatehm, maiſi jeb Turku kweeſcheem, indigu un piſangu kas tur aug, jalaſſa Aſias iſtahſtiſchanâ.

Bet nu wehl diwi leetas kas no Amerikas nahkuſchas un ko taggad ikkatrs ſehns labbi paſihſt: tabaka un kartuppeli (rahzini, bumboli, pimpuli ꝛc.). Kartuppeli kungeem ir łaudim gahrdums, bet nabbaga łauſchu ihſts pahrtikkums, jo Pruhſchôs, Schleſjeru kalnôs, wiſſuwairak Jhru ſemmê łaudis no teem ween pahrteek. Tadehł arri no ta laika kad ta pohſta ſehrga kartuppełeem usgahjuſi, Jhru ſemmes łaudis baddu mirreji palikkuſchi un wairak kà 3 milljoni no ſawas tehwu-ſemmes isgahjuſchi un Amerikas meſchôs usmettuſchees! Karſtâ baggatâ Peruäs ſemmê kartuppeli ſawâ wałłâ aug us kalneem, bet tad ne eſſoht tik leeli un ne tik daudſ to ſortu kà pee mums. Tahdi palikkuſchi ar muhſu gudru audſinaſchanu. Gan buhſi muhſu Awiſês laſſijis, ka tee pee mums atneſti, eeſahkoht tikkai us Kehninu un Leelkungu galdeem bij zeeniti, un ſkunſtes dahrſôs tohs audſinajuſchi. Pehz waldineeki nabbaga łaudis mahzijuſchi un ſkubbinajuſchi kartuppełus likt dahrſôs; bet łaudis no tam ne gribbejuſchi ne dſirdeht, un daſchâs ſemmês tee ar warru bij jaſpeeſch lai ſtahda. Zik tad to gaddu, ka waldiſchana ir pee mums łaudim pawehleja, lai ne ſtahda dahrſôs ween, bet lai arri laukôs leekoht papillam kartuppełu? Tahda jaw ta paſaule! Gohdigu padohmu paklauſiht ta palehna, negohdigu kahrdinataju jeb pahrgudru blehņu un mahņu muſſi-

*

naſchanu ta paklauſa gan! — Teeſa! To iſrahda tabaka. Bes tahs tabakas paſaule gan warretu pahrtikt, arri tuhkſtoſcheem gaddeem labbi bij pahrtikkuſe. Bet lai nu rauga baggatus un nabbagus, wezzus un ſehnus ir puikeliſchus! Kahds kahrums wiſſeem pehz pihpites un ziggarineem un ſchnauzamas dohſites. Tikko kahju no gultas iszehluſchi, pee darba, zeeredamees, us eelahm, duhmi jalaiſch no muttes jeb ar prihſchkini degguns ja-eekuttina. Zik ta labbuma? bet zik tahs naudas ar to jatehre! zik to jaunekļu un behrnu ar to weſſelibu maita, zik to breeſmigu ugguns-grehku ar to iszehluſchees, zik reiſes muggurai muttes kahrums un nejehga darbs ja-iſmakſa, zik gruhti nahk jaunekļeem to pihpeſchanu eemahzitees, — tomehr us to kriht wiſſi, kà lahtſchi us meddu! Neba grehks pihpeht, — tomehr tahdeem ſehneem naw par gohdu un labbu ar pihpi jeb ziggarinu ſohbòs tik drohſchi un lepni ſtaigaht un wezzakajeem gan kriſtu tahdus mahziht. Bet woi tad ar ſaweem wahrdeem no paſaules iſdſihſchu ſcho kahrumu? Tadehļ teikſchu kà ſahzis teikt. Neweens naw ſpeedis to tabaku bruhkeht, kà gan bij jaſpeeſch lai kartuppeļus ſtahda. To ſuhro tabaku wiſſa paſaule peenehme ar preeku. Kad Ameriku atradde un redſeja Indijanexus (tà noſauz tahs wezzas Amerikas tautas), tabaku bruhkejoht, tad matrohſchi to pihpeſchanu

eſſoht eemahzijuſchees. Pehz kahds Sprant. Kehnina Miniſteris, Jahnis Nikots, 1560 atneſſis no Portugales tabaka ſtahdus un to ſkunſti pihpeht eemahzijis Sprantſcheem. No ſcheijenes ſchee niknee duhmi ahtri gahjuſchi pa wiſſu paſauli, teem zigarinu pabrikeem gan par leelu pelnu, bet nabbaga Nehgeru-wehrgeem, kam ta tabaka Amerikâ ja-audſina, itt par pohſtu. Par ſcheem nelaimigeem melneem wehrgeem, kà arri par teem leeleem ſahles klajumeem ſtahſtiſim pehz.

No treſchas ſchkirras, jeb to nedſihwo leetu, irr Deewa ſwehtibas. Smilſchu un ſahls tukſneſchu tà kà Aſiâ un Awrikâ tè naw, bet augliga semme. Karſtâs ſemmês gan kalnôs gan maſâs uppês daudſ ſelta; ir ſudrabu, platinu (pelleko ſudr.) un dſihwo ſudrabu kalnôs iſrohk. Irr papillam dſelſes, warra, alwas un ſwinna un tahdu leetu ko kalnu razzeji rohk, un Braſiliâ brangi dihmanti, bet ne tik dahrgi, kà tee Indias dihmanti. Mekika, Peruä un Tſchile bij tahs ihſtas ſelta ſemmes, kur Spanjeri pee teem nejehga Indijanereem, kas to ne zik ne zeenija, usgahje tik daudſ ſelta un ſudraba, kà muhſcham paſaulê ne bij redſehts. Par neeka glahſes-pehrlehm, naſcheem, zirwjeem ar preeku dewe ſelta gabbalus. Dſirdejuſchi ka tè tik weegli baggatibu warroht ſagrahbt, mantu-kahrigi Spanjeri kà wilki pehz awim dewahs us Ameriku un tur

darrija tahdus pohſta darbus pee nabbaga Indijaneſeem, ka ſchauſchalas useet to laſſoht. Muhſu laikôs atkal ſelta un ſudraba papillam atraduſchi Kaliwornias tukſneſchôs, un nu turpu paſaules behrni un kahrumneeki dohdahs un tur eimoht, ka bail dſirdeht. Seltu gan mantojoht, bet paſuddinajoht dwehſeli un daſch arri meeſu, jo flepkawiba un wiſſadi warras un pohſta darbi tur ſawâ walkâ! Lai Deews paſarga no tahdas mantoſchanas!

6) Kahdi ļaudis Amerikâ.

Jaſtahſta par diwejadeem ļaudim: par teem kas no ſweſchahm ſemmehm atnahkuſchi Amerikâ dſihwoht un par teem Indijaneſeem, kas no wezzu wezzas un pirmas Amerikas zilts wehl atlikkuſchees. Scho naw wairſ daudſ, jo Eiropas tautu besdeewiba, mantu kahriba un neſchehligi darbi, arri muhſu niknas ſehgas un bakkas (pakkas, bakki), kas ſcheem Indijaneſeem breeſmigi peelippe, tohs tà gallinajuſchas, ka ſchee tikkai leelôs meſchôs, kalnôs un ſahles tukſneſchôs paſlehpuſchees klendere, no jakts, laupiſchanas un ſweijas pahrteek un irr baltu ļauſchu niknee eenaidneeki un neſchehligi breeſmigi karra-wihri, no kurreem ļaudis wairak ſargahs ne kà no plehſigeem ſwehreem. Irr

pulks to maſu Indijaneru tautinu, kurrai katrai ſaws wahrds un ſawa walloda. Zitti irr kriſtiti un raddinati pee lauku-kohpſchanas, un nu usmettuſchees zeemôs, jeb nahk ſtrahdaht pilſatôs woi pee lauku darbeem. Bet zitti irr itt tumſchi pagani un tè Miſſjonareem wehl darba un breeſmu deeſgan ſtarp ſcheem nikneem Indijaneſeem, kas no ſaweem neganteem wezzakajeem un karra-waddoneem wadditi pohſta darbus darra. Karſtâs Amerikas ſemmês tee eet puſs plikki, bet iſpuſchko aufis, deggunu un mattus ar wiſſadahm raibahm putnu ſpalwahm un ſelta gabbalineem. Leelee karra-wihri un gehgeri par gohda-ſwahrkeem apgehrbj nikna ſwehra jeb meſcha wehrſcha ahdu ar wiſſu ſpalwu un ar raggeem. Pihpi ļohti zeen un pehz brandwihna dikti kahro. Effoht ir tahdu, kas ſanemtu eenaidneeku nokauj, iszepp un apehd un nokauta eenaidneeka galwu glabba kà leelu gohdaſihmi. Tee Indijaneri no ſawadas zilweku flakkas. Meeſa teem ſarkani bruhna kà kaneels jeb dſelſes-ruhſa jeb kà warſch, galwa druſzin kantiga; teem maſa peere, ſtrups degguns, reſnas luhpas, paſchkihbas azzis, melni matti ne zik tahs bahrſdas. Azzis, degguns un aufis teem irr mannigas, kà kakkim, ſakkim un ſunnam, un tee ſawâ kahrtâ gudri deeſgan. No nahwes ne buht ne bihſtahs, tadeht aplam drohſchi un nikni kauſchanahs, arri

meesas sahpes un mohkas tik pastahwigi iszeesch, ka ne waideht ne waida, nedſ schehlojahs paschâs leelakâs mohzibâs. Bet tad arri zitteem irr itt neschehligi mohzitaji! Dſihwa eenaidneeka galwasahdu pahrgreesch no peeres lihdſ pakausim wiſsapkahrt un tad to ahdu ar wiſſeem matteem nodihri, ka plikki galwas kauli ween paleek. Badda laikâ daudſ deenas ne ehduſchi ſpehj palikt, bet ja irr, tad ehd un rihj un plihte bes ſiunas.

Seemeļ-Amerikas tukſneſchôs pee Leddus-juhras dſihwo Eskimoeeſchi un Greenlenderi un tee tahdi paſchi nabbagi un mulki, kà tahs Sibirias tautas, (ſkattees Aſias isſtahſtiſchanâ). Arri rahdahs ka ſchihs, — warr buht ir tahs zittas Amerikas tautas, — no Aſias nahkuſchas pahr juhru. Scheem ſeemeļa laudim lihdſigas tahs Patagonias tautas paſchâ Amerikas deenas-widdus gallâ. Tee nabbagi aukſtâ tukſchâ Ugguns-fallâ eſſoht kà lohpukahrtâ un tohs ſauz: Peſcherehs. Zittu Indijaneru tautu wahrdi uſſihmeti lantkahrtê un isteikſim pehz. — Kolumbus laikâ tikkai 2 tautas jeb leelas walſtis bijuſchas, Mekika un Peruä, kur waldija ſtipri Kehniņi ar ſaweem waldiſchanas kungeem un preeſtereem, pilſatôs un labbâs ehkâs mahjodami. Arri tur usgahje wiſſadus ſkunſtes-darbus, leelu ſakrahtu baggatibu, ſelta rihkus un tahdas leetas, kas rahda, ka ſchihs tautas ſenn gaddeem laizigâs

leetâs labbi bij mahzitas, jebſchu tahs no muhſu kriſtitu ļauſchu gudribahm un ſkunſtigeem darbeem ne ko neſinnaja. Pehz ſawas kahrtas tee gan bij ſtipri un gudri deeſgan, bet kad Spanjerus dabbuja redſeht, tad winnu mulkiba israhdijahs, jo tee ne warreja isbrihnotees par wiſſu ko pee Spanjereem redſeja un dſirdeja un tohs zeenija kà engeļus un deewekļus no debbeſs nahkuſchus; tadehļ no gudreem Spanjereem ſchihs leelas walſtis tik ahtri tappe uswinnetas un kalpinatas. Ja nu ſchihs ſtipras Indijaneru walſtis tahdas, tad warr ſapraſt kahdas tobrihd bijuſchas tahs nemahzitas Indijaneru tautiņas. Bij meſcha ļaudis walditi no ſaweem maſeem Kehniņeem, ko ſauze Inku jeb Kaziku. Bij lehni, mihligi ļautiņi, kas pahrtikke no ſawas baggatas ſemmes augļeem, no mantu kahribas ne ko ne ſinnaja un tadehļ ſeltu un ſudrabu mantukahrigeem Spanjereem labpraht dewe. Spanjeri un Portugiſchi ſchohs ne zeenija par zilwekeem, teize, tee tik lohpeem lihdſigi, tohs itt beſdeewigi ſchà tà ſpaidija ir nokahwe ja patikke, woi ſpeede un iſmohzija pee gruhteem darbeem, ko ſchee nei raddſchi nei arri ſpehje iszeeſt, tà ka ſchihs tautas nihzin iſnihke un Amerika palikke itt ahtri ļauſchu tukſcha un tik iſglahbahs tee, kas leelôs kalnôs un meſchôs. Ak breeſmas dſirdeht, kà ſcheem nabbaga ļaudim darrijuſchi!

Weetahm, ihpaſchi us tahm Kuraïbu ſallahm Wakkara-Indijâ, bij itt niknas Indijaneru tautas, ſirdigi karrâ, juhras laupitaji, gluſchi plikki, ar neganteem eerohtſcheem. Labbaku preeku un mihleſtibu ne ſinnaja, kà karrâ ſanemtus eenaidneekus jeb ſweſchineekus labbi nobarroht kà weprus. Tad tahdu nelaimigu rinki apſtahjuſchi danzoja un deija brehkdami un dſeedadami karra-dſeeſmas, to nonahwe, iszeppe un tad gawiledami apehde! Schohs tik ahtri ne iſpohſtija wis.

Spanjeri un Portugiſchi panehme wiſſu Widdus un wiſſu Deenas-widdus Ameriku un nu atnahze kauſchu pulks un tur usmettahs; bet ſchee ne gribbeja ſtrahdaht, tikkai mohzija Indijanerus ar aplameem darbeem, kamehr ſchee bij pagallam un tadehl nu ſahze weſt pahr juhru no Awrikas tohs melnus zilwekus. Schee Nehgeri irr tumſchi pagani, bet ſtipri un derrigi pee darba tahdâs karſtâs ſemmês. Tohs Awrikâ panehme ar wiltu un warru jeb par neeka prezzi tohs ee-andeleja un pirke no ſaweem nikneem Kehnineem un wezzakajeem, kuggôs pa ſimteem kà ſilkus eelahdeja, tà ka us zella treſcha dalla, ir puſſe ar niknahm ſehrgahm un behdahm apmirre, un tad tohs atlikkuſchus Amerikâ wehrgu tirgôs kà lohpus iſdewe. Pirzejeem nu bij brihw ar tahdu wehrgu darriht kà tihk; jo tahdu uſluhkoja ne kà zilweku, bet kà kahdu pirktu pèederrigu prezzi.

Tahdu Nehgeru Amerikâ taggad warr buht kahdi 6 milljoni, kas tur tee ſtrahdneeki un gan kalnôs rohk pehz ſelta, ſudraba, dſelſes, warra un ar tahdeem gruhteem darbeem tohp mohziti, gan pee ſelta un dihmanta maſgaſchanas, gan pee laukukohpſchanas, gan pee buhweſchanahm un zitteem darbeem tohp ſpeeſti. Gruhti teem jaſtrahda plantaſchâs, tas irr pee tahm leelahm druwahm un pabrihkeem kur zukkura-needru, kappeju, rihſi, bohmwillu, tabaku un wehl tahdas leetas karſtâs ſemmês ſtahda, audſina un fataiſa gattawas us andeli. Gan mehs ſchihs leetas labpraht pehrkam un baudam, bet ne peeminnam zik gruhtu Nehgeru ſweedru un waidu pee tahm deemſchehl lihp; jo ſcheem nabbaga wehrgeem par daudſ gruhta dſihwe! Eulenderi un Seemeļ-Amerikaneri, ir zittas kriſtigas tautas taggad gan ſtipri ar to darbojahs ſcho niknu wehrgubuhſchanu tur iſnihzinaht, arri tee ſawâs Amerikas ſemmês Nehgerus jaw atlaiduſchi brihwus, gan tee turr karra-kuggus pee Awrikas un Amerikas juhrmallahm, un panemm ar warru tahdus kuggus kas nahk ar wehrgeem un kuggineekus gan dikti ſohda un wehrgus atlaiſch wallam; tomehr wehl ne warr un ne warr ſcho leetu wiſſai iſnihzinaht, jo Spanjeru, Portugiſchu un zittas Amerikas walſtis wehl pehrk un turr Nehgerus.

Tee zitti Amerikas eedſihwotaji taggad irr ļaudis no wiſſadahm tautahm un wallodahm turpu nahkuſchi, tè gribbedami leelu laimi useet. 14 milljoni irr no Eiropas ziltim, zitti kurru tehwu-tehwi tè jaw usmettuſchees, zitti tikkai muhſu laikôs turpu nogahjuſchi. Schohs ſauz tohs baltus. Ta leelaka puſſe no ſcheem tur irr tee waldineeki, kungi, ſemmturri, gruntineeki, pilſahtneeki un tee mahziti ļaudis, woi arri usmettuſchees kur ſpehdami, darbojahs ar ſemmes-kohpſchanu un andeli jeb jakti. Schee wiſſi irr brihw-ļaudis appakſch ſawas ſemmes waldiſchanas. Kad Amerika tik aplam isſlaweta baggata ſemme kur wehl ļauſchu truhkums, kur wehl leeli meſchi un jaunas nekohptas ſemmes papillam, ko par lehtu makſu warr nopirkt, tad wehl taggad ikgaddus no Eiropas, wiſſuwairak no Eulenderu, Schweizeru un Wahzſemmes pa tuhkſtoſcheem eet tur usmeſtees; ſakka ka kahds puſsohtru ſimtstuhkſtohts ikgaddus turpu aiseet. Teem kam labs krahjums lihdſ, ſtipra meeſa, gudra galwa, gohds ſirdî, kas mudri pee darba, no paſcha gruhtaka puhliņa ne bihſtahs bet gan Deewu bihſtahs, kas ar karſteem ſweedreem leelus lihdumus proht taiſiht un tukſchâs weetâs gribb dſihwoht, arri kuggineekeem par pahrzelſchanu pahr leelo juhru pahrs ſimts rubļu ſpehj ismakſaht un kurreem Deews palihdſ, tahdeem usmettejeem gan labbi isdohdahs.

Bet irr deeſgan gruhta dſihwe, kamehr eekuļļahs un eetaiſahs un tur leelôs tukſneſchôs dſihwojoht kà weentuļi, irr breeſmu deeſgan jaredſ ar nikneem ſwehreem un pohſta Indijaneereem. Juhdſu juhdſehm eeſahkoht naw ne kahdu kaiminu jeb nahburgu, kamehr ar gaddeem wairak ļauſchu usmettahs un ja Deews palihdſ, paleek baggati kohpta ſemme ar zeemeem un pilſateem. Daudſ weetâs ſchee pilſatini par pahri 10 gaddeem jaw palikkuſchi par leeleem baggateem pilſateem, ja tik labbâ isdewigâ weetâ ſahkuſchi pirmee eetaiſitees. Tà noteek Seemeļ-Amerikâ wehl taggad. — Tomehr ta leelaka puſſe no teem kas eet us Ameriku bet irr nabbagi, jeb mulki, laiſki un kuhtri, jeb tizz: tikkai pee Amerikas peegahjis, pilns ſelta pohds jaw ſtahw gattaws, lai naggi tik grahbj ſaujahm, laime un baggatiba tur pee katra kahju ſohļa jaw peedurrahs, — tahdi breeſmigi peewiļļahs. Jo no teem daudſ tuhkſtoſcheem leela puſſe jaw tohp peekrahpta no Eiropas ſchihdeem, mehkleeem un prezzineekeem, kas ſcheem ſawu mantu un zeļļa naudu iskrahpj pirms kuggôs dabbujuſchi ee-eet. Jeb arri tee wiltigi un neſchehligi kuggineeki ſchohs nelaimigus pa juhru brauzoht, kur ne teeſa ne waldiſchana tohs warr apſargaht, baddu mehrde, ne kohpj ſehrdſibâs, iſplindere aplamu makſu nemdami, un tohs kas juhras-zeļļâ ne nonihkſt, plikkus,

isfalkuschus kà nabbagus palaisch Amerikâ, kur jaw atkal gluhn deesgan tahdu besdeewigu, kas tohs, kam wehl kahds graffis atlizzees, eewilt nelaimê un pohstâ. Ko lai nu nabbagi darra leelâ fweschâ semmê, kur ohstâs wissas eelas tahdu nelaimigu pilnas. Ne sinn kluht ne us preekschu ne atpakkal. Ja ne gribb baddâ mirt, tad dascham japateiz Deewam, ja kahds zeetsirdigs Nehgeru-andelmannis to nopehrk par wehrgu. Tad nu laimi usgahjis Amerikâ!!! Laime kad deewabihjigi kungi un zilweki gaddahs, kas naudu samett un makfa kuggineekam, lai tohs pahrwedd atkal atpakkal us Eiropu; bet nu schee mahjâs pahrnahk ispohstiti un gruhti pahrmahziti par sawu mantu-kahribu jeb nemeera prahtu, kam tehwu-semmê un sawâs mahjâs nekas naw bijis labs deesgan, ne peepildijami wisgribbi buhdami, nepateizigi prett Deewu un zilwekeem. Tahdi kas wissu smahd un brahke, par wissu launojahs, muhscham suhdsahs ka wissa pasaule teem tik pahri un par daudz darroht, tahdi kas gohdigus sweedrus ne gribb tezzinaht, un tomehr wissu pasauli eemantoht, un tadehk ilgojahs iseet no sawas Deewa dohtas dsihwes un sweschu semmu leelu laimi panahkt; tahdi lai eet kur eedami, bes Kristus sirdî un bes gohdigeem sweedreem itt ne kur pasaulê tahdu laimi kà zerre ne usees; schee irr tee, kas tahdu pohstu Amerikâ dabbu

redseht; tee lai labbu mahzibu nemmahs no schihs isstahstischanas. Turprettim, kam Kristus pateesi sirdî, tam arri ta ihstena laime seed wissur, katrâ pasaules kaktinâ.

Tohs kas Eiropâ dsimmuschi bet nu Deenas-widdus Amerikâ mahjo nosauz par Tschapetoneem; tohs no Eiropeëru wezzakeem Amerikâ dsimmuschus nosauz par Kreoleem; tohs no Eiropeëreem un Indijanereem dsemdinatus sauz par Mestizeem. No Eiropeëreem un Nehgereem dsemdinatus sauz par Mulatteem un kas no Indijanereem un Nehgereem dsimmuschi, tohp saukti: Zambi; ikkatrai slakkai irr sawada waiga un meesas pehrwe. No baltu Eiropeëru slakkas irr kahdi 14 millj. no sarkaneem Judijanereem kahdi 9 millj. un no melneem Nehgereem kahdi 6 millj.; tee zitti irr no tahm augscham peeminnetahm sajauktahm slakkahm, woi arri no zittahm pasaules tautahm, (ir pulks Kineseru taggad turpu nogahjis); pawissam warrbuht kahdi 40 millj. zilweku pa leelo Ameriku. Pateesi lohti mas lauschu tahdâ semmê, kas ne zik masaka par Asiu. Bet lauschu pulks ahtri aug tadehk, ka ikgaddus no sweschahm semmehm pa tuhkstoscheem nahk tè usmestees. — Ne kur pasaulê ne warr useet tahdu tautu-sajukschanu kà tè. Pilsatôs warri redseht baltus, melnus, sarkanus, dseltenus, bruhnus, pellekus waigus un wissas pa-

faules wallodas dſirdeht us eelahm un arri wiſſadas tizzibas useet. Seemeļ-Amerikas brihwwalſtis, ikkatram brihw tizzibu apleezinaht kahdu un kà gribb; tad nu arri tur irr wiſſadas paganu tizzibas no Awrikas un Aſias, irr Muämeda tizzigi, Schihdi, Kattoli, Kreewi un Ewangeliuma tizzigi, un ikkatrai tizzibai ſawi Deewa-nammi, mahzitaji, ſkohlas, bet tahm draudſehm paſchahm par to jaſinn un par winnu apkohpſchanu un usturru jagahda. Tahs Kattoļu uu Ewangeliuma tizzigu draudſes tur isſchkihruſchees wiſſadàs tizzibàs, un irr daſchdaſchadas un zittas itt beſprahtigas, no zilweku netizzibas, pahrgudribas un wiſſadeem wiltigeem kaktu-praweeſcheem tik aplam ſajauktas un aptumſchotas, ka janopuhſchahs Deewa preekſchâ par teem pahrwehrtiteem neklauſigeem zilweka behrneem, kam Deews Kungs itt ſchehligi gan dahwinajis ſawa ſw. wahrda gaiſchumu un Kriſtus Ewangeliuma ſkaidru paſſuddinaſchanu, un zilwekam gan dewis azzis redſeht un auſis dſirdeht, un tomehr to ne redſ ne klauſa, bet klauſa un tizz paſaules behrnu pahrgudribu. Tadehļ tur, kur ikkatram wakka dohta tizzeht un mahziht kà gribb, tahda tizzibas ſajukſchana. Irr wiſſadi Kattoļi, Lutteri, Kalweeſchi, Eulenderu tizzigi, Brahļu, Kwehkeru un Metodiſtu draudſes, un bes tam wehl leels pulks tahdu, kas ſawâ ſirds lepnibâ teizahs to ihſtu tizzibu usgahjuſchi, paſchi pa-augſtinajahs un ſmahd un nizzina zittus, kas atſchkirrahs no draudſehm, eetaiſa ſawas mohdes tizzibu un jaunu Deewa kalpoſchanu, greſnojahs un teizahs buht tee ſwehtee un Deewa iſredſeti. Tahdi irr tee Danzotaji, tee Nabbas-apluhkotaji, tee Drebbuļi, tee Mormoni, Baptiſti, Swedenborgeeſchi, ta jauna Jeruſaleme un wehl daudſ zitti tahdi. Ne ſinnu isteikt wiſſus winnu wahrdus, jo kà katram lepnam gudrineekam jeb tizzibâ ſajukkuſcham wihram jeb ſeewiſchkim woi arri wiltineekam un leelkulam tihk mahziht, tà mahza un Deewam ſchehl gaddahs allaſch tahdi mulki un nejehgi, kas tahdu klauſa un tizz un eetaiſa draudſi. Bet pats warri ſapraſt, kà eet tahdâ ſemmê, kur ne kahda prahtiga tizzibas apkohpſchana un waldiſchana. Labbi jaw naw!

Deenas-widdus un Widdus-Amerikâ irr ſtipri Kattoļi un tè runna Spanjeru un Portugiſchu wallodâ; Seemeļ-Amerikâ irr ſchi leela tizzibas un wallodu ſajukſchana. Tè irr wairak to Ewangeliuma-tizzigo ne kà to Kattoļu un tè dſird wiſſuwairak Eulenderu, Wahzu un Sprantſchu wallodu.

Ohtra nodalla.

A. Seemeļ'-Amerika.

I. Seemeļ'-Amerikas Pola-semmes.

Tà nosauz tahs semmes kas lantkahrtê redsamas no Seemeļa Pola-rinka us seemeli. Jo tuwu pee seemeļa, jo nikni falst, jo dsilsch sneegs, jo leeli leddus-kalni un leddus-lauki juhrâ peld, beidsoht juhra muhscham fasalluse. No Nowembera lihds Janwarim tur irr nu irr nakts un fauli ne redsi, tikkai mehnes un seemeļa blahsmas dohd gaischumu, kamehr faule atkal uslezz un nu garra deena arri stahw sawu laiku. Us ihsu laiku tikkai juhra atkuhst, bet irr leela migla un breesmigas wehtras un aukas, tà ka drohscheem kuggineekeem pehz baggatas sweijas eedameem leelas breesmas jazeesch. Leelee leddus-kalni daschu kuggi sadragga, dasch kuggis leddû gluschi eesalst un nu nabbaga kuggineekeem wairak kà pussgads jazihnijahs leelôs sneega tukšneschôs, kà kurmi dsilli appaksch sneega eerakkuschees ne-iszeeschamas salnas dehl, baddumirreji ar leddus lahtscheem kaudamees. Ja nu pa tam wehtras un juhra to kuggi nopohsta, tad teem tur japaleek un breesmigs gals peewelkahs ja wassarâ kahds kuggis ne gaddahs kas tohs ispesti. Tadehl scho

widdu mas ko pasihst un lantkahrtê warri redseht, ka wehl skaidri ne sinn, kur juhra, kur semme un woi tahs semmes tur irr sallas jeb leelas semmes, jo tur wiss apklahts ar sneegu un leddu. Kuggineekeem no Eiropas us Klussu-juhru brauzoht ar leelu rinki ja-eet garr Amerikas deenas-widdus juhrmallu un Orna-raggu, bet ne buhtu ne puss-zelka, ja warretu ar kuggeem eet pa scho Amerikas Seemeļa-juhru us Beringa kanahlu. Tadehl Enlenderi senn gaddeem ar to jaw puhlejahs, woi ne warretu tè ar kuggi iskluht zaur, un preeksch kahdeem gaddeem drohschais Enlenderu kuggineeks Pranklins (Franklin) turpu nogahje ar tahdeem kuggeem, kas us to ween bij taisiti un apgahdati Seemeļa-juhras breesmas ilgi zeest. Pirmajâ gaddâ gan bij sinnas, ka labbu gabbalu essoht kluïs us preekschu, bet pehz ne sinnas wairs. Nu lahgu lahgahm suhtijuschi Pranklina kuggus un laudis mekleht un Enlenderi leelu naudu sohlijuschi tam, kas skaidru sinnu par teem warreschoht doht. Usgahjuschi gan weetu, kur tà leekahs, ka Pranklina kuggineeki kahdâ tukšnesî warr buht ilgi mittejuschi; bet tà rahdahs, ka par daudz leelas breesmas ar salnu un baddu zeetuschi un baddu mirstoht weens ohtru apehduschees!? Pa tam Awises stahsta, ka kahdam zittam drohscham kuggineekam isdewees no wakkara-pusses sahkdamam, juhras zellu tè us-eet;

tomehr tizz, muhſcham ne buhſchot tè ne kahds labs brauzams juhras zelſch to leelu breeſmu labbad kas kuggineekeem tè ja-iszeeſch. Tadehl taiſijuſchi dſelſes-zellu un wehl rakſchoht leelu kanahlu Widdus-Amerikâ, Panamas ſchaurâ ſemmes gabbalâ. — Tahs Pola-ſemmes irr tahdas:

1) **Greenlenderu-ſemme**, jeb ſalla ſemme noſaukta tadehl, ka kad 982trâ gaddâ Islantes kuggineeki to usgahjuſchi, pee rihta-puſſes juhrmallahm ſalli meeſchi un labbas pławas bijuſchas. Dahni tur usmettahs 190 weetâs, kriſtija tohs Eskimoëeſchus, eezehle baſnizas un Biſkapu un gahje labbi ar ſweiju un andeli. Bet 1408tâ gaddâ jauns Biſkaps turpu eedams wairſ ne warreja kluht pee mallas to breeſmigu leddus kalnu dehl, kas wiſſu to juhrmallu bij apſtahjuſchi un nu jaw buhs 400 gaddi ka no ſcheem nabbaga laudim ne kahdas ſinnas ne warrejuſchi dabbuht, kaut gan daudſkahrt mehginajuſchi turpu noklhuht. 1721tâ gaddâ kahds ihſti teizams Dahnu Lutteru mahzitajs, Anſis Egede, ar kahdeem tizzibas beedreem aisgahje us Greenlantes wakkara-puſſi un tur usmettahs, kriſtija nabbaga Eskimoëeſchus un draudſi eetaiſija. No ta laika Dahnu Miſſjonari jaw kahdus 6 tuhkſtoſchus kriſtijuſchi, tur arri brahlu draudſes eetaiſijuſchees un eet labbi appakſch Dahnu Kehnina waldiſchanas. Juliannas-ahba irr pilſahts

ar 2 tuhkſt. zilwekeem; wehl irr daudſ zitti zeemi un pilſatini pee juhrmallas. Greenlante irr patti leelaka paſaules ſalla, bet ihſti ne ſinn, woi ta naw leela ſemme, kas eet lihdſ pat Seemeļa-Polam, jo us ſeemeļa-puſſi ne weens ne ſinn winnas rohbeſchus. Par widdu leeli leddus-kalni no tahlenes redſami, ir wezzi ugguns kalni. Seemas laikâ ſalna par leekam ſtipra un nikna un 8 neddeļas no weetas irr nakts. Kad garra nakts beidſahs, tad 16 deenas ſauli jaw warr redſeht, jebſchu patti ſaule wehl naw uslehkuſe. Kà tas iſprohtams, to tikkai warreſim iſſlahſtiht, kad beidſoht wiſſas ſemmes-lohdes dabbu un likkumus iſrahdiſim. — Waſſara ihſa, lohti karſta, wehtraina un no maſeem Moſkitus knauſcheem ne lohps ne zilweks ne warroht glahbtees. Pehrkona tur ne kad ne eſſoht. Augoht ir kartuppeli un dahrſu ſaknes, behrſites, alkſchņu-, paegļu- un wihtoļu-kruhmi. Seemeļa-breeſchi irr winnu mahjas-lohpini; irr baltee lahtſchi, lapſas, ſakki, ehrgļi, lauku-irbes un wiſſadi juhras-putni, pulks to rohnu un papillam leelu un maſu ſiwju juhrâ, no kurrahm ſchee nabbagi pahrteek. To Eskimoëeſchu warr buht kahdi 20 tuhkſt. no kurreem kahdi 7—8 tuhkſt. kriſtiti; tee zitti itt tumſchi pagani, rohnu ahdâs isgehrbuſchees, rohnu trahni labpraht dſerr. Seem' mahjo dſilli ſemmê appakſch ſneega iſmuhretôs pagrabbôs,

kur deen' nakt' leelu lampu no rohnu trahnes dedsina, kas teem dohd filtumu un gaischumu. Gruhti pahrteek no sweijas un jakts un daudskahrt teem jazeesch leels bads; tomehr tee irr lehni, laipnigi, klausigi, bes wiltibas un ustizzigi, masi no auguma, tumschi dselteni waigâ un sawu tehwu-semmi un nabbagu dsihwi tik łohti mihle, ka to ne buht ne gribb atstaht un swescháš semmês nowesti no schehluma nonihkst. Redsi, kur zilwekam lepniba un kahrums sirdi ne mohza, tur tam labba patihkama dsihwe, lai buhtu ir paschâ pasaules gallâ, gruhtibâs un nabbadsibâ jadsihwo. Apdohma, zik tawa dsihwe baggata, mihksta un lepna, prett scho seemelu łauschu pohsta dsihwi; tomehr schee ar meeru un sawu semmi tik karsti mihle, bet tewim muhscham ko suhdsetees un schehlotees?!

Tas pats gruhtums, tahdi paschi Deewa raddijumi, tikpat stipra seema un leeli tukschneschi arri pa wissahm zittahm Seemeła-Pola semmehm un sallahm, tà ka schihs semmes un juhras ar ihseem wahrdeem warr isstahstiht.

2) No Islantes par Greenlantes juhru pahr, tikkai 20 juhdses, tad eet garr Parewella raggu (Brauz wessels) us leelo Bappina juhras-lihkumu. Prett wakkaru tè irr leela Bappina un Kumberlantes salla. Starp scho un starp Seemeła-Dewona-semmi irr juhras-zelsch garr Beözias un Melwilla-sallu, bet skaidri ne sinn, woi tè ar kuggi wehl tahłaki warr kłuht. — Bappina semmes deenas-widdus pussê pa Udsona juhras kanahlu ee-eet leelâ Udsona juhras-lihkumâ un pa labbu rohku pa Wokła-kanahlu garr Sutamtones sallu us Melwilles semmi, tad us Wiktorias, Printscha Alberta un Banka-sallahm; bet woi tè wehl tahłaki un teescham zaur ar kuggi warr kłuht, to ne sinn leelas salnas un leddus labbad. Tahłaki garr wissu to juhrmallu mahjo Eskimoëeschi. — Ta salli mahleta semme garr wakkara-pussi

3) **peederr Kreeweem** un irr tahda patte kà Kamtschatka. Par scho, par Aleitu un Kurilu sallahm, kà arri par Beringa-juhru un kanahlu jaw stahstijuschi Asias grahmatinâ 41. un 42trâ lappâ. Tik peeminnesim to leelo Aljaskas semmes-mehli, Sitkas un Wehles sallas pee Amerikas wakkara-pusses un to 17 tuhkst. pehdas augstu Elias-kalnu pee juhrmallas. Sweija un andele ar dahrgahm kaschoku ahdahm Kreeweem tè isdewiga.

II. Eulendereem peederriga Seemeł-Amerika.

Redsi lantkahrtê zik ta leela semme, kà isrohbeta no leeleem juhras lihkumeem, zik tè to leelo esaru,

uppu un leeluppu, pawiſſam kahdas 122 tuhkſt. □juhdſes leela. Leddus juhrâ ee=eet Makenzijes leeluppe kas istekk no teem leeleem eſareem un purwjeem! Wehl tur irr daudſ to maſo un leelo uppu, kas nahk no kalneem, eſareem un purwjeem un eet us wiſſahm puſſehm juhrâ eekſchâ. Wakkara=puſſê ſahkahs tee leelee Kordilleru=kalni, un eet pa wiſſu Ameriku lihdſ pat Orna raggam. Schinnî ſemmê tohs ſauz par Roku=kalneem. Tè irr leelais Lahtſchu eſars, Wehrgu eſars, Winipega eſars un wehl daudſ zitti, kas no ta leela ſneega ſchinnîs aukſtâs ſemmês tohp barroti ar uhdeni; tè baggata ſweija. Leelôs meſchôs un tukſneſchôs wiſſadi ſwehri un meſcha=putni, ko gehgeri tahs kaſchoku ahdas labbad meddi.

Tè maſ tauſchu, wiſſadas Indijaneru tautas, meſcha laudis, leeli gehgeri un ſweineeki, Eiropeëru niknakee eenaidneeki. Zitti gan irr kriſtiti, bet zitti tumſchi pagani. Schihm tautinahm wiſſadi wahrdi: tee Sakku un Bebru Indijaneri, tee Tſchippiweeſchi, Kniſtineeſchi, Irokeeſchi, Uroneeſchi, Aſſinibali, Moäkeeſchi un wehl zitti. Enlenderu andeles=beedribas tè weetahm usmettuſchees, taiſijuſchas apzeetinatas weetas un par brandwihnu, ſchaujamo pulweri, tabaku un ehdamahm leetahm no Indijaneeem eemihj wiſſadas kaſchoku=ahdas un winnu prezzi. Drohſchi ſtipri wihri, kas ne bihſtahs ne no nahwes, nedſ no leelahm breeſmahm un no wiſſada gruhtuma un pohſta, eet ar ſawu dubbultu plinti, eerohtſcheem un leelu ſunni pa uppehm un eſareem ar maſu laiwinu meddiht uhdens putnus un bebrus, kas tè taiſa uppês ſawus ſkunſtigus dambjus un allas. Arri eet leelôs meſchôs un tukſneſchôs meddiht leelo melnu lahzi, ſwehru kas daſcham gehgerim gallu padarra; meddi leelo Biſona=wehrſi, kam kuprs muggurâ, Moſchus=wehrſi, kam melnas, garras, mihkſtas krehpes, brangi raggi un beeſa ahda, ko dahrgi isdohd; bet tè waijaga duhſchiga gehgera un tſchakla ſirga, jo ſchee wehrſchi eet leelôs barrôs un tohti ſtipri, nikni, ahtri ſkreen un faſchauti gehgereem ar leelu niknibu dohdahs wirſû. Tè wiſſadas lapſas, ſtirnas un breeſchi, lahtſchi, wilki, ſakki, zauni, meſcha kakki, ſehrmuki. Schohs gehgerus ſauz: Trapperus, un tee ſchinnîs tuhkſneſchôs un breeſmâs dſihwodami paleek tihri par raſbaineekeem, kas wairak no niknem Indijaneereem ne kà no Deewa bihſtahs. Ar ſcheem tee Trapperi gan andelejahs, bet arri tohs peekrahpj, warras darbus pee teem padarra un teem tohs meddijamus putnus iſſchauj; tamdehl tee Indijaneri pee teem zik ſpehdami itt breeſmigi atreebjahs ar ſlepkawu darbeem. — Tahdas tahs ſemmes no Udſona=juhras us wakkara=puſſi un tahm irr wiſſadi wahrdi.

Us rihta-puſſi garr juhrmallahm irr Labradore, kur arri dikti falſt un tikkai pee juhrmallahm us-mettuſchees Enlenderi pee Eskimoëſcheem, kur labba ſweija. — Wirſ- un Appakſch-Kanada irr ſemmes ko Sprantſchi bij usnehmuſchi un tur eetaiſijuſchees, bet Enlenderi 1763 karrâ tahs panehmuſchi un tur teem leels Gubernaters walda pehz ſemmes likkumeem. Wirſ-Kanada naw tik augliga un par widdu leeli tukſneſchi, bet Appakſch-Kanada augliga ſemme garr Lohrentſcha warrenas leeluppes, kas istekk no teem leelu leeleem eſareem: Ontarijes-, Erijes-, Urones-, Mikiganes- un Wirſ-eſara, kas weens ar ohtru ſatekk kohpâ. No Wirſ-eſara atkal pa uppitehm warr ee-eet zittôs eſarôs un uppês ar ween tahlaki us ſeemeli, un tà tad gan pa uhdeni gan pa ſemmi tè leels andeles zelſch. Kanadâ wairak kà 1 millj. zilw. no wiſſadahm tautahm un wallodahm, bet runna wairak pa Spranziſki un Enlendriſki. Zitti irr Kattoli, zitti Ewangeliuma tizzigi. Galwas pilſahts irr Kwebeke pee Lohrentſcha-uppes ar 30 tuhkſt. zilw., ſtiprs pilſahts ar leelu andeli. Montreäle ar 30 tuhkſt. zilw. irr us kahdu ſallu Lohrentſcha uppê taiſihts andeles pilſahts, kur leeli kuggi warr pee-eet. Kinſtone un Jorke irr pilſati ar 8 tuhkſt. zilw. Wirſ-Kanadâ. Ikgaddus no Eiropas nahk leels kauſchu pulks ſchihs ſemmes tukſneſchôs usmeſtees. No Erijes-

eſara istekk 7 juhdſes garra, leela platta uppe un ee-eet Ontarijes eſarâ. Us puſszella ſchi uppe kahdas 4 tuhkſt. pehdas platta un pahrdallahs 2 dallàs tà ka par widdu paleek ſalla (kalwa). Tè ſchi uppe us reiſi nokriht no klints kalna ſemmê kahdas 160 pehdas dſilli. Uhdens kà no warrenahm ſluhſchahm gahſdamees nu gahſchahs ſemmê ar tahdu warru un ſpehku, ka ar lihkumu uhdens noſkreen un ka appakſch ta uhdena un pee ta klints kalna, no kurra ta uppe nokriht ſemmê, zilweks warr eet un ſtahweht. No weenas uppmallas lihdſ tai ſallai par widdu par to rumbu pahr, taiſijuſchi ſkunſtigu tiltu. Scho rumbu, paſchu leelaku paſaulê, ſauz par Niägaru. Uhdens tur muhſcham werd un ſchnahz un ruhz un duhz un laiſch puttas gaiſâ, ka leela migla pazelkahs padebbeſchôs un to warrenu trohkſni warroht dſirdeht 8 Enlenderu juhdſes tahlu. Par jauno Skohtu-ſemmi ſauz to gabbalu, kas Enlenderem peederr Lohrentſcha uppes ohtrâ puſſê; tur labba ſweija un branga labbiba aug. Alipakſes pilſatam 25 tuhkſt. zilweku.

Jauna Pundlante irr leela ſalla kur ne zik to ſarkano Indijaneru mahjo. Tur ſtipra ſeema, breeſmigas aukas, leela migla un tik augoht kartuppeli, kahposti un kahli. Garr juhrmallahm kahdi 80 tuhkſt. Enlenderi un 2 pilſati, Plazenzia un Sw. Johns ar 12 tuhkſt. zilw. Juhra tè naw

dsilka un us smilts-benkeem juhrâ wassarâ ne-isskaitams pulks leelu rohtschkeru, stohru un zittu leelu siwju nahk nahrstitees. Nu sabrauz kahdi pussohtru tuhkst. Enlenderu kuggi, kahdi 2 tuhkst. Amerikaneru un wehl Sprantschu kuggi un eet ar masahm laiwinahm makschkereht. Kad laiwinas siwju pilnas, tad eet pee mallas, nozehrt siwim galwu, pahrgreesch puschu, isnemm muggura kaulus un sarnas, eesahli to gallu, schahwe saulê un tad peelahde kuggus. Tà eet 3 neddelas ar steigschanohs; jo kad leetus laiks useet, tad siwis ne warr isschahweht un ahtri sapuhst. Ikgaddus kahds pahrs milljonu birkawu siwju tà tohp eesahlihts. Merza mehnesî atkal kuggu pulks klaht un us leddus gabbaleem juhrâ sitt rohnus un taisa tad trahni. Pelna teem ar to labba, bet wehtru laikâ teem pohsts un gals starp to leelu leddu juhrâ.

III. Seemeļ-Amerikas brihw-walstis jeb sabeedrotas walstis.

Tad tà semme! wairak ne kà 130 tuhkst. □juhdses leela; tad nu ne zik masaka par Kreewu jeb par Kineseru walsti. Gan naw ne zik to tauschu, tikkai kahdi 26 milljoni, bet schi walsts, kà kahds chdeligs jaunekklis kas ahtri aug, isaug un paleek jo leels un stiprs. Wezzôs laikôs tur tikkai bijuschi warreni meschi no pasaules eesahkuma sawâ wallâ

auguschi, warreni purwji woi leeli sahles klajumi simteem juhdseem, kur wissadi swehri, putni un Indijaneru tautas klenderejuschas. 1584 usmettuschees Wirginias semmê pirmee Enlenderi, bet ne isdewahs. Nahze zitti, Sweedri, Sprantschi ir Ollenderi usmestees, bet arri labbi ne gahje. Tad atnahze pulks to ewangeliuma tizzigo, kas Enlenderu semmê sawas tizzibas dehl spaiditi un isdsihti eetaisija jaunu dsihwi schinnîs tukšneschôs. Sanahze wehl wissadi laudis, kam ne patikke dsihwe sawâ dsimtenê un kas dabbujuschi dsirdeht, ka tè brihw semmes usnemt zik gribb, un lohti augliga, baggata, ja tik leelus meschus nolihduschi. Tahds lauschu pulks tè eetaisijahs, ka 1763 gaddâ jaw bij 13 Gubernamenti appaksch Enlenderu waldischanas. Bet kad Enlenderi tohs sahze spaidiht un teem pahri darriht, tad iszehlahs dumpis, un Generals Waffintons, ihsts gohda wihrs, ar Sprantschu paligu karroja tik ilgi, kamehr Enlenderem 30tâ Nowemberî 1782 meers bij jaderr un Amerikaneri nu sabeedrojahs par 13 brihw-walstim, kas wissas kohpâ ik zettortâ gaddâ sewim aizina Presidenti. Schis Wiladelwias pilsatâ schihs brihw-walstis walda ar Senata un leela Landaga paligu, bet ikkatrai brihw-walsti sawi likkumi un sawa waldischana. Tobrihd bij tikkai 3 milljoni zilweku; bet kad schihs semmes bij brihwas palikku-

ſchas un tik łohti isſlawetas, tad łaudis no ſemmu ſemmehm turpu dewahs, usnehme tukſneſchôs ſemmi un eetaiſija wehl tahdas brihw-walſtis, kas ſchihm peeturrejahs. Daſchu ſemmes gabbalu arri panehme ar karru jeb ar pirkſchanu, un tà ſchi ſemme tik ahtri gahje wairumâ, ka 1837tâ gaddâ jaw bij 26 brihw-walſtis ſabeedrojuſchees ar 26 milljoneem zilweku un taggad irr 33 brihw-walſtis un peederrigas ſemmes*). Us wakkara-puſſi wehl irr pahrpilnigi daudſ tukſchu un augligu ſemmu, kur ikgaddus wehl łaudis usmettahs. Tà kà kahdâ gabbalâ wairak kà 60 tuhkſt. zilweku mahjo, tad ſchee eetaiſa ſawus likkumus un waldiſchanu un tohp usnemti par brihw-walſti pee ſchihs leelas walſtu beedribas. Tà tad nu gan augtin aug ſpehkâ kà jauneklis, bet arri tur eet wiſſadi. Jo kur tik daudſ walſtu un katrai ſawi likkumi, ſawa tizziba, ſawa walloda, wiſſadas tautas un ſemmes, gan karſtas, gan aukſtas, kur ikkatrs ſawâ wakkâ dſihwo un gribb darriht kà patihk, tur arri ne warr buht labbi darbi ween un meeriga dſihwe, bet noteek ir wiſſadi warras darbi un jo kahds ſtiprs un gudrs, jo darra par daudſ teem wahjeem un mulkeem. Tahm walſtim ſawâ ſtarpâ arri jaw daſch nemeers ar to ween,

*) Zik to zilweku taggad ſchinnîs ſemmês un pilſatôs, to ſkaidri ne ſinn, tadehł ka ikgaddus tik daudſ łauſchu no ſweſchahm ſemmehm turpu no-eet dſihwoht.

ka tahs walſtis kas tais karſtâs ſemmês, audſina tabaku, kappeju, zukkura-needru un tamdehł turr wehrgus un tohs par daudſ apgruhtina; turprettim tahs walſtis us ſeemeła puſſi ſawâ ſemmê ne buht ne nowehl wehrgu-buhſchanu. Par to ſchee ne warr ſaeet weenâ prahtâ un darra weens ohtram prettim. Kanſas walſtî par to taggad karſch iszehlees un warr teikt, ka ar laiku tahs wehrgu-buhſchanas labbad, ko weens ne gribb atſtaht un ohtrs ne gribb wehleht, leels karſch iszelſees, kas ſchihs walſtis us 2 dallahm iſſchkirs.

Irr grùhti isteikt kahdi ſcho walſtu łaudis un dſihwe, jo tè wiſſas paſaules tautas jukku jukkam un darra katrs kà ſinnadams. Jaſakka: ſchee Amerikaneri paſchi pirmee pee darba un maiſes pelniſchanas. Zik tee puhlejahs warrenôs meſchôs jaunu ſemmi eetaiſiht kas ſimtkahrtigus augłus tad isdohd. Eeſahkoht tahdeem usmettejeem gan ſuhra un bailiga dſihwe; jo nikni ſwehri un Indijaneri tahdeem weentułeem meſchôs un tukſneſchôs daudſ pohſta ir gallu darra, ja deen' nakt' no teem ne ſargahs. Bet kad ar laiku gaddijees wairak łauſchu, tee tukſneſchi palikkuſchi par augligahm druwahm, kad ſahkuſchi zeemus un pilſatinus taiſiht, tad pehz eet tik ahtri, ka daſch ſahdſinſch par pahru 10 gaddeem palizzis par leelu pilſatu. Kà tad tik ahtri? Tadehł ka augliga ſemme dohd baggatu

pahrtikſchanu un mantu kahrigee zilweki irr maktigi us andeli un pelniſchanohs. Kur naw leeluppes, juhra jeb eſari un ne warr eet ar dampkuggeem, tur kaudis ſabeedrojahs ar leelu naudu un ſpehku un taiſa dſelſes zeļļus pa purwjeem, leijahm, kalneem itt ſkunſtigi tohs waddidami un nu ar ugguns ratteem wedd prezzi un kaudis kà ſkudras ſkreen ſchurp turp. Bet kur andele leela, tur arri kauſchu pulks un mantas wairojahs. Ne kur paſaulê tik daudſ to dſelſes zeļļu un dampkuggu pa uppehm, eſareem un juhru kà tè. Pilſatôs atkal papillam wiſſadu pabrihku ko taiſijuſchi aplam baggatee jeb ir tahdi, kas us to ſabeedrojuſchees. Tur leeli ammatneeki un kaupmanni, kas zits pahr zittu ar leelu gudribu un puhlinu dſennahs pehz baggatibas; jo mantukahriba Amerikaneŗus warren mohza un teem meeru ne dohd. Karra-kuggu un ſaldatu teem naw daudſ, bet karra-laikâ ikkatram wihriſchkim, ja waijaga, jaeet karrâ. To prezzes kuggu bes ſinnas daudſ eet pa wiſſas paſaules juhrahm un ohſtahm un rahdahs, ka ar laiku Engleneŗus ar andeli winnehs. Tadehl ſcheem naw ne kahds labs prahts us Amerikanereem un labpraht tohs apſpeeſtu, bet ne drihkſt karru ſahkt ne weens ne ohtrs; jo abbi ſtipri, abbeem ta andele isnihktu un Deews ſinn kurram wirſrohka paliktu. — Ar ſkohlahm un augſtahm gudribahm tè gan tà ne eet, kà Wahz-

ſemmê; jo Amerikaneri wairak dſennahs pehz mantu pelniſchanas ne kà pehz augſtahm gudribahm, tomehr jaſakka, ka tur arri papillam tahdu deewabihjigu un gohdigu, kas par ſawu tizzibu un Deewa walſtibu dikti ruhpejahs, gohdam, kriſtigi un deewabihjigi dſihwo, leelu naudu dohd, woi ſalaſſa preekſch baſnizahm, ſkohlahm, draudſehm, nabbagu un zeetuma nammeem un ſabeedrojahs us kriſtigu palihdſibu un ſchehlaſtibas darbeem, un par Bihbeles-beedribahm un Miſſiones-beedribahm itt baggati gahda un ar ſcheem ſwehteem darbeem ruhpigi un augligi darbojahs. Jr tè tas pohſta brandwihns bij eetaiſijees par kauſchu waldineeku un darrija breeſmigus grehkus. Boſtones pilſatâ 1826tâ gaddâ ſabeedrojahs kahdi deewabihjigi wihri un apſohlijahs ne kahdu brandwihnu, Rummu jeb Arraku wairſ muttê nemt un arri zittus pee tam peerunnaht. Scho padohmu Deews Kungs tà ſwehtijis, ka par 9 gaddeem jaw 8 tuhkſt. ſahtibas-beedribas ar 2 millj. beedreem bij eetaiſijuſchees un ka 4 tuhkſt. bruhſchôs brandwihnu wairſ ne dedſinaja un kahdeem 10 tuhkſt. ſchenkereem un krohdſineekeem ſaws ammats bij ja-atſtahj, un wairak ka tuhkſt. kuggi ſawus juhras zeļļus bes brandwihna lahſites gahje. Taggad tur ſahtibas-beedribu wehl jo leelaks pulks un no dſehrajeem maſ ko dſird. No turrenes ſchihs

fahtibas-beedribas isgahjuschas pa semmu semmehm. Kursch warr isskaitiht zik meesas un dwehseles zaur to no laiziga un muhschiga pohsta isglahbtas un us Deewa zelteem atgreestas! Neggi Amerikaneri ar to ween jaw pelnijuschees ihstu sirds pateizibu un gohdu? Apluhko lantkahrti tad redsesi, ka tahdâ leelâ semmê ne warr buht wissur weenadi augli un weenada buhschana. Us rihta pussi irr pulks to lauschu, leelu un masu pilsatu un tahs wezzas brihw-walstis starp juhrmallu, starp teem leeleem esareem un starp Missisippijes leeluppi. Par widdu tè tee Alleganu-kalni, kur gan irr mas selta, bet papillam dselses, warra, swinna un sahls; ir akminu ohgles itt papillam isrohk no semmes daudz weetâs pa wissu to walsti. Us wakkara-pussi taîs jaunâs brihw-walstîs wehl mas lauschu un tè dsihwo Indijaneri sawâ wallâ meschôs un leelôs sahles-klajumôs. Tè wehl daudz millj. zilwekeem ruhmes deesgan usmestees. Us wakkara-pussi tee Roku un Oregonu-kalni un garr juhrmallu tee Kordilleru-, Jaun'-Mekikas- un Kaliwornias-kalni. Jo wairak us deenas-widdus pussi, jo augsti paleek schee klints-kalni.

Landkahrtê nu redsi to leelaku Seemel'-Amerikas uppi, to Missisippijes leeluppi, 650 juhdses garru, kas wissus uhdenus no schihs walsts sakrahj un nowedd us Mekikas juhras-lihkumu. No

rihta-puses Missisippijes uppê ee-eet Ohijas un Teneſſes branga uppe, kur dampkuggu pulks deen' nakt' wedd prezzi un zilwekus. No wakkara-puses Missisippijê ee-eet tikpat leelâ 600 juhdses garrâ Missurijes leeluppe, arri wehl leela Arkansas uppe ar sawahm masahm uppehm, un nu warri sapraſt zik leela, platta un uhdenu pilna schi Missisippije, kahda labba braukschana tè laiwineekeem un kuggineekeem, kahda leela baggata andele, kà tè garr uppmallahm lauschu pulks, zeemi un pilsati augtin aug, wissur kust kà skudras un dampkuggi pa simteem eet schurp turp, zilwekus un prezzes iswedd un sawedd no mallu mallahm; arri pulks dselses zellu us scho leeluppi nahk no wissahm tahm walstim, ta ka ikkatrs ar sawu prezzi itt ahtri warr kluht us kurru pussi gribb. Pa tahm leelahm garrahm juhrmallahm, kas abbejâs pussês, pa teem leeleem esareem un warrenahm leeluppehm pats Deews schinnîs baggatâs semmês tahdus leelus brangus uhdens-zellus raddijis; tadehk schee Amerikaneri tahdi leeli andelmanni un kuptschi palikkuschi un schihs walstis tik ahtri paleek lauschu pilnas un stipras.

Us Mekikas-juhras pussi irr leijas semme, pulks to uhdenu un purwju, irr karsta lohti augliga, bet zilwekeem neweſſeliga semme. Semmturri un baggatee tè leelâs druwâs ar teem melneem wehrgeem,

kas leelu karstumu radduschi un gruhtus darbus spehj iszeest, audsina brangu tabaku, rihsi, zukkura-needru, wissuwairak bohmwillas-kruhmus un ar to tohp tohti baggati. Wairak us seemeli audsina wissadu labbibu un darbojahs ar ammatneeku, pabrihku un kalna-razzeju darbeem un ar andeli, un tè arri wairak to leelu pilsatu. Us wakkara-pussi winn'puss Missisippijes lihdsi Oregonu-kalneem irr lihdsenas weetas, kur tee tuhkstoschas werstes garree un plattee sahles klajumi un tukšneschi, ko sauz: Prehrijes. Schî siltâ un drehgnâ weetâ sahle aug brihnum leela un augsta. Tahda sahles meschâ eegahjis zittu ne redsesi kà sahli un sahli un purwjus, un lai Deews tewim palihdsi isskluht ahrâ ne apmaldijees jeb no plehsigeem swehreem un salktim ne nomaitahts; jo scheem un wissadeem leeleem un maseem putneem, mescha sirgeem un lohpeem tè ihsta dsihwe, — tadehl arri gehgereem patte lustes un meddischanas weeta. Tahdi paschi un wehl leelaki sahles klajumi arri Deenas-widdus Amerikâ pee tahs warrenas Amazones-uppes un pee La Platas-leeluppes, kur schohs klajumus sauz Lannu jeb Pampu un kur sahle augoht lihdsi 50 pehdas augsti un jo nikni plehsigi swehri Jaguäri, Kaguäri, Puhmi, Leöpardi, tahs niknas tschuhskas un Aligatori mahjo. Bet tè arri pa tuhkstoscheem sawâ wallâ lohpi, wehrschi, sirgi, stirnas un wissadi meddijami putni. Tadehl gehgeri dauds ne behda par wissahm tahm breesmahm kas teem tur gaidamas. Schauschalaspah rnemm meesu un dwehseli kad lassa, kahdas bailes, mohzibas, behdas un kahds breesmigs gals dascham tur useet, kad apmaldijees purwjôs, un starp plehsigeem swehreem, jeb starp nikneem Indijaneeem pullis. Pats leelakais pohsts essoht, ja karstâ laikâ ta warrena sahle sausa palikkuse un par nelaimi schis sahles mesch sahzis degt un ar ugguni wehjsch iszellahs. Nu tik degg schis sahles klajums kà zunduris un pakkules, tik ahtri, tik ahtri aprihj to sahli, tik ahtri ugguns skreen tahlaki jo tahlaki, ka nelaimigais, kas tur eegahjis, ne warr isglahbtees, ja pee laika to ugguni naw mannijis un sirgam naw muggurâ un ne skreen kà ar wehja spahrneem. Nu tik lai skreen ar skreeschanu, — ugguns leesmas irr un irr pakkalâ! Bet tas pats pohsts arri teem tuhkstoschu tuhkstoscheem leeleem un maseem lohpeem un swehreem taî deggoschâ sahles-klajumâ. Ir schee nehmuschees behgt no ta ugguns un nu tik skreen itt wissi ar brehkschanu maurodami, gaudodami, ruhkdami, skreedami zits pahr zittu leelôs barrôs, zits zittu pahrskreen, pagasch un saminn tohs kas teem zellâ gaddahs. Wai tam nabbaga jahtneekam behgdamam no tahs ugguns, bet nu dsirdedamam nahkam leelu sumbru jeb wehrschu pulku, kas kà traks tam skreen

teeſcham pakkaļ; ja ne greeſch pee laika zeļļu, tad to famihda kà plahnu. Bet ar mohkahm tik isglahbees no ſcheem, jaw nahk wehl un wehl zitti barri ſwehru: plehſigee Panteri, Leöpardi, Jaguäri, Kaguäri, Lahtſchi, warrenas tſchuhſkas, wiſſi teeſcham tam pakkaļ, teeſcham wirſû no mallu mallahm! Kur nu ſkreeſi, kà isbehgſi ar ſawu nokuſſuſchu ſirgu, kas jaw elſch, puhſch un puttâs. Ja pakrittiſi, tad tee tuhkſtoſchi ſwehri pahr tewi teeſcham pahri, un ne ſmadſeni ne paliks tawâ galwâ! Ja arri no ſcheem iſpeſtijees, tad pa tam ugguns leeſmas ar ikkatru brihdi jo tuwakas, jo leelas, jo leelaks ne iszeeſchams karſtums un duhmi ka ja-apſlahpſt! Ak! — ja pee laika ne manna un ne behg no tahdas ugguns, tad tik retti kahds wehl warr iſpeſtitees! Brihnums redſeht kà wiſſi ſchee ſwehri pahrbihjuſchees un lehni palikkuſchi no bailehm. Skreen lapſa ar ſunni, Panteris un Jaguärs ar ſtirni un lohpinu kohpâ un ne dohmaht ne dohma plehſtees, — palikkuſchi kà brahļi un zahļi. Bet jo breeſmigi redſeht, kad ugguns tahdu leelu klajumu nodedſinajis ar tahdu ahtru degſchanu. Nu tik redſi zik to nabbagu ne warrejuſchi isglahbtees no ugguns leeſmahm pahrſteigti, jeb ar leelu ſkreeſchanu pahrſkrehjuſchees, nokuſſuſchi pakrittuſchi, famihditi, no ugguns ſwillinati, dedſinati, ſadegguſchi. Pa ſimteem wiſſadus ſwehrus un

lohpus jukku jukkam weetahm warr atraſt nomaitatus. — Leetus laikâ ſchee klajumi nopluddušchi, iſkattahs kà leelee eſari un nu wiſſadeem uhdens putneem un kuſtoneem labba dſihwe, kamehr karſtâ laikâ iſſchuhſt un ſahle atkal aug ar leelu ſpehku.

Mekikas juhrâ wehl ee-eet leela Riö-del-nortes uppe un Kluſſa juhrâ no Oregonu kalneem nahkdamas eet Oregones un Kolorades uppe pee Kalewornias, un tè ta baggata jauka ſemme, kur usgahjuſchi tik aplam daudſ ſelta, ſudraba un dſihwa ſudraba, ka mantukahrigee turpu ſteidſahs, kaut gan tur pohſta deeſgan. Ar ihſeem wahrdeem nu ſtahſtiſchu par tahm 33 brihw-walſtim un winnu pilſateem. Schahs ſaweenotas brihw-walſtis eedalliſim tà: A) tahs walſtis pee Atlantikas juhras, a) us ſeemeļa- b) us deenas-widdus puſſi. B) tahs walſtis pee Mekikas juhras. C) tahs walſtis pee Miſſiſippijes un par widdu. D) tahs walſtis pee Kluſſas juhras.

A) Tannîs walſtîs pee Atlantikas juhras us ſeemeli naw brihw wehrgus turreht, irr maſ to Kattoļu un wairak to Ewangeliuma tizzigu, pulks eedſihwotaju un pilſatu ar leeleem pabrihkeem, pulks dſelſes zeļļu un leela andele. Pee ſcheem peederr tahs brihw-walſtis: 1) Mehne, paſchâ augſchgallâ augliga ſemme, ar ſtipru ſeemu, karſtu waſſaru un ar Portlantes pilſatu, labbu ohſtu

ar 15 tuhkst. zilw. 2) Jaun'-Amsihre (Neu Hampsire) irr kalnaina ar 7 tuhkst. pehd. augstu Wassintona-kalnu, un naw tik augliga un weetahm mahjo kristiti Indijaneri. Konkordias pilsatam 5 tuhkst. zilw. 3) Wermonte ar leeleem mescheem un kalneem, kur rohk dselsi, swinnu un marmora akminus dabbu. Tee pilsati nu tik sahk augt. 4) Massatschuseze irr patti wezzaka walsts starp schihm, tè ta labbaka sweija, tee labbakee pabrihki un strahdneeki, kas audsina daudz labbibas un brangus lohpus. Tè tik pulks tauschu, kà ikgaddus daudz eet us wakkara-pussi usmestees winn'puss Missisippijes. Pee juhras leelais Bostones pilsahts, ohsta ar kahdeem 100 tuhkst. zilw. lepnahm ehkahm un basnizahm. Par tiltu pahr irr ohtrs pilsahts Karlstone, kur taisa karra-kuggus un irr leels zeetuma nams, kur zeetumneekeem naw brihw itt neweenu weenigu wahrdu runnaht un tas teem essoht leela gruhta strahpe. Turpat klaht wehl Kembridsche ar leelu, augstu skohlu. 5) Rohd'-Eilante garr juhrmallu ar 3 sallahm, kur leeli gannekli, labba sweija, andele un pabrihki. Prowidenze ar 17 tuhkst. zilw. irr augsta skohla. 6) Konnektikute irr augliga, bet tauschu pilna, tà ka daudz eet usmestees pee Missisippijes; pilsati masi, bet taudis stipri strahdneeki. — Schihs 6 walstis tohp sauktas Jauna Enlante. Sem-

me gan naw ihsti augliga, bet taudis naw laisti un kuhtri bet maktigi pee darba un pelnischanahs.

7) Jaun'-Jorke (Nujorke) ar wairak kà 2½ millj. zilw. Tè branga Udsones-uppe, leeli esari un lohti skunstigi kanahli (uhdens zelli) kas wadditi pahr zittahm uppehm un dsillahm eeleijahm, arri pahri par 662 pehdu augstu kalnu. Tè pulks dselses-zellu kas weetahm israkti zaur kalnu teescham zauri, un eet pahr dsillahm eeleijahm pa muhreteem augsteem tilteem daudz werstes garreem. Meschôs plehsigais kaguärs, luhsis un zitti tahdi; tè sudrabu, swinnu ir alwu, sahli, semmes-ohgles rohk; mahjo arri Indijaneri, kas kristiti un semmi strahda. Udsones-uppes sallâ leelais pilsahts Jauna-Jorke, ohsta ar 3 simts tuhkst. zilw., itt lepni un baggati taisita ar 100 basnizahm. Ikgaddus aug leelaka, jo wissas pasaules kuggi nahk un eet, irr leelu leelee pabrihki un gastuhschi, trakteeri, 3 kumedinu nammi, leela beerse, brangas skohlas. Ikgaddus ar kuggeem atnahk tee tuhkstoschee nelaimigee, kas no Eiropas nahk jaunu laimi mekletees Amerikas semmês. Tè zerre baggatibu un laimi smelt kà putru ar kausu; bet leela pusse nonihkst nabbadsibâ, ja teem naw gudribas un mantas deesgan ar ko eesahkoht pahrtikt un gohdam usmestees un ja gruhti ne gribb strahdaht. Tahdu nelaimigu un arri deedelneeku pahr juhru atnahku-

schu tè tik daudſ, ka pilſahtneeki no teem ne ſinn glahbtees un tadehl eetaiſijuſchi beedribas, kas tohs gan gohdigus, bet peekrahptus mulkus, no wiltneeku rohkahm ispesti un leek noweſt tahdâs weetâs, kur tee gribb usmeſtees, bet tohs besgohſchus un lihderligus us Eiropu leek atweſt atpakkaļ. — 1807tâ gaddâ tè isgudrojis Wiltona kungs pirmo dampkuggi. Tobrihdi paſaule par ſcho gudribu gan ſmehjahs un isteize to par gekkibu, bet nu wiſſa paſaule par to tam pateiz. — Albana ar 30 tuhkſt. zilw. un Buppala pee Erijes eſara naw tahlu no leelas Niägaras rumbas. 8) Jauna Dſcherſeja irr puſsſalla ar leeleem gannekleem un labbeem laukeem; ir dſelſi un warru tè rohk. Leelu pilſatu naw. 9) Pennſilwaniâ 1681 usmettahs Penns ar ſaweem tizzibas beedreem teem Kwehkereem no Eulenderu ſemmes un tè eetaiſija brangu dſihwi. Irr kalnaina ſemme, labbi kohpta ar leeleem rakteem kanahleem un dſelſes-zekkeem. Pittsburgâ ar 25 tuhkſt. zilw. leeli pabrihki un labba andele. Wiladelwia, ko Penns ſahzis taiſiht, taggad baggats pilſahts un ohſta ar 2 ſimts tuhkſt. zilw. 165 baſnizahm un brangahm ſkohlahm. Kahds kaupmannis leelu ſkohlu zehlis un tai ſchkinkojis 3 millj. rub. Tè 4 kumedinu nammi, kahds ſimts drukkas-nammu, warreni allus bruhſchi un pabrihki. Lohti ſkunſtigi kahdas werſtes no pilſata ſahk

waddiht dſerramo uhdeni pa truhbahm un ar maſchinehm to eewadda ikkatrâ nammâ. Tè arri leels zeetuma nams ar ſimteem maſeem kambariſcheem, kur ikkatrâ kambarî tik pa weenu zeetumneeku tumſibâ turr. Scho ſtrahpi ne warroht ilgi iszeeſt, jo zitti paleekoht ahrprahtâ, zitti nonihkſtoht. — 10) Delawehre pee juhrmallas ar Wilmintoni, pilſatu ar 10 tuhkſt. zilw. — 11) Mehrilante garr juhrmallu ar Baltimori, ohſtu ar 100 tuhkſt. zilw., leelu andeli, 40 baſnizahm un augſtu ſkohlu; tè mahjo Kattoļu biſkaps. —

b) Pee tahm walſtim us deenas-widdus puſſi, kur wehrgus turr (jeb wehrgu walſtim), peederr 12) Wirginia kur pirmee Eulenderi usmettuſchees ſchî paſaules-dallâ. Labbibu daudſ ne audſina bet papillam rihſi, labbako tabaku un bohmwillu; aug wihges, mandeles un eljes-kohks. Irr pulks ſirgu un lohpu un kalnôs rohk dſelſi, alwu, ſwinnu, ſemmes ohgles, ir ſeltu un ſudrabu. Irr wairak kà 1½ millj. zilw., bet ſchee irr kuhtraki, wairak us dſerſchanu kà tais zittâs walſtîs un wehrgus mohza ar gruhteem darbeem, ſihkſti un zeetſirdigi kungi buhdami. Leelu pilſatu naw.

4 □juhdſes leels gabbals, Kolumbia, irr nodohts Waſſintones pilſatam, kur wiſſu ſcho brihw-walſtu waldiſchana un pats Preſidente mahjo. Pilſahts gan lohti ſmukki un lepni taiſihts ar lee-

lahm pillim, waldischanas-nammeem, basnizahm un skohlahm, un lohti plattahm, garram eelahm, ka ka dauds simts tuhkst. zilw. tur warretu eetaisitees, bet ar scho pilsatu ne eet us preekschu un tikkai 25 tuhkst. tè mahjo.

13) Seemeļa Karolina ar maso Raleijas pilsatu un 14) Deenas-widdus Karolina ar maso Kolumbias pilsatu, irr siltas semmes ar leeleem purwjeem un uhdeneem, kur niknee alligatori, tschuhskas un swehri un neweseligs gaiss, bet baggati aug rihse, bohmwillas kruhmi un zukkura needra; us kalneem arri labbiba aug un tabaka. To melnu wehrgu tè tik pat dauds ka to balto zilweku. Kahrļatone ar 30 tuhkst. zilw. irr ohsta. — 15) Geörgia irr purwaina, karsta, neweseliga leijas semme, kur wehrgeem pohsta dsihwe un teem ja-audsina rihse, tabaka, bohmwilla, indigus, batatas, maise un tee sarkanee koschnikkas kustonischi. Jr seltu usgahjuschi tur kur tee Irokeeschu Indijaneri mahjoja. Ta selta dehl tohs isdsinnuschi un tee aisgahjuschi winnpus Missisippijes.

B) Pee Mekikas juhras lihkuma irr 16) Alabama ar Alabamas uppi un Mobiles pilsatu, kur wehl Indijanerus warr useet. 17) Wlorida irr leela pussfalla no Spanjereem mantota, karsta semme, kur bohmwillu audsina un wehl dauds Indijaneru. 18) Wakkara-Wlorida tahda patte

pee juhrmallas. 19) Missisippija irr tur, kur schi leeluppe, kà esars platta, eetekk juhrâ un pluddu laikâ appluddina leelu semmes gabbalu; tadehl tur leeli purwji un neweseliga dsihwe. Jaksone irr mas pilsahts. 20) Luïsjana, uppes ohtrâ pussè, tahda patte karsta, uhdenu pilla, neweseliga, kur Sprantschi usmettuschees. Garr Missisippijes uppi labbi kohpta semme kur plantaschôs wehrgeem gruhti jastrahda. Par widdu tukscha semme. Jaun'-Orleäne, leels baggats andeles pilsahts ar 100 tuhkst. zilw., tur kur Missisippije ee-eet juhrâ, lohti neweseliga weeta, kur dseltanais drudsis laudis pohsta ka mehris. — 21) Tekase no Mekikas atnemta leela semme, karsta, augliga, kur aug rihse, bohmwillas-kruhmi un zukkura needra, bet mas lauschu; turpu eet daudz usmestees.

C) **Tahs brihw-walstis pee Missisippijes un pa widdu** irr 22) Teneesse pee Teneesses uppes, silta semme, kur plantaschôs wehrgus mohza ar tabakas, bohmwillas, indigus un rihses audsinaschanu un ar kalnu razzeju darbeem. Tee pilsati naw leeli. 23) Kentukije pee Teneesses un Oh-ijas uppes un Alleganu-kalneem, augliga labbi kohpta semme ar Luïwilles pilsatu, kas ar leelu andeli augtin aug. 24) Oh-ija pee Oh-ijas brangas uppes un pee Ontarijes esara, gan naw tik silta un augliga,

bet kohti ruhpigi kohpta; tur pulks dselses zelku, pulks dampkuggu kas eet pa uppehm un esaru; irr kahdi 1½ millj. zilw., bet ne kahdi wehrgi. Kolumbus un Zinzinati ar 50 tuhkst. zilwekeem, brangi andeles pilsati, kas itt ahtri paleek jo leeli un baggati. 25) Indijana labbi kohpta semme, kur arri kahdi 7 tuhkst. Indijaneri dsihwo. 26) Illinojes walsts, blakkam, lihdsena semme, sahles klahjums, kur pulks lohpu, sirgu, awju, ir labbiba brangi aug un rohk swinnu. 27) Mitschigehne (Michigan) pee teem leeleem esareem, kur labba sweija un ar dampkuggeem andelejahs. Seema irr stipra, bet aug lepni labbiba; ir tè wehl leeli meschi un sahles-klajumi, mas kauschu un tadehk turpu daudz eet usmestees. 28) Missurije un 29) Arkansafe, tahs leelas semmes starp schihm warrenahm uppehm un starp Oregonu-kalneem, irr tee leelee sahles klajumi (Prehrijes jeb Sawannes), par kurrahm jaw essam stahstijuschi. Pa tahm leeluppehm eet deen' nakt' pulks dampkuggu kas tohs semmes-augkus un prezzi no wissahm mallahm sawedd. Ikgaddus nahk un nahk kauschu pulks usmestees un taisa pilsatus pee uppmallahm un dasch zeems tè par pahru 10 gaddeem paleek par leelu pilsatu. Sw. Luïse (Lawihse) tai weetâ, kur tahs 2 warrenas Missisippijes un Missurijes uppes satekk kohpâ, arri tahds andeles pilsahts

kas augdams aug par leelu pilsatu. — Pa teem leeleem sahles klajumeem wasajahs apkahrt tee gehgeri jeb trapperi, kas gan ar slasdahm, spohsteem, gan ar schauschanu meddi tohs swehrus un putnus, gan atkal kaujahs ar teem Indijaneeem kas tè klendere, un tà dsihwo muhschigâs bailês un mohkâs. Bet tee arri tik tahdi laupitaji, sagki, slepkawi un dumpineeki kas isbehguschi no zittahm semmehm un zeetumeem un tè darra grehku darbu papillam. To Indijaneru tè kahdi 2 simts tuhkst. wissadu tautinu. Tee Irokeeschi, Kreekeeschi un Osageeschi strahda semmi, bet tee Pahneeschi, Kanzeeschi, Schiuhkseeschi, Tschippiweeschi, Winnebageeschi, Mandaneeschi un zitti irr gehgeri un teem balteem zilwekeem breesmigi eenaidneeki.

D) **Pee Kluſſas juhras** winn'pus Oregonukalneem nu tik eetaisijuschees jaunas brihw-walstis. Tur wehl mas kauschu, bet ja taisihs dselses zelku no Missisippijes par sahles klajumeem un Oregonu-kalneem teescham pahr us Kluſſu juhru, tad ir schihs leelas, augligas, siltas semmes paliks kauschu pilnas, jo kalnôs un uppitês irr selta, kas kaudis peelabbina. Tè 2 leeluppes Oregones un Koloradesuppe. 30) Jauna Mekika par widdu wehl kauschu tukscha karsta semme. 31) Oregone (Oregane) irr kalnaina, augliga, leela semme, bet tur mas kauschu un naw ne kahdu leelu pilsatu. Ar Eulen-

dereem to rohbeschu labbad ne zik senn bij strihdis. 32 un 33) Wirs un Appaksch Kaliwornia no Mekikas panemta, kalnaina, silta, weetahm lohti augliga baggata semme. Preeksch kahdeem gaddeem bij lauschu tukscha un tik kahdi missjonari tai leelâ pussallâ (Appaksch-Kaliwornià) bij usmettuschees un plantaschus eetaisijuschi; bet kad Wirs-Kaliwornià kahds melderis sawas dsirnawas (sudmallu) dambi pahrtaisija un tai uppites smiltis usgahje selta gabbalu un selta graudinus un pehz israhdijahs, ka ir pa tahm zittahm uppitehm smiltis un kalnôs selta, sudraba un dsihwa sudraba papillam; tad pa pasauli isgahje tahda slawa, zik weegli tè warroht aplam baggats kluht, ka nu wissi wissgribbi turpu steidsahs. Atskrehje no wissadahm pasaules semmehm mantu-kahrigee wiltineeki, lihderligee, wasanki, besdeewigee un kas tik eespehje to tahlu zellu turpu no-eet un ismakšaht, un tad gahje tais tukšneschôs katrs us sawu rohku kà sinnadams un spehdams zits pahr zittu mekleht un masgaht seltu un dabbuja gan weegli deesgan un papillam selta. Waldischanas un teesas tur wehl ne bij ne kahdas, tad warri sapraft, kahda dsihwe appaksch plikka debbess, kahdi darbi tur bij tahdu lauschu starpâ, kahdi warras darbi, kahda sahdsiba, laupischana, kauschanahs un slepkawiba tur notikke, jo teesa nekahda ne bij dabbujama. Bet jo tur

laudis sakrahjahs un kuggu pulks Pranziskas leelâ ohstâ schurp turp gahje, jo ahtri tè ustaisija leelu Pranziskas pilsatu. Eesahkoht tik tahdus kohka namminus ustaisija, bet kad lahgu lahgahm pilsahts ar ugguni aisgahje un scheem laudim selta papillam bij makšaht ammatneekus un darba laudis, kas ar kuggeem nu nahze papillam, tad itt ahtri ustaisija un taisa wehl brangu leelu pilsatu, kur leela andele un Amerikas brihw-walstu waldischana walda. Bet schi wehl ne zik ne eespehj pahr tahdeem pasaules-staiguteem un besdeewigeem mantas-kalpeem, kas zittu Deewu ne gribb, ka tik to seltu un sawu wehderu. Nu Pranziska itt brihnum ahtri palikkuse leela, lepna, baggata, bet arri ihsta Bahbele, kur wissa besdeewiba, beskauniba un wissi grehki dausahs. Brihnum ahtri baggatibu tur gan manto, bet brihnum ahtri to atkal isnihzina, jo wiltineeku laupitaju un slepkawu tur papillam; gan atkal ar aplamu tehreschanu, dserschanu, neschkihstibu un kahrschu spehleschanu itt ahtri nabbagi paleek. Tik ween tee deewabihjigee, prahtigee un labbee strahdneeki kas pee laika pahrnahk mahjâs, paleek pee sawas pelnitas baggatibas. Gruhts un bailigs darbs teem tur to seltu meklejoht un masgajoht tukšneschôs un kalnôs; jo tur irr neweffeligas weetas, saule lohti karsta, appaksch plikka debbess ja-paleek un deen' nakt labbi eerohtschi jaturr klaht;

jo ja kahds labbu baggatu weetu usgahjis, tad zitti tam to ar warru gribb panemt, woi arri kad ar pillahm kullahm un maiseem gull, jeb eet mahjâs, tad woi niknee Indijaneri, woi arri wissadi laupitaji un slepkawi teem islaupa mantu, dascham ir dsihwibu. Tur neweens ohtram ne ustizzoht, — wissi tahdi besdeewigi, jo tik retti kahds gohda wihrs turpu no-eet. Nu jaw waldischana essoht stipraka palikkuse un eimoht labbaki, bet taggad tur arri wairs ne warroht tik dauds selta atrast kà eesahkoht, un essoht ar kalnu rakschanu jaw gruhti japuhlejahs. Kamehr schi semme kauschu pilna buhs palikkuse, tamehr to seltu jaw buhs isbeiguschi; tad sahks scho augligu semmi gohdam strahdaht un tad arri gohdiga dsihwe eetaisisees un atnahks Kristus, kur taggad Beleäls walda. Warr buht wissugudrais Deews schinnîs tukschâs weetâs tahdu selta pulku bij nolizzis, lai ir tè ar laiku eetaisahs apkohpta semme, kur ta sw. Deewa wahrda sehkla sawâ laikâ warr isdoht sawus augļus un tahdas mantas, kas dahrgakas par wissu pasaules seltu un to zilweku darra pateesi laimigu laizigi un muhschigi. — Appakschkaliwornia irr leela semmes-mehle jeb pussalla starp Kluffas un starp Purpura-juhras, kohti kalnaina, silta, bet ne tik augliga un kauschu tukscha. Kà lantkahrtê redsi, schi peederr pee Mekikas, bet Amerikaneri jaw taisahs to panemt.

Wehl schinnîs augligâs un baggatâs brihw-walstîs dauds millj. zilwekeem ruhmes un pahrtikschanas deesgan. Bet arri papillam kauschu ikgaddus turpu eet apmestees un ir Kineseri, kam sawâ semmê par dauds kauschu (skattees Asias isstahstischanâ 87 lappâ), turp sahk eet pa tuhkstoscheem. Tadehł ne buhs ne simts gaddi, tad ir schee tukschi buhs kauschu un pilsatu pilni un paliks tè tahs stiprakas walstis, ja Deews buhs to nowehlejis un schee sawâ starpâ paschi ne sajuhk un ne isschkirrahs kà pee Bahbeles lepna tohrna taisischanas. Taggad schihs brihw-walstis wehl paschâ augumâ un tur brihnum ahtri taisa leelas leetas, tadehł ka tik ruhpigi pee darba un labpraht pulks sabeedrojahs kohpâ, ja kahdu derrigu darbu gribb padarriht. Schinnîs brihw-walstis wiss buhtu labbi, ja tik buhtu wairak deewabijaschanas un stipraka waldischana, kas besdeewigus sohda, gohdigus farga ar stipru rohku. Tas teem truhkst un tadehł tur naw ne ihstas meerigas dsihwes, ne ihstas mantas un dsihwibas drohschiba, bet lassa un dsird weenumehr no warras un pohsta darbeem un Deewam no firds japateiz, ka tur ne dsihwojam.

B. Widdus-Amerika.

Lantkahrtè redsi scho schauro semmi no Koloradas un Nortes uppes lihds Deenas-widdus Amerikai

un to leelu pulku fallu. Kà 2 warrenas kehdes, jeb kà tahs 2 kluhgu kehdes kas malkas-plohsta plennizes Daugawâ faturr kohpâ, tàpat schihs wakkara-Indias fallas un Widdus-Amerika faturr to leelo Seemeļ'-Ameriku un leelo Deenas-widdus Ameriku, lai warrena Atlantika un Kluſſa-juhra ne islauſchahs zauri un tahs ne iſſchkirr. Tee leelee kalni juhrai to leedſ. Kuggineekeem tas gan ne buht ne patihk, ka tè ar kuggi ne warr tapt zaur un teem ja-eet garr Deenas-widdus Ameriku daudſ ſimts juhdſes ar leelu rinki apkahrt, ja gribb kluht us baggato Kaliworniju un Indiju. Tadehļ tè tannîs ſchaurâs Amerikas weetâs taiſijuſchi dſelſes zellu, un ja ſpehs zaur teem kalneem israkt zauri, tad raks leelu kanahlu, lai ar kuggeem warr ee-eet leelâ Nikaraguäs-eſarâ un uppê un tà tad no weenas juhras eekluht ohtrâ juhrâ. Ja isdohſees, tad ſchihs nekohptas, tukſchas weetas paliks paſchas baggatas, jo tè tad eetaiſiſees patti leelaka paſaules andele. To labbi ſinnadami, jaw taggad Seemeļ'-Amerikaneri un Eulenderi tihkodami tihko pehz ſchihm ſemmitehm, un tamdehļ warr buht leeli karri iszelſees.

Kolumbus atradde leelo Kubas fallu un Spanjeri tè eetaiſijuſchees gahje mekleht tahs ſelta-ſemmes. Atradde gan Onduras un Kampeſches juhrmallas, bet Indijaneri tohs aisdſinne prohjam. Tad gaddijahs gudrs, drohſch wihrs, Perlants Kortes,

kas ar Kubas Gubernatera ſinnu 1519tâ gaddâ ar 11 maſeem kuggeem, 617 zilwekeem, 16 ſirgeem un 14 leeleem-gabbaleem ne zik leeleem, ar 13 plintehm un 32 ſtohpehm (teem zitteem ſaldateem tikkai bijuſchi ſohbini un ſchkehpi) peebrauze pee Mekikas juhrmallas, tur kur taggad Juän-de-Ulloäs ohſta. Ne atradde tik tahdus meſcha-laudis, bet Mekikas Keiſera leelu ſtipru walſti, ar leeleem ſtipreem pilſateem, leelu karra-ſpehku un ſtipru waldiſchanu. Tikko dabbujis dſirdeht, ka tè ta ihſtena ſelta-ſemme, tuhdal likke fadedſinaht ſawus kuggus, lai winna ſaldatu pulzinſch ne dohmaht ne dohmatu us behgſchanu un nu tik dewahs Mekikas karra-ſpehkam wirſû. Bij nikna kauſchanahs pee Tlaſkalas pilſata. Kortes winneja, jo ſchee laudis plintes, leelus-gabbalus un jahtneekus ne muhſcham ne bij redſejuſchi un tizzeja, tee jahtneeki eſſoht elki un deewekli un to ſchauſchanu zeenija par ſcho deewekļu pehrkonu un ſibbini; tadehļ tee pahrbihjuſchees padewahs. Nu Kortes drohſch palizzis dewahs teeſcham us leelo ſtipro Mekikas Keiſera pilſatu, kas ſtarp 4 leeleem eſareem tà bij taiſihts, ka tikkai pa ſchaureem dambjeem us to pilſatu warreja kluht. Mekikaneri bihdamees no ſcheem debbeſs-behrneem tohs eelaide pilſatâ, ar leelu gohdu un paklauſibu zeenija un Kortes tè eetaiſijahs par galwineeku. Keiſers Montezuma bij labſirdigs wihrs kas

Spanjereem ustizzeja, fawu augstu weesi apmekleja, baggati apdahwinaja un tam parahdija fawus kambarus, kur selta, sudraba un dahrgu mantu bes sinnas daudz bij sakrahts. Nu eedeggahs Spanjeru selta kahriga sirds. Kortes to Keiseru likke apzeetinaht un panehme winna mantas. Nu gan pahrbihjahs bet arri sadusmojahs Mekikaneri un iszehlahs leels dumpis pa pilsatu un wissu walsti. Pa tuhkstoscheem nahze un nahze pa esareem un dambjeem karra-wihri un aplenzeja Spanjerus no wissahm pussehm. Breesmigâ kauschanahs pa pilsata eelahm apkahwe daudz Spanjerus un tihri brihnums ka teem zitteem wehl isdewahs isglahbtees un iskluht no pilsata ahrâ pa teem schaureem dambjeem; jo tuhkstoschu tuhkstoschas laiwinas esarôs bij karra-wihru pilnas un spaidija Spanjerus mallu mallâs. Iskluüschi no pilsata teem pa wissu to zelku lihds juhrmallai wehl bij jakaujahs ar saschuttuscheem eenaidneekeem, kamehr isdewahs noklust us Tlaskalas pilsatu, kas Spanjereem bij draugi. Bet tè gaddijahs wehl jo leela nelaime. Kubas Gubernaters, ne kahdu sinnu dabbujis, bihjahs ka Kortes to peewilschoht un to jauno semmi pats paturreschoht, un tadehl ar kuggeem jaunu karra-spehku bij atsuhtijis un pawehlejis Kortu sanemt un nowest teesâs. Ko lai nu darra. Pakalâ un preekschâ nikni stipri eenaidneeki, pascham

tikkai mas sakautu lauschu pulzinsch. Bet redsi gudram sirdigam wihram nekad derriga padohma ne truhkst. Gubernatera saldateem nei padewahs, nei ar teem tuhdal kahwahs, bet tohs ar gudru un wiltigu mehli saldi usrunnajis, teem eemuffinaja, zik laimigi, zik aplam baggati tee palikschoht, ja nahkschoht tam paligâ scho semmi panemt, kur selta bes sinnas, un kahdu leelu pateizibu dabbuschoht, ja Spanjeru Kehnineenei par labbu scho leelo semmi uswarreschoht. Mantu-kahrigee, besdeewigee saldati likkahs peerunnatees un padewahs schim padomam. Nu Kortes ar jaunu karra-spehku gahje atpakkal us Mekikas pilsatu, to aplehgereja 75 deenas un breesmigi iskahwees to pilsatu panehme. Bet nu tè arri padarrija pohsta darbus. Laupija un kahwe kà plehsigi swehri un selta ne warreja peeehstees! Kad jaunais Mekikas Keisers Gwatimozins ne gribbeja isteikt, kur sawas mantas paslehpis, tad to waijaja un mohzija ar wissadu breesmigu spaidischanu; un kad wehl ne teize, tad Gwatimozinu ar sawu ustizzigu ministeru uslikke us kwehlainahm ohglehm un tohs zeppe! Ministers leelâs sahpês uskleedsahs; bet Keisers itt rahmi teize: Woi tad es gullu us rohschu-pukkehm?“ Ministers nu zeete kluss un zihnijahs pastahwigi, kamehr dwehseli islaide. Nu Kortes to Keiseru no ugguns gan likke nonemt, bet pehz lizzis to pakahrt!!

Wehl ilgi nu teem bij jakarro, kamehr wiſſu to leelu walſti dabbuja. Spanjeru Kehnineene un Wahzu Keiſers Kahrlis tas peektais Kortu eezehle par Mekikas Wihze-Kehninu, kur ſchis neſchehligi un zeetſirdigi waldija, kamehr Keiſers to nozehle no ammata un Kortes Spanjeru ſemmê negohdâ un nabbadſibâ beidſoht nomirris. Tà eet teem, kas wiſſu paſauli gribb eemantoht un Deewu ne bihſtahs. Gan patiktu ſkaidrakas ſinnas par ſcha wihra darbeem un nedarbeem laſſiht, bet nu jaſtahſta par ſchihm ſemmehm, kas par Jauno Spanjeru-ſemmi tappe ſauktas un no Wihze-Kehnineem walditas, kamehr 1821 leels dumpis prett Spanjereem iszehlahs un Generals Iturbide eetaiſijahs par Mekikas Keiſeru. Pehz tam tur bijis wehl lahgu lahgahm dumpis un karſch un ſchihs ſemmes iſſchkihruſchahs us 2 dallahm, tahm Mekikas brihw-walſtim un Gwatemalas-brihw-walſtim. Atkal bij dumpis un ir Gwatemala iſſchkihrahs us daudſ dallahm un nu ir Gwatemalas, Onduras, Moſkitas, Koſtarikas, Nikaraguäs un Panamas maſas brihw-walſtinas, kur taggad eet jukku jukkam un wiſſadi wehl buhs un ees ſchinnîs no Deewa baggati ſwehtirâs ſemmês.

I. Mekika.

Mekika irr łohti kalnaina ar warreneem uggunskalneem, kas daudſkahrt leelu pohſtu padarra.

1759 ar ſemmes-trihzeſchanu iszehlahs no ſemmes jauns kalns 4 tuhkſt. pehdas augſts. To leelu uggunskalnu wahrdi jau iſteikti 21 lappâ. No Maija lihdſ Oktobera mehneſim tè irr leetus laiks un winnu ſeemâ; pehz tam łohti jauks un ſilts laiks un brangi aug. Pee garrahm ſtihgahm aug tahs dahrgas waniłłas puppas, arri kakaöpuppas no kurrahm taiſa to ſchokaladi. Tè aug jalappa un ſaſſaparilla, apteekes ſahles. Brangôs meſchôs irr dahrgais maägonias un kampeſches kohks, arri tè atradde kartuppełus, piſanga, batatas un manjokas ehdamas ſaknes. Tè aug aloë un karſtôs ſmilſchu tukſneſchôs wiſſadas kaktus ſortes ar jaukeem ſeedeem, ko buhſeet redſejuſchi pukku pohdôs pee kungu lohgeem un treibuhſchôs. Tahm naw ne lappas ne ſarri kà zitteem kohkeem, kruhmeem jeb ſtahdeem, bet pawiſſam ſawadi aug un pillas ar dſelloneem, ſa-aug tik beeſi un ſtipri, ka tahdâs weetâs ne buht ne warr eekłuhk eekſchâ. Us kopala-kaktus mahjo ta maſa koſcheniłła, kas dohd to dahrgo ſkaiſto ſarkano pehrwi. No Eiropas turpu weſti un brangi aug labbiba, wihna un eljes kohks un audſina zukkura-needru, bohmwillu un tabaku. Muhſu ſirgi un lohpi tur łohti waiſlojuſchees; arri tur mahjo wiſſadi ehrmi, niknas tſchuhſkas un ohdſes; eſarôs leeli alligatori, leeli rupputſchi un tahrpi, arri flinkajs un tas lohpinſch

kam mazzinsch pawehderâ, kur sawus behrnus glabba un wehl zitti Deewa raddijumi. Ne kur pasaulê naw tik daudz ta sudraba, jo kahdâs 500 weetâs to rohk kalnôs; tàpat arri selta papillam, ir dselsi, warru un swinnu rohk, bet ar gruhteem kalnurazzeju darbeem taggad ne zik ne puhlejahs; jo laudis kuhtri un laifki. Taggad warr buht tikkai 8 millj. zilweku, arri skaidri ne sinn zik □juhdsu Mekika leela, jo leeli semmes gabbali peegahjuschi pee Seemeļ-Amerikas un tur ne kahda gohdiga semmes waldischana, kas skaidri sinn par saweem rohbescheem un laudim, arri tur muhschigs dumpis un nemeers. Warr buht wehl irr kahdi 3 millj. Indijaneri, bet tee irr kristiti un Kattoli un klendere pa mescheem un kalneem. Tee zitti irr no Spanjeru zilts, Kattoli un teem lohti baggatas basnizas un pulks muhku-nammu.

Pee teem leeleem ugguns-kalneem un starp 4 esareem bij tas wezzais Mekikas pilsahts daudz leelaks ne kà tas, kas taggad tur stahw, jo schim tikkai kahdi 200 tuhkst. zilw., starp scheem kahdi 20 tuhkst. nabbagi un wasanki. Tahdu wasanku, zella laupitaju un slepkawu irr wissur pa scho walsti, tà ka zella-wihreem muhscham bailes un bes labbeem eerohtscheem un zella-beedreem tee ne drihkst eet. Mekika irr smuks lepns pilsahts ar 100 basnizahm un 100 muhku nammeem. Us teem esareem pil-

sahtneeki taisa leelus plohstus, uswedd us teem semmi un tad taisa brangus dahrsus kas pa uhdeni peld. — Wera-Kruse ar Juän-de-Ulloäs stipro ohstu un pilli, kur Kortes 1519 peebrauze, irr pee leelas Kampeschas juhras-lihkuma, ta weeniga ohsta itt nejaukâ, neweffeligâ smilschainâ weetâ ar 16 tuhkst. zilw. un labbu andeli. — Tampika ar 5 tuhkst. zilw. — Puëbla baggats smuks pilsahts ar 70 tuhkst. zilw. — Tlaskala, kur Kortes laikâ kahdi simtstuhkstoschi, taggad tikkai 4 tuhk. zilw. — Gwadalakara ar 20 tuhk. zilw. un Potosa ar 14 tuhkst. zilw. ir pilsati tais kalnôs, kur lohti daudz sudraba un selta atrohn. — Leelâ meschâ usgahjuschi atleekas un druppas no wezzu wezza 3 juhdses leela pilsata muhreem, deewekļu nammeem; kappeem, tilteem un israkstiteeem akmineem, kas rahdahs itt kà no wezzeem Egipteeem taisiti un rahda, ka preeksch scho Indijaneru laikeem tè zitta itt gudra, stipra un mahzita tauta mahjojuse wezzu wezzôs laikôs. — Jukatanas pussalla irr karsta semme ar leeleem maägonias un kampesches kohku mescheem. Belizê Enlenderi usmettuschees un par to taggad strihdijahs, jo zitti teem to ne gribb wehleht. Merida irr pilsahts ar 10 tuhkst. zilwekeem.

II. Gwatemalas, Onduras, Moskitas, Kostarikas, Nikaraguäs un Panamas brihw-walstis

tai schaurâ weetâ starp Karaïbu un Kluſſu-juhru, ir masas semmites, ar 2 millj. zilw., kas 1821 atſwabbinajuſchees no Spanjeru waldiſchanas, un eetaiſijuſchees tàpat kà Seemeļ-Amerikaneri par brihw-walſtim ar ſawu Preſidenti, bet ſawâ ſtarpâ ſanihke, iſſchkihrahs un nu muhſchigâ eenaidâ un karrâ. Eulenderi un Amerikaneri pehz ſchahm ſemmehm kahrigi un redſehs kuŗſch tahs aprihs.

1) Gwatemalas brihw-walſts ar ſawu Preſidenti irr pee Kluſſas un Karaïbu juhras, łohti kalnaina, karſta, ar ugguns-kalneem, kas ar ſemmes-trihzeſchanu un ugguns-wemſchanu breeſmigi ſcho ſemmi pohſta; tàlabbad pilſatu nammus taiſa ne zik augſtus. Gwatemala bij leels lepns pilſahts, bet 1773 gaddâ 5 mehneſchus ſemme lahgu lahgahm trihzeja un ugguns kalns tik breeſmigi darbojahs, ka wiſſu to leelu pilſatu un to widdu nopohſtija. Uſtaiſija to pilſatu jaunâ weetâ, bet 1830 gaddâ atkal ſemmes trihzeſchanas to ispohſtija un nu tikkai kahdi 30 tuhkſt. zilw.; ir wezzâ Gwatemalas pilſatâ atkal kahdi 17 tuhkſt. zilw. eetaiſijuſchees. Irr parleekam jaukas weetas, tadehł zilweki ne gribb no tahm atſtaht.

2) Onduras brihw-walſts kur Indijaneri mahjo, irr augliga karſta ſemme, bet to ne kohpj un dſihwo brangôs meſchôs. 3) Tahda patte arri Moſkitas-walſtina, kas Spanjereem ne kad naw padewuſees. Tè mahjo Indijaneri un Nehgeri kas no wehrgu buhſchanas iſpeſtijuſchees. Trukita irr masa ohſta, Tſchikimala ar 37 tuhkſt. zilw. 4) Nikaraguä masa walſts un pilſahts 160 □juhdſes leela starp Nikaraguäs eſara un leeleem kalneem un pee leela ugguns-kalna, kas ugguni gan ne iswemj, bet eekſch winna muhſcham werd karſta lahwa. Pee ta eſara pee-eet Leönes 10 □juhdſes leelais eſars ar Leönes pilſatu (ar 30 tuhkſt. zilw.) un no winna istekk ſwehta Juäna (Jahna) uppe un eetekk Moſkitas juhras-lihkumâ. No Nikaraguäs lihdſ Kluſſai juhrai tikkai 5 juhdſes bet kalnaina ſemme. Ja tè warrehs iſrakt leelu kanahlu no Kluſſas juhras lihdſ Nikaraguäs eſaram, tad ar kuggeem warretu eet no ſchihs paſaules-juhras pa to eſaru un Juän-uppi us ohtru leelu paſaules-juhru un tad kuggineekeem tè buhtu gattaws tas taiſnais zelſch us Indiju, pehz kuŗa wiſſa paſaule ſenn deenahm kahrojuſe. Taggad tè taiſijuſchi dſelſes zelku un nu jaw eet pa tuhkſtoſcheem us Kluſſu juhru un Kaliworniju, woi no turrenes nahk ar ſawu ſeltu un prezzi ko mantojuſchi. — 5) Koſtarikas brihw-walſts ar Kartagas

(30 tuhkſt. zilw.) un ſw. Johſes pilſatu (20 tuhkſtoſch. zilw.) maſa, karſta, augliga ſemme, kur tee kalni wairſ naw tik augſti un ſeltu rohk. — 6) Panama irr patti ſchauraka weeta ſtarp Panamas un ſtarp Darias juhras-lihkumeem, kur tee leelee Kordilleru jeb Andu kalni tikkai 900—600 pehdas ſemmi palikkuſchi. Tai ſchaurakâ weetâ ta ſemme tikkai 4 juhdſes platta, bet klints kalnu dehl ne warr tè to kanahlu rakt. Portobella irr labba ohſta pee Karaïbu-juhras un Panamas ohſta pee Kluſſas-juhras ar 25 tuhkſt. zilwekeem. Panama peeturrahs pee Granadas.

III. Wakkara-India.

Par Wakkara-Indiju ſauz wiſſas tahs leelas un maſas ſallas ſtarp Seemeļ-Ameriku un ſtarp Decnas-widdus Ameriku, kas ſtarp Atlantiku-juhru un ſtarp Mekikas juhras-lihkumu. Wiſſas kohpâ iſneſs kahdas 4300 □juhdſes ar kahdeem millj. zilwekeem. Ta juhra kas ſtarp tahm ſallahm un ſtarp Amerikas leelo ſemmi, tohp dallita 2 dallâs un ſaukta Mekikas un Karaïbu juhra un tè tee leelee Darias, Moſkitas, Onduras, Kampeſches un Mekikas juhras-lihkumi. Juhras uhdens pee ſallahm tik ſkaidrs, ka ſiwtinu un ſahliti juhras dibbini ſkaidri warr redſeht. Gan irr łohti karſts laiks, bet rihtôs un wakkarôs łohti

mihligs gaiſs un arri itt ne buht naw pakrehſlis, bet tà kà ſaule no-eet, tuhdal tumſcha nakts klaht un paleek tumſch, kamehr atkal ſauli warr redſeht. 9 mehneſchi wehjſch puhſch no rihta puſſes. Arri naw ne ruddens ne pawaſſars kà pee mums, be tikkai waſſara ſauſa un karſta, tad tuhdal ſeema tas irr paſtahwigs wehtru un leetus laiks. Iszeļłahs arri tik breeſmigi weeſuki (Tornados), daſchdeen wehl klaht ſemmes-trihzeſchana, ka par ihſu laiku warreni łohki, meſchi, nammi, dahrgi plantaſchi ir pilſati tohp gluſchi nopohſtiti un aiſneſti prohjam pa gaiſu. Awiſes 1856 Nr. 32. 33. eſſeet par to laſſijuſchi. — Gan wiſſas ſchihs ſallas kalnainas, zits kalns 7—8 tuhkſt. pehdas augſts un arri bijuſchi ugguns-kalni, bet tik retti kahds wehl taggad ugguni wemj. Naw nei daudſ ſelta nei arri daudſ dſelſes un warra, bet papillam ſahls. Semme łohti augliga un arri brangi maägonias, kampeſches, braſiļles, dſelſes un palmu łohki un wehl zitti dahrgi łohki, ehdamas batatas, ananas, piſangas, wihges, jams, manjokas augļi un zitti kas no Eiropas atweſti tè brangi aug. Bet wiſſuwairak leelôs plantaſchôs ar melneem wehrgeem (Nehgereem) tè audſina un us andeli taiſa gattawu: rihſi, inberu, kakaü, indigu, pimenti jeb Enlenderu wirzi, tabaku, kappeju, zukkuru un bohmwillu, bes ka mehs Eiropeëri ne buht wairſ ne warram

pahrtikt. Schihs leetas audsina leelâs druwâs un ar to nabbaga Nehgerus breesmigi mohza. Zukkura needra tohp stahdita, isaug pa pusohtru gaddu 12—20 pehdas augsta, tohp nozirsta, ta sulla ar stiprahm spaidahm issspaidita, leelôs katlôs ar kalkeem wahrita, kamehr uhdens iswirris un atleekahs beesums. To tad wehl 2—3 reises wahra un eeleij muzzâs ar seetu dibbenî. Tè nu issuhzahs tas sliktakais zukkurs (Melasse), no ka dedsina to labbako Rummu, bet muzzâ atleekahs tas mihkstais padseltenais zukkurs (Muskobade), ko atwedd us Eiropu un tè zukkura pabrihkôs wehl wahra un skaidro ar sadedsinateem kauleem, kamehr sastindsis. Tad to eeleek zukkura-galwu pohrmôs, to spizzi ar zaurumu us appakschu likdami un tà tam jastahw itt karstâs istabbâs, kamehr ar to karstumu pa to zaurumu istezzejis itt wiss sihrups kas wehl eekschâ bijis un nu tik atleek balta stipra zukkura galwa. Ta needra aug 20 gaddi. Skudras un schurkas to labpraht ehd un plantaschôs darra leelu skahdi.

Wakkar'-Indijâ pohsts ar tahm masahm moskitus knauschahm un zitteem kustoneem, dsirnekleem, skarpjeem un sikssspahrnehm kas affini issihsch, un tschuhskahm; 5—6 pehdas leelu kirsalksi leguânu labpraht ehdoht un lohti smekkigs tas leelais juhras ruppuzis (Schildkröte). Meschôs pulks ehrmu, lohti

skaistu raibu putnu, papageiju, ahru, kakadu, masu kolibriju un strahsdu kas jauki dseed. Leelu niknu swehru naw; muhsu sirgi un lohpi turpu nowesti lohti waislojuschees.

Tahdu kas no Eiropas schurpu atnahkuschi woi arri no Eiropeëreem tè dsimmuschi un tur tee kungi un gruntneeki, irr kahdi 5 simts tuhkst., bet wairak kà 1 millj. irr to melnu nabbagu wehrgu, turpat dsimmuschi no Nehgereem, jeb arri no Awrikas schinnîs gaddôs atwesti un pahrdohti. Spanjeri un Sprantschi schohs nelaimigus gan daudsmas labbi turroht, bet Enlenderi un Ollenderi teem essoht zeetsirdigi un neschehligi. Ar laiku pulks tahdu Nehgeru isbehguschi, dsihwo leelôs meschôs un kalnôs un teem balteem zilwekeem irr breesmigi eenaidneeki. Tohs sauz par Maronu Nehgereem. Pa teem simteem gaddeem kahdi 40 millj. Nehgeru no Awrikas us Ameriku nowesti un lohpeem lihdsigi isdohti un turreti. Tè nu muhsu kristigeem missionareem darba papillam un ne warram scheem deesgan pateikt, ka scheem nabbageem Ewangeliums tohp sluddinahts, kas mahza un palihds sawu gruhtu krustu pasemmigi nest, swehti eepreezinatees un debbess-walstibu panahkt. 1834 gaddâ Enlenderi aisleeguschi wehl atwest Nehgerus un irr issmakssajuschi wairak ka 130 millj. rubeku un ispirkuschi un palaiduschi brihw tohs Nehgerus, kas bij

Enlenderu peederrigâs fallâs. Ar karra-kuggeem wakte pee Amerikas un Awrikas juhrmallahm, lai ne wedd no jauna Nehgerus; tomehr ne warr wiffu leelu juhru apfargaht un tadehl wehl ikgaddus dauds tuhkstofchi tohp atwesti un isdohti no neschehligeem mantu-kahrigeem kuggineekeem. Arri irr labba teesa tahdu wehrgu, ko kungi paschi brihwus atlaiduschi un nu labbi dsihwo. Kolumbus laikâ tannîs Baämu un Antillu fallâs bij lehnigas un ustizzigas Indijaneru tautas, bet seltu kahrigee Spanjeri tohs ar gruhtakeem darbeem tik neschehligi mohzija, ka isnihke un tee Nehgeri bij ja-atwedd. Turprettim us tahm masahm Antillu fallahm tee Karaïbeeschi jeb Kanibaleeschi bij tik stipri karra-wihri, juhras laupitaji un nikni zilweku ehdeji, ka schee no Spanjereem isglahbuschees; bet nu buhs kahdi 60 gaddi ka ir schohs uswarreja, tohs beidsamus pahrzehle pahr juhru un teem wehleja pee Onduras juhrmallahm usmestees.

Wiffas schihs Wakkar'-Indias fallas 3 dallâs tohp eedallitas I.) tais Baämu fallâs II.) tais leelâs Antillu fallâs un III.) tais masâs Antillu fallâs.

I. To Baämu jeb Lukaju fallu irr 500, un tik retti kahdâ irr awoti un uppites; mas kas aug un mas zilweku, pawissam tikkai 19 tuhkstoschi. Mas irr tahdu fallu kur zilweki mahjo.

Gwanaäna jeb San Salwadora irr patti leelaka, lohti augliga un ta falla, ko Kolumbus 1792 paschu pirmo usgahje. Taggad wiffas Baämu fallas peederr Enlendereem.

II.) Tahs 4 leelas Antillu fallas. 1) Kuba wehl peederr Spanjereem bet Seemeł'-Amerikaneri dikti pehz tahs tihko un to gan par naudu gan ar karru gribb dabbuht. Kuba 2300 □juhdses leela ar 4 millj. zilw., starp scheem puſſe irr Nehgeru wehrgi. Leeli kalni par widdu, bet tè retti kahds bijis, jo tè dsihwo tee niknee Maronu Nehgeri, wehrgi kas saweem kungeem isbehguschi un pee balteem zilwekeem breesmigi atreebjahs. Taî fallâ pulks masu uppu un brangas ohstas. Irr itt karsta un lohti augliga un meschôs pulks lohpu un zuhku. Leelôs plantaschôs audsina kappeju, zukkuru, tabaku un tahdas leetas. Awanna leela ohsta, stiprs pilsahts ar leelu andeli un 150 tuhkst. zilw. San Jaga, ohsta ar 10 tuhst. zilwek.

2) Jamaika 270 □juhdses leela ar 4 simts tuhkst. Nehgereem un tikkai 37 tuhkst. balteem zilwekeem, irr kalnaina, lohti karsta, neweſſeliga falla, kur leeli plantaschi. 1655tâ gaddâ Enlenderi to Sprantscheem atnehmuschi. Kinstone, ohsta ar 33 tuhkst. zilw., smuks stiprs andeles pilsahts. 3) Aïta, no Spanjereem eesaukta Ispani-

jola jeb San Dominga, łohti augliga, karſta falla, 1358 □juhdſes leela. Kolumbus tè atradde kahdu milljoni Judijaneru, bet Spanjeri tohs gluſchi iſpohſtija un nu bij ja=atwedd Nehgeri. Tad Sprantſchi usmettahs ſallas wakkara=puſſê un eetaiſija itt baggati kohptu ſemmi ar 11 tuhkſtoſcheem plantaſcheem un 300 tuhkſt. zilw. Ohtrâ ſallas puſſê bij Spanjeri ar ſaweem Nehgereem, kahdi 125 tuhkſt. Sprantſchu dakkâ 1794 iſzehlahs breeſmigs dumpis. Nehgeri apkahwe tik ne wiſſus baltus zilwekus un Deſſalinis eetaiſijahs par Keiſeru, bet waldija par daudſ trakki un tappe nokauts. Un zits Nehgeris palikke par waldineeku, bij tahds pats neſchehligs un no ſaweem ſaldateem tappe nokauts. Nu palikke par brihw=walſti ar Preſidenti, uu arri ta Spanjeru ſallas dakka ſchai peeturrejahs klaht, kamehr atkal iszehlahs aſſinaini karri un Nehgeris Sulukwe uszehlahs par Keiſeru un wehl taggad walda par to ſallas weenu puſſi, jo ohtra puſſe wehl irr brihwa. Pa ſcho melnu łauſchu walſti eimoht trakki deeſgan. Kap=Aïtas pilſahts ar 15 tuhkſt. zilw. Port=o=Printſcha pilſahts ar 28 tuhkſt. un San Dominga ar 12 tuhkſt. zilw. irr labbas ohſtas. — 4) Portorika peederr Spanjereem, tikkai 188 □juhdſes leela ar 3 ſimts tuhkſt. zilw., łohti ſilta ar daudſ lohpeem un ſirgeem meſchôs un kalnôs, łohti augliga

ſalla, bet ſlikti kohpta. San Juäna pilſatam 30 tuhkſtoſchi zilw.

III.) Tahs maſas Antillu ſallas eedalla 3 dakkâs. a) Tahs Jumprawas jeb Wirginias ſallas kahdas 50 maſas, b) tahs kas par widdu jeb Karaïbu ſallas arri Wehja=ſallas noſauktas, c) tahs ſallas appakſch wehja, tadehł ka tè wairak puhſch rihta wehjſch. No ſcheem maſeem Antilleem 1) Spanjereem tikkai 2 maſas ſallas peederr. 2) Enlendereem peederr: Tortola ar 12 tuhkſt. zilw. Sw. Kriſtapa ſalla ar 25 tuhkſt. zilw. un leelu ugguns kalnu. Antiguä ar 36 tuhkſt. zilw. un Johntownes pihſatu ar 20 tuhkſt. zilw. Breeſmigas aukas un weeſuki tè daudſ pohſta jaw padarrijuſchi. — Dominika ar 21 tuhkſt. zilw. un ugguns kalneem kur ſehweli atrohn. Tè łohti labba kappeja aug. — Luzia ar 20 tuhkſt. zilw., augliga ar kalnu kas karſtu uhdeni iswemj. — Barbades 10 □juhdſes leela ar 1 ſimts tuhkſt. zilw. Semme daudſ weetâs iswerd ſemmes=pik i un ar to nopohſta apkohptas weetas. Tè tee breeſmigee weeſuki un aukas gaddahs, kas 1785 leelu pilſatu tà nopohſtija, ka no wiſſahm ehkahm ne ſinnas ne palikke. — Sw. Winzentê bij melni Karaïbeeſchi, kas ar teem ſarkaneem Karaïbeeſcheem zittâs ſallâs muhſcham karroja un weens ohtru ehde, kamehr Enlen=

deri wiſſus winneja. Taggad tur 25 tuhkſt. zilw. Nikns ugguns kalns 1812 breeſmigi plohſijahs un pelnus aisſweede lihdſ Barbades ſallai. — Granada ar 28 tuhkſt. zilw. un leeleem kalneem. Tè atrohn purpura gleemeſchus. — Tabaka ar 15 tuhkſt. zilw., kalnaina un augliga, kur tabaku, zukkuru un bohmwillu audſina. Eulenderu Kehninſch 1655 ſcho ſallu eeſchkinkoja ſawam kruſtdehlam Jehkabam, Kurſemmes Leelkungam (Erzogam), kas leelu andeli eetaiſija. (Laſſi Schulza Kurſemmes ſtahſtu-grahmatâ 100 lappâ). Sprantſchi un pehz Eulenderi ſcho ſallu ar karru atkal panehmuſchi. — Trinidate 81 □juhdſes leela ar 48 tuhkſt. zilw. tuwu klaht pee Deenaswiddus Amerikas, karſta, augliga, kur kappeja, tabaka, zukkura-needra, kaneeles, muſkata reekſti un wirznaglini labbi aug. Jr tè daudſ ſemmespikka un ugguns kalns, kas iswerd dubłus. Meſchòs irr tihteri un wiſſadi putni. Peederr pee Braſilias.

3) Sprantſcheem peederr Gwadelupe 36 □juhdſes leela ar 126 tuhkſt. zilw., augliga, karſta, ar leelu ſehweka-kalnu kas muhſcham kuhp. Tè audſina bohmwillu, kappeju un zukkura-needru. Tuwu klaht wehl zittas maſas ſallinas. — Martinike ar 14 tuhkſt. zilw., kalnaina un augliga, kur tabaka un wiſslabbaka kappeja aug. Sw. Pehtera pilſatam 30 tuhkſt. zilweku.

4) Ollenderеem peederr maſas Sw. Mahrinas un Eiſtakias ſallas.

5) Dahneem peederr Sw. Kruſta, Sw. Tohma un Sw. Jahna ſallinas ar brahłu draudſes Miſſiones-weetahm un ar kahdeem 50 tuhkſt. zilw. — 6) Sweedreem peederr Sw. Behrtuła ſalla ar 16 tuhkſt. zilw. — Margarites ſalla pee Wenefuëlas walſts peederreja, naw augliga, bet tè ſweijo pehrles un irr 15 tuhkſt. zilw.

C. Deenas-widdus Amerika.

Lantkahrte rahda, ka Deenas-widdus Amerika irr leela puſsſalla 950 juhdſes garra, 650 juhdſes platta. Wakkara puſſê garr juhrmallu tee leelee Kordilleru jeb Andu kalni, ar teem augſteem ugguns kalneem, kas uſſihmeti 22trâ lappâ. Us rihta puſſi naw tik augſti kalni. Par widdu pee tahm 3 leeluppehm irr tee 160 tuhkſt. □juhdſes leelee ſahles klajumi: Lanas un tahs 80 tuhkſt. □juhdſes leelas Pampas, par kurrahm jaw irr ſtahſtihts 66—69 lappai. Jaunâ Granadâ ſtarp leeleem kalneem eet leela Madleenes uppe us Karaïbu juhru. 300 juhdſes garra Orinokas uppe nahk no Braſilias rohbeſcheem, eet ar leelu lihkumu, usnemm zittas leeluppes, paleek leela un platta, iſſchkirrahs daudſ dakkâs un ee-eet Atlantikâ juhrâ.

Patti leelaka pasaules uppe, Maranones jeb Amazones uppe, nahk no 12 tuhkst. pehd. augsteem Ekwadoras kalneem. 114 juhdses gahjuse ta jaw irr 900 pehdas platta un tais sahles klajumôs abbâs pussês wehl zittas leeluppes usnemdama paleek wairak kà 300 pehdas dsilla, ispleschas wehl wairak un simts juhdses pirms ee-eet juhrâ ta irr tik platta kà leels esars. Beidsoht pahrdallahs, taisa pulks leelu sallu un nu ar juhru saweenojahs daudz juhdses platta. Pluddu laikâ uhdeni aug lihds 40 pehdas augsti un to semmi appluddina tà ka isskattahs kà juhra. No tahm uppehm kas Amazones uppê eetekk, ta Madeiras uppe 450 juhdses garra, zittas uppes pa 300 un 200 juhdsehm garras. — La Platas leeluppe iszeļļahs no Paranas un Paraguäjas un zittahm leeluppehm, łohti platta, eet pa Pampas sahles klajumeem un tohs appluddina tà ka tè leeli purwji un esari. — Marakaïbas leelais esars irr pee Karaïbu-juhras un ar juhru saweenohts. Wehl itt sawadi paschôs leelôs kalnôs Boliwiâ, 12 tuhkst. pehdas augsti, irr leelais Titikakas esars. Deenas-widdus Amerikas leelaka dalla stahw paschâ karstakâ semmes-łohdes dallâ, starp Kalna-ascha rinki, Ekwatora un starp Wehscha rinki. Tadehł tahs irr karstas semmes un tadehł ka pulks uhdenu, łohti augligas, un tikkai Patagonia auksta un ne-augliga. Leelu kalnu

gallôs muhschigs sneegs un leddus, semmaki mehreni silts un aug tahdas leetas kà muhsu semmês, pee kalnu kahjahm leijâs, łohti karstas augligas semmes. Pulks selta, sudraba, platinas, dsihwa sudraba, warra ꝛc. warr dabbuht augsti kalnôs, kur leels aukstums, tadehł kuhtree łaudis ar to daudz ne darbojahs. Bet par teem augłeem un Deewa raddijumeem jaw essam stahstijuschi un isteikšim wehl peederrigâs weetâs. Zilweku łohti mas un irr wissuwairak Spanjeri, Portugischi, Nehgeri un Indijaneri. Brasilia peederreja Portugischeem, bet nu tur Keisers uszelts; wissas zittas semmes peederreja Spanjereem (bes ween Gijana), bet nu irr atswabbinajuschees un brihw-walstis eetaisijuschees.

Tahs brihw-walstis

Jauna Granada, Wenesuëla un **Ekwadora** 60 tuhkst. judses leelas ar kahdeem 3—4 millj. zilw. peederreja Spanjereem. 1210 gaddâ iszehlahs dumpis un Generals Bolwars karroja tik ilgi, kamehr 1821 Spanjeri bij uswarreti ar Eulenderu paligu. Eetaisija brihw-walsti un Boliwaru eezehle par Presidenti un arri Panamas semmite peeturrejahs pee schihs walsts. Pehz sawâ starpâ sanihkuschas isschkihrahs 1831 us 3 brihw-walstim un tà nu irr palizzis, jebschu teem sawâ

ſtarpâ wehl daudſkahrt nemeers un karſch bijis. Tè dſihwo Spanjeri, bet irr lepni, kuhtri un ſihkſti łaudis, — Nehgeri kam gruhti jaſtrahda, — un Indijaneri. Tee kas kalnôs irr kriſtiti un paſemmigi, bet tee Indijaneri kas leelôs ſahles klajumôs irr pagani, ſtipri, nikni karra-wihri ſawâ wallâ dſihwodami.

I. Jauna Granada

ar leeleem augſteem kalneem un Madleenes uppi irr karſta, łohti baggata ſemme, kur uppês un kalnôs pulks ſelta, platinas, dſihwa ſudraba, warra, ir maſi dihmanti un zitti dahrgi akmini, bet łaudis kuhtri un ar tahdeem gruhteem darbeem ne gribb puhletees. Leelôs kalnôs 8 tuhkſt. pehdas augſti ſtahw Bogatas pilſahts ar 40 tuhkſt. zilw., dſeſtrenâ weetâ, kur 6 mehneſchi leetus laiks. Niknu ſemmes trihzeſchanu dehł tee nammi un baſnizas naw leelas taiſitas, bet eekſchpuſſê ar ſeltu baggati iſgreſnotas. Bogatas uppe tè nokriht no kalna 530 pehdas dſilli. Stahſta ka Indijaneri, kad Spanjeri to ſemmi usnehmuſchi, bes ſinnas daudſ ſelta eſſoht glabbajuſchi Gwatawitas eſarâ. Spanjeri ta eſara uhdeni gan nolaiduſchi, bet to ſeltu ne warrejuſchi dabbuht. Kalnôs pee Antokwias pilſata ar 18 tuhkſt. zilw. irr pulks ſelta. Popajane ar 25 tuhkſt. zilw. ir branga ohſta un

tur kalnôs rohk pulks ſelta. Kartagena ar 20 tuhkſt. zilw. ir ohſta, łohti karſtâ, neweſſeligâ weetâ, kur kalni iswerd uhdeni un twaikus.

II. Weneſuëla.

Par widdu irr kalni, kur warru rohk, leelu leelee meſchi ar dahrgeem kohkeem — ir Kinas-kohks, no kurra miſas tahs drudſcha ſahles taiſa. Wiſsapkahrt irr leelas leijas un ſilta ſemme. Tè eet leela Orinokas uppe ar neſkaidru tumſchu uhdeni kas leetus laikâ appluddina tohs ſahles klajumus, tà ka Indijaneeem us kohkeem jadſihwo. Karſtâ laikâ ſemme tà ſakalſt uu wiſs ſadegg, ka ne ſahlites ne paleek. Pee Orinokas warreni meſchi un tik daudſ to nikno moſkitus knauſchu, ka ne warr glahbtees. Kahdi 20 tuhkſt. Indijaneri kriſtiti un mahjo zeemôs, bet kahdi 40 tuhkſt. irr pagani, pahrteek no jakts un ſweijas. Tee Otomakeeſchi ſauſâ badda laikâ ehdoht pelleku mahlu, no ka taiſoht maſus kukkuliſchus un ſaſildoht uggunî. Tà ſtahſta. Wezzu wezzôs lâikôs tur dſihwojuſe ſtipra łauta, jo klints kalnôs iszirſtas warren leelas bildes, krokodilu, tihgeru ir ſaules un mehneſs bildes, ko zeenijuſchi par deeweem. Marakaïbas pilſahts ar 20 tuhkſt. zilw. irr pee 30 juhdſes garra un 18 juhdſes platto Marakaïbas eſara łohti ne-augligâ neweſſeligâ weetâ, — pahrteek no ſweijas un andeles,

*

tàpat arri Trukiła ar 13 tuhkſt. zilw. un Karakas irr kalnôs augligâ weetâ, bet tè daudſkahrt niknakas ſemmes trihzeſchanas. 1812. un 1826. gaddâ ſchis ſemmes gabbals un ir tas pilſahts breeſmigi tappe iſpohſtihts un 10 tuhkſt. zilw. nonihke us reiſi; bija 50 tuhkſt. zilw., bet nu tik 20 tam pilſatam. Margarites falla ar 15 tuhkſt. zilw. ne zik kohpta, bet tur labba ſweija.

III. Ekwadora.

Tamdehł tà faukta, ka Ekwatora linia eet par ſcho ſemmi pahr. Buhtu patti karſtaka ſemme, ja ne buhtu tahdi warreni augſti kalni, leelais Tſchimboraſſa, Antiſana un Kajamba kalni un tee niknee ugguus kalni Pikinka, Tunguragwa, Sangaja un pats niknais, tas Kotopaka kalns, kas lihdſ 3 tuhkſt. pehdas augſti ugguni, akminus un pelnus gaiſâ dſinnis un 1744. gaddâ tà darbojees, ka 100 juhdſes tahłu to trohkſni warrejuſchi dſirdeht. Daſchdeen arri iswemjoht uhdeni un maſas ſiwis. Tad irr Deewa brihnumi, bet arri breeſmas tur dſihwoht; tur arri daudſkahrt irr pehrkona laiks un tik nikns, ka retti zittur paſaulê. Tomehr łohti augliga baggata ſemme. Wiſſâs uppês irr ſelts ſmiltîs dabbujams; kalnôs ſelts, platina, dſihwais ſudrabs, bet ne gribb ar to puhletees, jo łaudis kuhtri. Jr tè aug kinas-kohks. Appakſch

paſchas linias, wairak kà 8 tuhkſt. pehdas augſtâ plattâ kalnâ irr Kitas, wezs Peruäs baggats pilſahts, bet 1797 breeſmiga ſemmes trihzeſchana wiſſu ſcho widdu nopohſtija, 40 tuhkſt. zilw. gallinaja un pehz ta laika wehl daudſ reiſes ſemmes trihzeſchanas to pohſtijuſchi, ta ka taggad tikkai 70 tuhkſt. zilw. atlikkuſchees. Jrr łohti lepni baggati taiſihts pilſahts, kur Spanjeru Wihze-Kehninſch mahjojis. Riöbambas pilſatu ar 20 tuhkſt. zilw. ſemmes trihzeſchana 1797 gaddâ gluſchi nopohſtija; nu ſahkuſchi to taiſiht zittâ weetâ. Gwajakiłas ohſtâ ar 20 tuhkſt. zilw. taiſa kuggus. Juhrâ tahs Gallopaguſallas, kur naw zilweku, kaut gan augligas; tur pulks juhras putnu mahjo.

IV. Peruä.

Kortes gan bij atraddis un 'panehmis Mekikas baggato ſemmi, bet mantu kahrigee Spanjeri dabbuja dſirdeht, ka wehl effoht jo baggata ſelta ſemme us deenas-widdus puſſi. Kad nu Bilboä ſchauro Panamas ſemmiti bij atraddis un ohtrâ puſſê pee Kluſſas-juhras Spanjeri uſmettuſchees, tad gaddijahs 1525 gaddâ 3 Spanjeri, Pizarrus un Almagrus, abbi ahrlaulibas behrni kas jaunâs deenâs zuhkuganni bijuſchi, un preeſteris Lukwe, wiſſi trihs gan łohti ſirdigi un gudri

wihri, bet ihſti raſbaineeki, aisgahje us Panamu un usnehmahs to isflawetu ſelta ſemmi atraſt. Dabbuja maſu kuggi, falaffija zittus waſankus, brauze pa ſwefchu juhru un atradde leelu walſti no maktiga Kehnina walditu, Peruü un tahdu baggatibu tur fakrahtu, ka ne dohmaht ne bij dohmajuſchi redſeht. Peruâ bij ustizzigi labbi łautini, kas tohs labbi usnehme, — bet nu buhtu ihpaſcha grahmata jaſaraksta, ja gribbetu iſſtahſtiht, ar kahdu drohſchibu, gudribu, neſchehligu ſirdi, ar kahdu wiltibu, besdeewibu un flepkawu un laupitaju darbeem Pizarrus un winna beedri ſcho leelo baggatu walſti, pee kurras arri peederreja Ekwadora un Boliwia, — uswarreja, islaupija un Spanjeru Kehninam eedewe. Bet Deews tahdeem flepkaweem arri makſaja un kaut Pizarrus eefahkoht gan bij par baggatu Wihze-Kehninu, tad tomehr beidſoht palikke par nabbagu un Spanjeru ſemmê nomirre ubbagodams. Tà nu Spanjeri Amerikas leelaku puſſi un ne-isteizamu leelu baggatibu bij dabbujuſchi, ſelta un ſudraba bes ſinnas daudſ, — bet ne bij Spanjeru walſti par labbu; bet jo baggata un lepna palikkuſe, jo fahze nihkt, kamehr wiſs ſpehks tai ar laiku nonihzis un nu irr nabbaga nelaimiga ſemme. Tà eet mantu kahrigeem un ar baggatibu, kas weegli nahk rohkâs; ja ar deewabihjigu ſirdi un gudru dſihwi to ne bau-

da, tad baggatiba zilwekam tikkai par grehku un pohſtu.

Peruä un arri Boliwia, Tſchile un La Plata nu peederreja Spanjereem, bet 1810 iszehlahs dumpis ſchinnîs ſemmês, Generals Martins uswinneja Spanjerus ar Enlenderu paligu, atpeſtija Tſchili un palihdſeja Peruäs ſemmei; arri wehl Boliwars nahze paligâ no Ekwadoras, isdſinne Spanjerus, un nu eetaiſijahs 4 brihwwalſtis, Peruä, Tſchile, Boliwia un La Plata 1824tâ gaddâ, bet ikkatrai irr ſaws Preſidente, kas ſemmi walda.

Peruä un Tſchile garr paſchu juhrmallu itt neaugliga; tur tikkai ſmiltis un ne buht ne lihſtoht, bet pee teem maktigeem kalneem łohti augliga; kalnu wakkara-puſſê ſahkahs tee leelee ſahles klajumi, kur wehl pulks Indijaneru ſawâ wakkâ dſihwo. Peruâ kahdi 1½ millj. zilw. bes teem Indijanereem un rehkina 24 tuhkſt. □juhdſes. Peruä, Tſchile un Boliwia gan drihſ weenadas ſemmes, kur brangi aug ir bes ruhpigas kohpſchanas: bohmwilla, mandeles, kakaüs, wanikka un wiſſadas dahrgas ehdamas leetas, ir maiſe, batatas, manioka, piſanga. Irr wiſſadi kohki ar ko pehrwe un kas dohd gummiju, balſamu un apteekes ſahles. Kartuppeku ihſta tehwu ſemme irr Peruäs kalnôs, bet tè leeli ne isaug. Peruâ dſihwo gandrihſ itt wiſſas

ſwehru, lohpu un kuſtonu ſortes, kas pa Deenaswiddus Amerikū atrohnamas; tè arri tee maſee naſtu neſſeji lohpini: lama un wikunja ar itt mihkſtu garru willu. Kalnôs irr dſelſe, warſch, ſwins, — ſudraba un ſelta itt papillam, bet taggad tikkai paſchôs augſtâs kalnôs kur brangi ſalſt to warr rakt. Ar tahdu gruhtu darbu kuhtree labpraht ne puhlejahs un tadehl tikkai ſeltu ismaſga no uppu ſmiltim, — eſſoht ſelta wiſſâs maſâs uppitês. — No leeleem wezzeem muhru druppeem warr paſiht, ka wezzôs laikôs, pirms Pizarrus turpu nogahjis, tur leela ſtipra un mahzita tauta bijuſe, kas taiſijuſe leelus pilſatus, brangus zeltus, tiltus un kanahlus. Taggad tee Indijaneri tukſneſchôs irr nikni pagani un karrâ kaujahs ar eerohtſcheem, kas ar gipti irr notaiſiti tà, ka ja trahpi zilwekam jamirſt. Ar pakku (bakku) fehrgu leelaka puſſe ismirſuſe. Lima ar 70 tuhkſt. zilw. irr Peruäs galwas pilſahts, itt ſmukki taiſihts, bet nammi naw augſti tadehl, ka ſemmes trihzeſchanas leelus nammus ahtri apgahſch. Kallaö irr Limas ohſta. Semmes trihzeſchana 1746 gaddâ nopohſtija ſcho pilſatu gluſchi un arri no Limas ne palikke ne treſcha dalka. 1826 atkal Lima tà tappe pohſtita. Pizarrus laikâ Kuſka (ar 40 tuhkſt. zilw.) bij Peruäs Kehnina galwas pilſahts. Wehl tur redſami warreni muhri no ta leela deeweekku namma,

kur tee to ſauli peeluhguſchi un tahs ſaules jumprawas, jeb preeſtereenes, mahjojuſchas. Taggad tur irr klohſteris. Truķiła irr ohſta. Arekipa ar 30 tuhkſt. zilw. irr ſmuks pilſahts. — Arika irr ohſta augligâ weetâ, kur arri rohk pulks warra un ſudraba. 1833 gaddâ ſemmes trihzeſchana to pilſatu gluſchi nopohſtijuſe. Piſka jeb Paſka irr kalnôs, kur pulks ſudraba rohk. — Juhrâ tahs maſas Tſchinkas ſallinas (ſkattees 29tâ lappâ).

V. Boliwia.

Br 20 tuhkſt. □juhdſehm un 1 millj. zilw., tà nofaukta pehz ta Generala Boliwara kas to no Spanjereem atpeſtijis, irr ſemme, kur eet augſtaki Amerikas kalni, — Sorata kalns 23½ tuhkſt. pehdu un Illimana kalns 22½ tuhkſt. pehdu augſts, — tè tas Titikakas eſars (ſkattees 102 lappâ) un tè arri iszeltahs Madeiras, Puraguäjas un zittas leeluppes. Tè tahdi paſchi ſwehri, lohpi un augli kà Peruâ, bet wehl daudſ wairak ſelta un ſudraba ne kà Peruâ, tomehr gruhti dabbujams, tadehl ka lihdſ 16 tuhkſt. pehdu augſti kalnôs pehz ta jamekle un jarohk. Tſchukiſaka ar 26 tuhkſt. zilw. irr galwas pilſahts 14 tuhkſt. pehdas augſtâ kalnâ. Potoſa ar 35 tuhkſt. zilw. 12 tuhkſt. pehdas augſtâ kalnâ, brangs pilſahts; wehl 3 tuhkſt. pehdas augſtaki nu jaw 3 ſimts gaddus rohk lohti

daudſ ſudraba. Kotſchabamba ar 39 tuhkſt. zilw. 8 tuhkſt. pehdas augſtâ kalnâ. — La Pahs ar 40 tuhkſt. zilw. 11 tuhkſt. pehdas augſtâ kalnâ, kur maſâs uppitês daudſ ſelta maſga.

VI. Tſchile,

6600 □juhdſes ar 1½ millj. zilw., irr 260 juhdſes garra ſchaura ſemme ſtarp Andu kalneem un ſtarp juhru. Tè irr 16 nikni ugguns kalni, zitti lihdſ 19 tuhkſt. pehdas augſti, bet naw tik daudſ ſudraba un ſelta, nedſ arri tik karſta kà Peruä, bet weſſeligs un mihligs gaiſs; arri naw Nehgeru un Indijaneru, tik ween Eiropeëru. Tè arri aug muhſu lauku angli un kartuppeli, ir wihna un eljes kohki, ahboli un zitrohnes un muhſu mahju lohpi. Us Kalna-ahſcha rinka puſſi waſſarâ ne buht ne lihſt leetus, retti kahdu reiſi pehrkons grauſch un arri wehtras tur ne eſſoht, bet no Walparoïſas us deenas-widus puſſi to irr gan un arri ſemmes trihzeſchanas. Arri tſchuhſku ne eſſoht, bet pulks papageiju, maſo kolibriju un zittu jauku putninu. Paſchâ gallâ mahjo Indijaneru Araukaneeſchu tautiņa, ko Spanjeri ne warrejuſchi un ne warrejuſchi uswinneht un kalpinaht. Galwas pilſahts irr San Jaga ar 60 tuhkſt. zilw. ſmuks pilſahts jaukâ weetâ. Walparaïſa, ohſta ar 26 tuhkſt. zilw. ne-augligâ weetâ. Kokimba, ohſta ar 10 tuhkſt. zilw. kur

warru rohk. Konzepzione bij ohſta, bet 1751 ſemmes trihzeſchana un juhras wilni kas usgahſahs wirſu, gluſchi to nopohſtijuſchi; taiſija jaunu pilſatu 1 juhdſi tahlaki, bet 1835 ſemmes trihzeſchana to pawiſſam nopohſtija. Waldiwia, Araukaneeſchu pilſahts un labba ohſta ar 2 tuhkſt. zilw. Tſchiloës ſalla ar 40 tuhkſt. zilw. arri tè peeturrahs, tàpat arri Pernandes ſallinas, bet tè ne mahjo zilweki.

VII. La Platas ſabeedrotas brihw-walſtis.

La Plata jeb Argentina un arri Paraguäja un Uruguäja peederreja Spanjereem no ihpaſcha Wihze-Kehnina walditas, bet ir ſchè iszehlahs dumpis 1810 gaddà. 1816 teem isdewahs iſpeſtitees un 1819. 16 walſtinas ſabeedrojahs tàpat kà tee Seemeļ-Amerikaneri un Preſidente tohs walda. Pawiſſam irr kahdas 50 tuhkſt. □juhdſes ar kahdeem 2 millj. zilw., ſtarp ſcheem kahdi 7 ſimts tuhkſtoſchi balti, melni, bruhni zilweki no ſajauktas ſlakkas (ſkattees 45tâ lappâ), tee zitti irr Indijaneri. No Braſilias nahkdamas 3 leeluppes, Paraguäjas Uruguäjas un Paranas uppes ſatekk kohpâ un nu tohp noſauktas La Platas uppe, kas 5 juhdſes platta, wehl eet 40 juhdſes un tad beidſoht 15 juhdſes platta ee-eet juhrâ ar tahdu ſpehku, ka 60 juhdſes tahlu juhrâ ſchihs uppes ſtraumi wehl

warr manniht. Tè lantkahrtê redſi tahs Pampas jeb tohs daudſ ſimtu juhdſu leelus ſahles klajumus, lihdſenas weetas, kur uppes pamaſ tekk, leetus laikâ wiſſu appluddina, kà juhru padarra, bet kad uhdens notezzejis paleek leeli purwji un eſari, wiſſadu uhdens ſwehru un kuſtoņu pilni. Aug leela ſahle un tè nu wiſſadeem plehſigeem ſwehreem dſihwe; jo pa tuhkſtoſcheem tè irr ſirgi, lohpi, muhl-ehſeli, zuhkas, kaſas un awis, zitti no iſmahziteem funneem apſargati, bet leelaka puſſe ſawâ wallâ. Ir pulks to breeſchu, tapiru, ehrmu ir ſkudru lahtſchu, bes ſinnas daudſ wahwarinu, ir funni kas ſawâ wallâ un lohti nikni un plehſigi.

Arri wiſſadi wannagi, ehrgli un leelais kondora ehrglis; ir Amerikas ſtrauſa putnis, — wehl leeli rupputſchi un giptigi ſirnekli, moſkitus, blaktis un tſchikas, kas zilwekus un lohpus mohza ar aſſins iſſihſchanu, termitu, ſiſſenu un ſchurku leelee pulki, un lohti daudſ biſchu. Tais klajumôs kohku naw, bet pee teem kalneem un augſtakâs weetâs aug wiſſadi brangi dahrgi kohki, ir egle, kurras augſtus warroht ehſt, arri Jahņa-maiſes kohks, zitrohnu un eljes kohki. Arri tè audſina bohmwillu, zukkura-needru, batatas, kappeju un indigu; jo tur irr karſta augliga ſemme, kur ne ſalſt; turprettim us Patagonias puſſi kahdas deenas druſziņ ſalſt un ſneegs mehtajahs.

Tè itt wiſſâs Deenas-widdus Amerikas ſemmês, irr Kattoki un pagani. Ar ammateem, pabrihkeem un ſemmes-kohpſchanu tè maſ puhlejahs, un pa teem leeleem klajumeem irr ganni, kas pa tuhkſtoſcheem turra lohpus, ſirgus un awis ꝛc. Scheem leeli ſemmes gabbali eemehroti, kur funni tohs gannamus pulkus ſarga. Tannîs ne eemehrotôs gabbalôs irr wiſſadas Indijaneru tautiņas (tee Pampas Indijaneri, ganni, gehgeri arri nikni karra-wihri: tee Karruäs- Guänas- Embajas- Mokobas- Abiponu-Indijaneri un zitti). Starp ſcheem itt ſawadi irr tee Gaütſchi (Gauchos), kas pee teem leeleem lohpu pulkeem par ganneem un usraugeem leelôs ſahles tukſneſchôs weeni paſchi dſihwo maſâs buhdiņâs un ihſti meſcha-laudis! Gehrbjahs ahdâs, tik ween gallu ehd un no kauleem taiſa wiſſadas mahju leetas. Irr gluſchi nemahziti zilweki, kuhtri, leeli ſagli un ſlepkawi. Tee jahſchus ween eet un zittu darbu ne ſinn, ka ſakert un nokaut tohs ſirgus un lohpus kas tè ſawâ wallâ bes ſinnas daudſ. Teem irr diwejadi eerohtſchi ar kurreem tohs ſakerr — bohla un lahza. Bohla irr garra ſikſne pee kurras galla lohde, — woi arri gallâ irr 3 ſikſnes ar 3 lohdehm. Lohpam jahſchus pakkaļ ſkreedams ſchis Gaütſchis to bohlu pee ſawas rohkas peeſehjis tik ſkunſtigi ſinn ſweeſt us to lohpu, ka ta lohde ar to ſikſni lohpam ap kahjahm aptinnahs un ſchim

tuhdal japakriht ſemmê. Nu ſchis ar ſirgu peſkrehjis darra kà tihk, woi nokauj woi nowedd mahjâs. Ta Lahza irr ſtipra 70—80 pehdas garra ſikſne pee jahtneeka ſedleem ſtipri peeſeeta; pee ohtra galla irr leels ſpohſts. Scho gallu jahtneeks turra rohkâ un meddijamam lohpam ar ſirgu tuwaki peeſkrehjis, nu rohku pahr galwu turredams un rinki greeſdams lohpam usmett to ſpohſtu (zilpi) tik ſkunſtigi, ka notrahpe kur ween gribb un woi raggus, jeb kaklu, preekſch- jeb pakkal-kahjas ſawaldſina un ſaſpohſta. Tai paſchâ brihdi ſirgu apturr un paleek ſtahwu, bet lohpinſch bailigi ſkreedams us preekſchu ſkreen kamehr tahs ſikſnes garrums pagallam, tas ſpohſts ſtipri ſawilzees un nu ar to johni lohps tà tohp ſatreekts ar tahdu breeſmigu treekumu, ka pakriht ſemmê kà noſchauts; bet arri jahtneeka ſirgs tà tohp ſatreekts, ka kahdu gabbalu us preekſchu tohp rauts un ja naw labs jahtneeks, tad ſchis ſirgam pahr kaklu pahr gull pee ſemmes. Arri eenaidneekus karrâ tà maitajoht. Tadeht ka tè tik daudſ to lohpu, ſchee Gaütſchi tikkai to ahdu un taukus panemm un pahrdohd, to gallu atſtahj plehſigeem ſwehreem un putneem. Ikgaddus ar kuggeem iſweddoht kahdu milljoni ahdu. Tad irr lohpu pulks. Tohs kaulus un taukus dedſina, jo teem naw malkas.

35 juhdſes no juhras, kur La Platas uppe 8 juhdſes jaw irr platta, Preſidentes pilſahts

Buënos Eirofe ar 60 tuhkſt. (zitti fakka 90 tuhkſt.) zilw. Tee nammi irr tè, kà gandrihſ wiſfôs ſchinnîs pilſatôs, no mahla taiſiti. Tè irr ſtudentu augſta ſkohla un arri 1 ewangeliuma tizzigo baſniza. Santa We-di-Bogata ar 8 tuhkſt. zilw. Kordowa ar 10 tuhkſt. zilw. un augſtu ſkohlu.

VIII. Paraguäja,

7 tuhkſt. □juhdſes ar kahdeem 60 tuhkſt. zilw., ſtarp tahm 2 Paranas un Paraguäjas leeluppehm, irr kalnaina, ſilta, augliga ſemmite kas Spanjereem peederreja. Kattolu muhki (Jeſwiti) kriſtija Indijanerus un tè eetaiſijahs, kamehr beidſoht Jeſwitu mahzeklis atwokahts Pranzias uszehlahs par ſemmes waldineeku, ſtipri waldija, un ne kahdam ſweſchineekam ne wehleja tai ſemmê ee-eet, tadehk maſ par to ſinnam. Laudis kohpoht ſemmi un audſinajoht lohpu papillam. No kahda kohka lappâhm taiſa to Paraguäjas tehju, ko Amerikâ labpraht dſerr, arri aug bohmwilla, zukkura-needra, braſilles kohks un puhka-affins kohks. Affunzione irr pilſahts ar 10 tuhkſt. zilw. (lantkahrtê ta ſlikti uſſihmeta, jo ta ſtahw Paraguäjas uppes ohtrâ puſſê).

IX. Uruguäja, jeb Banda-Orjentale,

10 tuhkſt. □juhdſes ar 2—300 tuhkſt. zilw ſtarp Braſiliju, Uruguäjas un La Platas uppi un ſtarp

juhru, irr leijas semme ar leeleem sahles klajumeem un tur tahda patte dsihwe un tahdas leetas kà La Platas brihw-walstîs. Par scho semmi Spanjeri un Portugischi ilgi strihdejuschees, kamehr 1828 palikke par brihw-walsti; bet ir taggad wehl karsch ar Brasiliju un dumpis ne gribb beigtees. — Montewideja irr Presidentes pilsahts ar 30 tuhkst. zilw. un labbu andeli.

X. Patagonia

22 tuhkst. □juhdses leela. Wakkara pussê tee Kordilleru kalni eet garr juhrmallu lihds pat Amerikas gallam 4—8 tuhkst. pehdas augsti; pee La Platas walsts irr leeli sahles klajumi un tè irr wiss tàpat kà tur, bet ne tik silta semme. Jo wairak us deenas-widdu, Amerikas gallu, jo aukstis paleek un tur stipri salst, leela seema, niknas wehtras, ne-augliga tukscha semme, ne kahdi meschi, tikkai kruhmi. Paschâ gallâ, starp Ameriku un tahm sallahm 80 juhdses garsch, schaurs juhras zelsch, Magellana kanahls, kur kuggeem jaeet, kas us Amerikas ohtru pussi gribb kluht. 1519 gaddâ kuggineeks Magellans to usgahje, bet tè bailiga braukschana leelu wehtru dehl; tadehl kuggineeki labpraht eet garr Orna-raggu. Patagoniâ dsihwo Indijaneri sawâ wallâ un Eiropeëru

tur naw. Patagoneeschi irr leeli no auguma, plezoti, stipri wihri, gehgeri, sweijneeki, paganu laudis.

XI. Tahs sallas Amerikas gallâ.

1) Tahs Uggunssemmes sallas irr kalnainas, wehtrainas, kohti aukstas, ar breesmigi stipru seemu; tur tikkai masas behrsites aug un tik Dezemberî un Janwarî salka sahlite rahdahs. Pee juhrmallas dsihwo nabbaga paganu tautiņa, Peschereh, kas ar mohkahm un behdahm sawu dsihwibu iswelk tik ne-augligâ, aukstâ semme. Tè irr Orna-rags.

2) Tahs Maluïnu jeb Palklatns sallas, kahdas 90 leelas un masas, kur zilweki ne mahjo, kur gan Enlenderi, gan Sprantschi, gan Spanjeri mehginajuschi usmestees, bet atkal atstahjuschi, irr kalnainas un mehreni siltas, un arri aug leela sahle, bet ne kahdi kohki. Lohpu, sirgu un zuhku, ko Enlenderi turpu nowedduschi, irr leels pulks sawâ wallâ. Kuggineeki turpu eet meddiht juhras putnus, swehrus un walswehrus. — Wehl tahlaki us deenas-widdus Polu irr sallas un semme, bet tur tikkai sneegs un leddus, un tukschas semmes. — Skatt. nu lantkahrtê — paschâ karstâ semmes dallâ pee Atlantikas juhras, Wenesuëlas un Brasilias irr:

XI. Gijana (Gujana).

Garr Brasilias rohbeschcem irr kalni, bet us juhras pussi leijas semme un garr juhru tik semmas weetas,

ka juhras augschanas laikâ, uhdens tahs juhrmallas appluddina. Essekibas, Demeraras, Surinames un Djapokas uppes nahk no teem kalneem un leeleem purwjeem; 8 mehneschi essoht leetus laiks, un tad leeli pluddi. Semme gan łohti augliga, bet arri łohti leels karstums un drehgns gaiss, tadehł tik neweseliga dsihwe, ka Eiropeëri to ne warr iszeest un mirst ar wissadahm sehrgahm. Tadehł arri Sprantschi sawus łaundarritajus un zeetumneekus turpu nowedd, lai tur iszeesch sawu pelnitu strahpes laiku. Brangi aug zukkura-needra, kappeja, bohmwilla, indigus, tabaka, pippars, rihse, batatas, apteekes-sahles, brangi palmes un tahdi kohki ar kuxreem pehrwe. Leelôs purwjôs wissadi kustoni, salkschi, leela boä, pipa un raggains ruppuzzis, sissenu, termitu un mosskitu pulks, kas zilwekus un lohpus mohza; plehsigais jaguärs un kaguärs, skudru lahzis, wampirs, — sikspahrne kas aismigguscheem zilwekeem assini issihsch, — smirdejs, pulks ehrmu, jauku putninu un łohti leeli un gresni taurini. Kur Eiropeëri naw usmettuschees, tur mahjo wissadi Indijaneri, niknas paganu tautas, kahdi simtstuhkst. Leelôs meschôs un kalnôs irr pulks Maronu-Nehgeru, tas irr isbehguschi Nehgeru wehrgi, kas łohti nikni, un daschdeen ar teem jakarro. Ollenderi papreeksch bij usmettuschees; taggad

1) Eulendereem peederr tas gabbals lihds Korantinas uppei, ko 1804 gaddâ Ollenderreem panehmuschi, ar kahdeem 150 tuhkst. zilw., starp scheem 90 tuhkst. Nehgeri, kas nu brihwi atlaisti. Jurrtone irr ohsta ar 10 tuhkst. zilw., tè labba andele ar kappeju, zukkuru, rummu un bohmwillu.

2) Ollenderreem peederr Suriname, 500 □juhdses ar 60 tuhkst. zilw. Ollenderi ar scho semmi brihnum ispuhlejuschees, leelus dambjus un grahwjus un kanahlus rakkuschi un tà to semmi łohti augligu darrijuschi un nu audsina dahrgas leetas. Galwas pilsahts irr Paramariba ar 20 tuhkst. zilw., smukki taisihts, glihti apkohpts, ar labbu ohstu un leelu andeli.

3) Sprantscheem peederr Kajenne, 3 tuhkst. □juhdses ar 20 tuhkst. zilw. paschâ neweseligâ weetâ. Semme slikti kohpta un tè Sprantschu łaundarritajeem pohsta weeta, kur teem gruhti darbi jastrahda un tee ilgi ne dsihwo.

XIII. Brasilia.

Brasilias Keisera walsts ar kahdahm 110 tuhkst. □juhdsehm, gan irr 580 juhdses garra un 520 juhdses platta, bet tur itt mas zilweku; sakka ka tikkai 3 millj. woi 5 millj. zilw.; jo kursch sinn zik to Indijaneru tur tais sahles klajumôs un tukšne-

schôs, kur waldischana ne ko ne spehj, ne sinn. 1500 gaddâ Portugischu kuggineeks, Kabrals scho semmi usgahjis; 1549 usmettahs Portugischi un tikkai tad tè gruntigi eetaisijahs, kad 17tâ gaddu simtenî atradde tik daudz selta un dihmanta akminu. Gan arri Ollenderi un Spanjeri leelu semmes gabbalu panehme, bet atkal bij ja=atdohd un nu schi leela walsts peederreja pee masas Portugischu semmes. Kad Napoleöns I. Portugischu Kehninu 1803 no sawas semmes isdsinne, tad schis atnahze un waldija Brasilijâ kamehr 1821 atkal aisgahje atpakkal us Lisboni un sawu dehlu atstahje par Wihze=Kehninu Brasilijâ. Bet nu iszehlahs leels dumpis, un 1822 atpestijuschees no Portugischu Kehnina, eetaisija ihpaschu walsti un uszehle Kehnina dehlu Pehteri par Keiseru un tà nu irr palizzis.

Brasilia irr karsta, lohti augliga baggata semme, bet naw weenada. Weetahm leeli kalni, 5—7 tuhkst. pehdas augsti, un wissi kalnu strehki eet no seemeļa us deenas=widdus pussi. Tee kalni us wakkara pussi irr plikki, tee kas wairak us rihta pussi, ne tik augsti un ar brangeem leeleem mescheem apauguschi. Starp teem kalneem tekk tahs leelas uppes kas lantkahrtê redsamas, gan leelâ Amazonu= gan La Platas uppê, gan paschas juhrâ ee=eedamas, tai karstai semmei dohd ihsti derrigu drehgnumu un to semmi tik augligu darra, ka ne kur pasaulê tik preezigi, lepni un baggati aug kà Brasilijâ. Tad irr leeli meschi wissadu jauku, dahrgu, seedoschu kohku, lijanu, pukku, putnu, lohpinu un swehru pilni, tà ka reisneeki ne warr beigt no scheem Deewa raddijumeem stahstiht. Wissur Deewa baggata rohka un swehtiba, wissur Deewa radditaja gudriba un mihlestiba redsama! Tomehr ne desmita dalla no schihs baggatas semmes no zilweku rohkahm irr apkohpta, bet lauschu truhkama deht Deewa raddijumi tur aug un dsihwo no muhschigeem laikeem un zilweku kahjas tur mas staiga. Arri essoht wesseliga dsihwe un nei tur semmes trihzeschanas un niknas wehtras, nei tur seema, bet tikkai tas leetus laiks, kas karstâs semmês seemas weetâ no Deewa likts. Par teem warren leeleem sahles klahjumeem jaw essam isstahstijuschi. Brasilijâ aug muhsu labbiba, rihse, wihns, muhsu augļu=kohki un dahrsa saknes, batatas, manjoka, jams, (ehdamas saknes), melones, ananas, kappeja, zukkura=needra, bohmwilla, tabaka, wanilla, kakaä=puppas; aug kampeschesmaägonias= pernambukas= brasillas= palmu= gummijas= balsamas= un kinas dahrgee kohki, sassaparillas= jalappas= ipekakuänas un zittas apteekes sahles; arri tehju sahk audsinaht. Irr wissadu Amerikas swehru, lohpu, putnu, tschuhsku, salkschu un kustonu pulks, kà tais zittâs semmês un pa tuhkstoscheem meschôs un klajumôs lohpi un sirgi.

Irr papillam ſahls, ſalpetera, ſehra, pahrpilnigi daudſ dſelſes, warra un zittu metallu, bet maſ ar winnu rakſchauu darbojahs. Pulks ſelta irr kalnôs, uppitês un eeleijahs ſtarp kalku kalneem, kur no uhdeneem usneſtâ melnâ augligâ ſemmê pulks ſelta graudinu un dihmantu un wiſſadu zittu dahrgu akminu ar ko waldineeki un baggatee un ſeewiſchki paſaulê greſnojahs un puſchkojahs. Dihmantus atrohn melnâ ſemmê bet wehl wairak ſtrautinôs un maſâs uppitês. Tahm uppehm iſrohk jaunu zeltu, lai wezza uppes weeta paleek ſauſa; tad Rehgeru wehrgeem janonemm tee leelee akmini, un dubli, kas uppes dibbenî bijuſchi, un tad teem ar muldu jaſagrahbj tee maſee akmentini (ohlas) un ta grants kas appakſchâ un nu teem pamaſam usmannigi un prahtigi ar rohkahm ſtarp tahm ohlahm (maſeem akmentineem) jameklê, woi tur naw kahds dihmants. Gruhti ſinnaht kurſch dihmants, kurſch naw; jo dihmants gandrihſ tahds pats iſſkattahs kà zittas ohlinas; tik jauki ſpohſch, ſpihgulodams ar leelu ſpohſchumu un ar wiſſadahm pehrwehm mirdſedams winſch tikkai tad paleek, kad winſch irr notrihts un ſlihpets tappis. Irr lohti gruhts darbs, jo dihmants irr zeets un ſtipraks par wiſſeem paſaules akmineem. Zittadi to ne warr ſlihpeht, triht un polihreht, kà us gallodeem no wiſsſtipraka tehrauda ar dihmanta pihſchkeem jatrinn

ſtudentu ſkohla, wiſſadi pabrihki, leelas kaſermes, bahrinu nammi un baggati puſchkotas Kattolu baſnizas, Keiſera pils, brangi muhku nammi, bet eelas naw bruggetas. Tè dihmantus trinn un polihre. Irr leela andele ar lohpu ahdahm, raggeem un taukeem, dahrgeem kohkeem, apteekes ſahlehm, zukkuru, kappeju, tabaku un bohmwillu. — Wiktoria ar 12 tuhkſt. un Porte Segure ar 3 tuhkſt. zilw. irr ohſtas. — Baïja ar 180 tuhkſt. zilw. branga ohſta ar leelu andeli, irr jaukâ kalnainâ weetâ ar ſmukkahm baſnizahm, ſtudentu ſkohlu, arri taiſa kuggus, jo tè brangi meſchi tuwumâ. — Pernambuka un Olinda ar 80 tuhkſt. zilw.; Parajiba ar 15 tuhkſt. un Natale ar 18 tuhkſt. zilw. irr leelas ohſtas lohti augligâ ſemmê, kur wanilla, zukkura needra, kappeja un bohmwilla un braſiļkas kohks aug. Ziära ar 15 tuhkſt. zilw. un Paranaïba ar 15 tuhkſt. zilw. un San Luïs ar 6 tuhkſt. zilw., 2 ohſtas ar leelu andeli. Para ar 25 tuhkſt. zilw. pee 1½ juhdſes plattas Paras uppes, ar leelu andeli. — Wehl irr daudſ maſi pilſatini pee warrenas Marananes jeb Amazones uppes, kas ſimts juhdſes no juhras wehl puſs juhdſe platta uu tè wehl manna juhras augſchanu un kriſchanu. Lantkahrtè redſi, ka ſchihs uppes grihwa irr leela un platta kà juhras lihkums un pulks leelu ſallu tur irr. Ar tahdu ſpehku eegahſchahs juhrâ, ka

jnhdſu juhdſehm wehl winnas uhdeni juhrâ warr manniht. — Braſilias widdû retti kur kahds pilſatinſch, woi zeems, tikkai buhdinas, kur kahdi usmettuſchees, un to leelaku ſemmes dallu wehl ne zik ne paſihſt, kaut gan baggatas ſemmes. Tur irr tee leelakee ſahles klajumi, tur pee leeluppehm tee warreni meſchi, tur leeli kalni un weetas kur Indijaneru tautas klendere un Eiropeëri ne drihkſt ee=eet. Tikkai 2 gubernamentis, kalnainâs ſemmês, irr pilſati, jo tè irr ſelta, dihmantu un dahrgu akminu pulks. Minas Geraës gubernaments tais kalnôs kur redſi lantkahrtê Willarikas pilſatu ar 10 tuhkſt. zilwekeem, un Tejuku (lantkahrtê irr ſlikti rakſtihts: Tekuka) ar 6 tuhkſt. zilw. irr gan augliga, bet nelabbi kohpta ſemme ar kahdeem 9 ſimts tuhkſt. zilw., tadehł ka tè tik darbojahs ar ſeltu un dihmantu, ko tè melnâ ſemmê un uppitês atrohn itt baggati. Wehl tahłaki us augſchu tais kalnôs arri baggatibas deeſgan, bet tur ar to daudſ ne darbojahs. Ohtra łohti baggata ſelta un dihmantu gubernaments irr: Matto=Groſſa, wakkara puſſê pee Boliwias paſchôs leelôs ne=augligôs kalnôs, kur pee Kujabas pilſatina ſelta un dihmantu pulks. Matto=Groſſa jeb Willabella irr pilſahts ar 26 tuhkſt. zilw. — Tikkai 2 fallas peederr pee Braſilias, Pernandus un Sw. Trinidates falla, ſlikti kohptas.

tik ilgi, kamehr notrihts un ſpohſch paleek. Tadehł tik dahrgi tohp makſahts; arri tikkai retti atrohn leelaku dihmanta akminu, zitti wiſſi maſi. Ja kahdam Nehgeru wehrgam laimejahs leelaku dihmantu atraſt, tad winnu atlaiſch brihwu. Leelakais dihmants paſaulê peederr Portugiſchu Kehninam un ſwerr 23 lohtes (gandrihſ 2 treſchdallas no 1 mahrzina); tad wehl muhſu Keiſeram tee leelaki dihmanti. India un Braſilia tahs diwi ſemmes, kur pulks dihmantu; tee Braſilias dihmanti gan irr leelaki, bet tee no Indias labbaki ſpihd. Braſilijâ arri atrohn ſchohs dahrgus akminus: ſallo ſmaragdu, ſillo ſawihru, ſarkano rubinu, tumſchi ſarkanu granatu, ametiſtu kas ſils kà wijoles, karnijolu kas ſarkans kà affins, dſeltano topaſu, ſalgano berillu, kriſtallu kas balts un klahrs kà uhdens un wehl zittus. Dihmantus atrohn wiſſuwairak Wrio=kalnôs pee Tejukas, Minas=Geraës gubernamentî un pee Kajubas Matto=groſſas gubernamentî. Lauſchu irr maſ un kuhtri, tapehz tik daudſ ſelta un dihmantu ne dabbu, kà gan warretu dabbuht.

Ja daudſ, tad warr rehkinaht ka tur 2 millj. wehrgu, 1 millj. balto zilw., tee zitti no ſajauktas ſlakkas (Kreöli, Meſtitſchi) un pulks Indijaneru, kas pa ſahles klajumeem, leeleem meſcheem un kalneem dſihwo un Eiropeëreem itt nikni neganti

eenaidneeki. Tè missionareem wehl darba papillam, bet ne zik ar missioni tur ne eet, jo Indijaneri ne padohdahs, irr flepkawi un ehdoht labpraht zilweka gallu! Tahdi tee Pureeschi, Patakeeschi, Barbadeeschi, Paraïbeeschi, Botokudeeschi, Kamakaneeschi un zitti. — Buhtu gan semme, kur wehrts usmestees un tè daudz millj. zilw. buhtu ruhmes un baggata pahrtikschana, bet turpu laudis ne eet, tadehl ka usmettejeem ne gribb isdohtees. Ar nikneem Indijanereem pohsts un waldischana arri ne spehj tohs pasargaht. Japaleekoht daudseem par wehrgeem. — Wissa walsts tohp eedallita 19 gubernamentîs.

Pee Uruguäjas klajumeem un leeleem purwjeem irr Rio-Grande-del Sole ar3 tuhkst. zilw. un Porto-Allegre pee leela esara ar 12 tuhkst zilw. Schinnîs gubernamentîs Wahzeeschi usmettuschees un labbi dsihwo. — San Paula ar 30 tuhkst. zilw., kalnainâ weetâ kur dselsi rohk. Jr tè, kà gandrihs wissur Brasilijâ, nammi taisiti no schaggaru wihjas ar mahlu apmestas. Masâs uppitês atrohn seltu un dihmantu. — Lohti augligâ un jaukâ un labbi kohptâ semmes gabbalâ irr Keisera pilsahts Rio-Janeira ar 2 simts tuhkst. zilw. ar leelu ohstu un stipreem krepostеem. Dserramo uhdeni wadda us pilsatu no kalneem pa skunstigeem tilteem un truhbahm. Tè irr beerse, kumedinu nams, augsta

Peelikkums.

Par semmes abbejahm pusslohdehm.

Par schihm lantkahrtes bildehm gan buhtu daudz ko stahstiht, jo tè irr daudz leetas ko ar azzim gan redseet, bet ne isprattiseet. Tomehr scho reisi to gruntigi ne isstahstisim, jo schi grahmatina paliktu par daudz leela; arri ne warram jums itt wissu skaidri isteikt, pirms ir Awrikas un Australias lantkahrti un isstahstischanu essat dabbujuschi. To nodohmajuschi jums sagahdaht weenâ weenigâ lantkahrtê un grahmatinâ, kur beidsoht zik spehdami isteiksim wissas semmes-lohdes dabbu un buhschanu. Abbejas semmes puss-lohdes tikkai tadehl likkuschi Amerikas lantkahrtê, kà tè bij ruhmes un lai jums ne buhtu jatehre sawa nauda par ihpaschu lantkahrti, kas wissu semmes lohdi rahda un lai muhsu mihlee Awischu lassitaji Missiones sinnas labbaki isproht, ar azzim lantkahrtê redsedami, kur un kahdâs pasaules weetâs mihli missionari tam Kungam par gohdu swehti darbojahs.

Scho reisi tadehl tik teiksim ar ihseem wahrdeem, ka wissas semmes un juhras ko muhsu lantkahrtes rahda, stahw leelas semmes-lohdes wirsû wissapkahrt. Jo semme ne irr leels appalsch klajums un tur naw semmes gals kur debbess welwe (isplattijums) pee semmes pee-eet, — kà gan rahdahs muhsu azzim un tadehl nesapraschi ne gribb tizzeht, ka ir appalsch muhsu kahjahm, ohtrâ semmes pussê arri semmes, juhras, kalni, kohki, lohpi un zil-

*

weki, — bet semme irr warren leela lohde, 5 tuhkst. 4 simts juhdses leela, kad pa Ekwatoru eet wissai semmes lohdei apkahrt eedams, un 1719 (1 tuhkst. 7 simts un dewinpazmits) juhdses resna, ja no Seemeļa Pola us Deenas-widdus Polu warretu israkt teescham zaur semmi zauri no weena galla lihdz ohtram. Tad ta warren leela lohde! Arri schi semmes lohde ne stahw meerâ weenâ weetâ un ne buht ne kustahs, kà gan laudis tizz un ar azzim redsams, bet kà siws juhrâ, tà semmes lohde peld pa neismehrojamu debbess isplattijumu, skreen ar brihnum ahtru skreeschanu kà rippa greesdamees un us preekschu tezzedama ar brihnischkigu spehku, ko Deews radditajis tai dewis. Ar leelu rinki sawu zellu tezzedama par gadda laiku saulei tekk wissapkahrt. Jebschu nu gan azzis rahda, ka saule ikdeenas semmei aptekkoht apkahrt, tomehr naw teesa, bei skaidri sinnam ka semmes lohde saulei par gadda laiku tekk apkahrt. Kà tas warr buht teesa? kà tad tee zilweki un wissas leetas, kas ohtrâ pussê appaksch muhsu kahjahm ne nokriht no semmes ꝛc. to isstahstisim zittâ grahmatinâ. Tur arri israhdisim wissas tahs strihpas un linias kas lantkahrtê redsemas, tè tikkai teikdami: ka tahdas strihpas gan naw no Deewa wilktas semmes wirsû, bet ka zilweki tahs taisa us lantkahrtehm un ar nummereem tà apsihme kà mehrneeki (rewisori) ar linijahm ruhtifki un ar nummereem laukus un meschus apsihme, lai sinn teikt un eerahdiht, zik leela ta druwa jeb tas mesch un kurrâ weetâ schis jeb tas gabbals irraid. Wissas linias kas eet no weena Pola lihdz ohtram zaur Ekwatoru zauri, sauzam Meridijanus; — tahs

linias kas schahm krustam liktas — sauzam Paralellinias. Wissas schihs linias lantkahrtê liktas weena no ohtras allasch 10 grahdi, jeb 150 juhdses. Tad nu ikkatra ruhtina, kas schinnis pusslohdês redsama wirs semmes buhtu 150 juhdses garra un 150 juhdses platta un tà us ikkatru kanti. Kad nu saskaita wissas ruhtes, tad warr isrehkinaht, zik juhdsu wissa semmes lohde leela, un arri warr isrehkinaht, zik □juhdses ikkatra semme jeb juhra leela; ta tad arri warr dabbuht sinnaht, ka 3 reises wairak irr juhras ne kà semmes. Tàpat arri ja kahdam skaidri gribbi isteikt, kur stahw kaut kahda weeta juhrâ jeb kahdâ semmê, tad jasakka, kurrâ ruhtê ta irr, tad to warr gan mekleht un atrast. Wehl japeeminn 5 linias kurrahm ihpaschi wahrdi likti, tadeht ka tahs pee semmes isstahstischanas lohti waijadsigas, pr.: Ekwators jeb linia, kas wissu semmi us 2 weenadahm dallahm pahrdalla. Us abbejahm pussehm pa 23½ grahdu tahlaki irr Kalna-ahscha rinkis un Wehscha-rinkis, jo tè tahs karstakas semmes dallas jeb Zohnes. Tad nahk mehreni siltas dallas, jeb Zohnes no Wehscha rinka lihdz Seemeļa Pola-rinkim; — atkal no Kalna-ahscha rinka lihdz Deenas-widdus Pola-rinkim, ikkatra 43 grahdi platta — tad paschas lohti aukstas dallas 23 gradi plattas no Seemeļa Pola-rinka lihdz Seemeļa-Polam — un no Deenas-widdus Pola-rinka lihdz Deenas-widdus Polam, tais 2 weetâs kur ar lihdzibu sakka, ka tè essoht semmes ass, ap kurru semme greeschahs kà rittins ap sawu assi. Bet ar to lai scho reisi irr gan, jo tè scho leetu tik tamdeht essam

peeminnejuſchi, ka tik daudſ lantlahrtu pirzeji manni jautajuſchi: „Sakkeet jelle, ko tad lantkahrtê apſihme tahs ſtrihpites kas ruhtiſki liktas, — to ne warram isgudroht.“ Tik pazeeſcheetees wehl kahdu laiku; ja Deews dohs dſihwoht un mihlu weſſelibu, iſſtahſtiſim to gruntigi lihdſ ar wiſſahm zittahm mahzibahm, kas par ſemmes lohdi ja-iſſtahſta un bes kaŗŗahm pee mahzitu kauſchu ſapraſchanas ne warr kluht. Jo zilweks kas ſemmes iſſtahſtiſchanu jeb Geögrapiju ne proht, irr kà wihrs muzzâ audſis pa ſpundu baŗŗohts. Tà ſakka ſakkamais wahrds! — Pa tam laſſeet Stenders gudribas grahmatu un ir to jauno grahmatiņu ko zeen. Schulmanna kungs ſarakſtijis: „Paſaule un daudſ no ta, ko paſaulê atrohnam,“ par 20 kapeikeem dabbujama, drikketa ohtru reiſi Tehrpatê 1856. Bet juhs jaunee un ſkohlas behrni, luhdſeet ſawus ſkohlas kungus, lai jums pehz tahm lantkahrtehm un iſſtahſtiſchanahm ſkohlâs ſahk mahziht Geögrapiju, tad tik nahkſeet pee ſkaidrakas ſapraſchanas. Tamdehl ar tahm lantkahrtehm un iſſtahſtiſchanahm tik daudſ eſſam pulejuſchees.

L-20

KT
91(7)

